

UNIVERSITATEA LIBERĂ INTERNAȚIONALĂ DIN MOLDOVA

Facultatea de Litere
Institutul de Cercetări Filologice
și Interculturale

Ana GUȚU

**ESEURI
TRADUCTOLOGICE**

Chișinău – 2015

Ana GUȚU

Doctor în filologie romanică

Profesor universitar

Redactor științific Zinaida Radu, doctor, conferențiar

Lector Emilia Ghețu

**Recomandat spre publicare prin decizia Senatului ULIM, proces verbal
Nr4, decembrie 2014**

Descrierea Camerei Naționale a Cărții:

Guțu, Ana.

Scrieri traductologice / Ana Guțu ; Univ. Liberă Intern. din Moldova,
Fac. de Litere, Inst. de Cercet. Filologice și Interculturale. – Chișinău :
ULIM, 2015. – 130 p.

120 ex.

ISBN 978-9975-124-53-9.

811.135.1'25

G 98

Dedic această carte familiei mele – poligloți prin formare și aptitudini genetice:

Străbunica Evghenia Chisacov, vorbitoare de română, greacă și rusă,

Bunica Elena Petrov-Dobrioglo, vorbitoare de română, bulgară și turcă,

Unchiul Sava Sârghi, fost deputat în Sfatul Țării, autoexilat din cauza persecuțiilor sovietice, profesor, diplomat, vorbitor de română, engleză și rusă,

Tatăl meu Pavel Petrov, profesor, vorbitor de română, franceză și rusă,

Soțul meu Ion Guțu, vorbitor de română, franceză, spaniolă, rusă,

Fiul meu Augustin Guțu, economist-finansist, vorbitor de română, franceză, engleză, spaniolă, rusă,

Fiica mea Romina Bianca Guțu, medic, vorbitoare de română, franceză, spaniolă, engleză, rusă,

Nora mea Tatiana Guțu-Stroici, economist-finansist, vorbitoare de română, franceză, engleză, spaniolă, rusă,

Viitorului meu ginere, Maxim Tocan, medic, vorbitor de română, franceză, engleză, rusă

și viitorilor nepoți, cu siguranță, vorbitori de limbi aidoma ascendenților.

CUPRINS

Ana Guțu: fișier biografic	5
<i>Eterna Prus</i> . Ana Guțu: (Re)compunere și (auto)creație a sensului existențial	7
Unele considerațiuni despre traducerea literară, ca proces exegetic specific.....	13
Axa normatemică și pragmatemică în traducere	28
Despre antinomiile traducerii	33
Sensul, din perspectiva traducerii	37
Filosofemele antitetice – expresie a dualității mondovziunii operelor lui Voltaire	43
Transcendența imaginarului în poemele lui Eminescu: intraductibilitate sau revelație?	58
Noțiunile de pierdere și câștig, în traducerea poetică	73
Autotraducerea – act creator complex, între echivalență și proliferare	80
Traducerea textului tehnic – repere epistemologice	93
A evalua calitatea traducerii – reperve epistemologice	108
Identitatea multiplă a poligloților.....	120
Comunicarea interculturală, prin contribuția traducătorilor – modelul tetraedrului	131
Surse bibliografice	153

ANA GUȚU. FIȘIER BIOGRAFIC

Doctor în filologie, profesor universitar, domeniul științific: filologie franceză, politici educaționale, management.

Născută (Petrov) la 13 martie 1962 în comuna Alexandru Ioan Cuza, județul Cahul. A absolvit școala medie nr. 2 din Cahul cu medalie de aur (1979), facultatea limbi străine a USM (1979-1984) – cu mențiune, în continuare – doctorantura la catedra filologie franceză, USM (1985-1990). În perioada (1997-2011) a făcut multiple stagii de perfecționare și schimb de experiență în diferite țări ale lumii la Universitatea Rennes-II, Universitatea Bordeaux-II, Universitatea Sorbona Paris-3, Universitatea Sophia Antipolis, Nisa, Consiliul Europei, Strasbourg (de 3 ori), Franța; Ministerul Educației, Ierusalim, Israel; Universitatea Boconi și La Sapienza, Roma, Universitatea Catolică din Roma, Institutul Superior de Administrare al Universității din Palerrmo, Italia; Universitatea din Cantabria, Santander, Societatea Regală "Menendez Pelayo" din Santander, Spania; Ministerul Federal al Educației, New-York–Washington, SUA; Universitatea din Vaxjo, Suedia; Institutul de Relații Internaționale al Universității din Vilnius, Lituania; Universitatea din Montreal, Canada.

Activitate pedagogică și managerială: catedra limbi străine, Institutul Pedagogic din Tiraspol (1984-1985), școala medie nr. 2 din Tiraspol (1985-1989); catedra limbi străine, Universitatea Agrară de Stat din Chișinău (1989-1992); catedra limbi moderne aplicate, ASEM (1992-1995); catedra filologie romanică, șef catedră filologie franceză și decan al Facultății Limbi Străine, vicerector pentru studii, prim-vice-rector, Universitatea Liberă Internațională din Moldova (1995-prezent). Este responsabilă pentru filiera francofonă "Gestiune și administrarea afacerilor";

Activitate internațională: coordonator la varii proiecte didactico-științifice internaționale; coordonator proiect Tempus-Tacis – managementul calității proceselor universitare; membru al Consiliului de Administrare al Institutului Francofon pentru Administrare și Gestiune (IFAG); președintă

a Comitetului de Pilotaj al Consiliului Rectorilor Universităților Francofone din Europa Centrală și de Est, membru al Comisiei Regionale de Experți AUF pentru Europa Centrală și Orientală, membru al Biroului și Consiliului Asociativ (2009 – prezent) și al Consiliului de Administrare (2013 – prezent) al Agenției Universitare a Francofoniei, Montreal și Paris.

Activitate politică: deputat în Parlamentul RM (din 2009), membru al Comisiei pentru Politică Externă și Integrare Europeană (2009-prezent); șefă a delegației Parlamentului RM la APCE (2009-2011), inclusiv – vicepreședinte a APCE, membru al Comisiei educație, cultură și mass-media, al Comisiei regulament, imunități și afaceri instituționale din aceeași structură europeană, șefă a delegației Parlamentului RM la Adunarea Parlamentară a Francofoniei (2011-2014), președinta Comisiei pentru Politică Externă și Integrare Europeană în parlamentul RM(2013-2014). La 5 decembrie 2013 Curtea Constituțională a Republicii Moldova a constituționalizat Declarația de Independență, deci – limba română, ca răspuns la Sesizarea deputatei Anei Guțu din 26 martie 2013 cu privire la interpretarea articolului 13 din Constituția RM.

A publicat circa 300 de lucrări științifice, inclusiv monografii, manuale, suporturi de curs, ghiduri de management al calității proceselor universitare, articole științifice și publicistice, curricula națională de limbi străine, ciclul gimnazial și liceal. Este împătimită de verbul matern: argument - trei culegeri de poeme publicate, inclusiv autotraduse.

Decorată cu Ordinul "Gloria Muncii" (Republica Moldova, 2007), Ordinul "Steaua României" în grad de Mare Cruce (România, 2013), Ordinul "Legiunea de Onoare" în grad de Cavalier (Republica Franceză, 2014), "Ordinul Republicii" (Republica Moldova, 2014), Medalia de Aur și Titlul de Membru Onorific APCE pe viață (Strasbourg, Franța, Consiliul Europei, 2014), Medalia aniversară "20 de ani BECO", Agenția Universitară a Francofoniei (2014, Montreal/Paris), Medalia de Aur a Fundației "Tudor Vladimirescu" (România, 2015).

ANA GUȚU: (RE)COMPUNERE ȘI (AUTO)CREAȚIE A SENSULUI EXISTENȚIAL

Alegerea, multiplicarea și intersectarea identităților într-un caracter, personalitate puternică este întotdeauna un act de creație individuală a unui om talentat. Cu aceste raționamente am pornit această schiță de portret a doamnei Ana Guțu, pe care o apreciat-o întotdeauna pentru profesionalism, perseverență și energie generatoare.

Importanța acordată traseului diversității devine tot mai persistentă în epoca mondializării. Fiecare decide pentru sine parametrii extinderii carierei și personalității sale. Subiectul moral decide suveran limitele acțiunilor sale plecând de la sine-însuși, fără alte surse a valorilor sale decât voința de a acționa din datorie, constată cu fermitate Alain Renaut, profesor de filozofie politică la universitatea Sorbona în una din recente sale lucrări fundamentale *Un humanisme de la diversité. Essai sur la décolonisation des identités*. Din această perspectivă a eticii diversității a filozofului francez apare ca fundamental și rolul exteriorității, care angajează momentul în care omul este autorul actelor și alegerilor sale. Perspectiva de a-și alege una sau mai multe identități constituie astăzi „un obiectiv de natură cvasi-etică susceptibilă de a se înscrie în datoria pe care fiecare o are față de sine”, conchide autorul.

Fiecare din noi prezintă o combinație de identități alese, mai mult sau mai puțin consistente, combinate într-un mod diferit, ceea ce și marchează deosebirea prețioasă a fiecărei persoane. Toate acestea le-am expus pentru a încerca să înțelegem *cum, de ce și pentru ce* o persoană își alege mai multe identități de adeziune, combinându-le cu cele moștenite. Formula extraordinară pe care Constantin Noica a dat-o identității scoate în evidență „faptul de a rămâne același în schimbare”. Materia poartă în sine virtutea neîncetatei înnoiri, ea este, dar și devine, fiind un exemplu de creativitate și inventivitate.

Din punct de vedere identitar, portretul individual al fiicăruia se grefează pe o geografie culturală. De aceea vom începe cu un loc și un timp. Cahul, 13 martie 1962. Altfel spus, un cronotop precis. Sudul, în orice geografie, are conotațiile de emotivitate, creativitate, ingeniozitate și deschidere. Nostalgiea acestui tărâm al adolescenței va rămâne în sufletul și poezia Anei Guțu: „O noapte-n plină vară,/ Pe-o strună de vioară,/ Cu nuci și mere coapte,/ O vară cât o noapte...” (Aneta Guțu, „O vară și o noapte” din culegerea bilingvă *Fascination*, Chișinău, Foxtrot, 2008, 52 p.). Soarele sudic din „Soare-n vara 2000” are proiecții până la sudul Franței îndrăgite, unde „Un galben viu și zvăpăiat,/ Mânat de soarele de vară (...)” se regăsește în capodoperele sudice ale pictorilor celebri. „Fundal albastru, cer încins,/ De plete blonde în petale. Van Gogh în ele a râs, a plâns, blestem de har – vin în păhare” („Răsărita lui Van Cogh”). De tânără, muza poeziei o vizita pe Ana Guțu, alias Aneta Guțu, murmurându-i încântarea pentru vibrația cuvântului poetic și densitatea mesajului codat. Prin această dimensiune ea reușește să se refugieze în clipele de răgaz la adăpostul idealității. ...

Veritabila cultură milenară (și nu cea contrafăcută de ambiții imperialiste) a modelat întrebările și setea de a reveni la adevăr a tinerei Ana Guțu. Ambiția de a se lansa ulterior în politică vine, în mare parte, din imperioasa necesitate de a reface lucrurile în conformitate cu adevărul istoric.

Crezând puternic în misiunea de pedagog, doamna Ana Guțu va alege ea înseși, la fel ca părinții săi, această nobilă profesie. «Filosofii, scrie Ana Guțu în *Confusio identitarum*, sunt cea mai mare bogăție a unei țări, ei propovăduiesc valorile idealiste supreme: libertatea gândirii și adevărul. Filosofii-intelectuali integri ai unui stat fundamentează *la raison d'être* – sensul existenței acestuia, asigurându-i premisele necesare pentru modernizarea lui. Un stat fără filosofie și filosofi rămâne a fi o entitate geo-politică în derivă, incapabilă să-și determine proiectele prezentului și viitorului. Spuneți-mi cine vă sunt filosofii și vă voi spune în ce țară trăiți. » (p.142)

Perioada universitară joacă un rol special în procesul de formare al identității, este trecerea de la *ethos* (obișnuința devenită natură) spre *phronesis*, raționalitatea responsabilă (care înseamnă „a gândi”, „a hotări”). Este etapa intensă de căutare a sinelui. Apropiindu-se de modelele culturilor occidentale, Ana Guțu va descoperit în mod empiric ceea ce am putea spune că astăzi consună viziunilor lui Eric H. Erikson, părintele fondator al cercetării referitoare la identitate, conform căruia, fiecare cultură are propria concepție despre „eu”. Această concepție ține de modul în care cultura înțelege esența naturii umane, viziunea sa asupra lumii, precum și poziția pe care omul o ocupă în ea.

Doamna Ana Guțu face parte din intelectualii care « și-au făcut datoria în RM în 1989, însă, nu era de competența lor să pună tânăra stat pe făgașul tehnocrației. Intelectualii au realizat misiunea lor: au adus libertate în gândirea cetățenilor, au semănat germeii reformelor în educația națională, fapt ce a dat roade prin apariția unor generații de tineri, care, la rândul lor, au contribuit la căderea regimului neo-comunist în aprilie 2009 prin Revoluția Twitter. » (Ana Guțu, *Confusio identitarum*, p.144)

I. Filologul și doctorul în filologie Ana Guțu demarează în lexicologie, lărgindu-și progresiv domeniile și devenind o autoritate în traductologie, terminologie, semiotică, hermeneutică, comparatism, glotodidactică, management universitar. Fructificate în multiple monografii, manuale, articole științifice de referință, cercetările doamnei Ana Guțu sunt apreciate în țară și peste hotare.

Parcursul universitar transversal al doamnei Ana Guțu este legat de Universitatea Liberă Internațională din Moldova, unde dumneaei va parcurge mai multe trepte a devenirii sale universitare : începând cu 1995, lector superior, conferențiar universitar, șefa catedrei limbă și literatură franceză, director al Departamentului Limbi străine, vicerector pentru relații internaționale, vicerector pentru studii, Prim-vicerector. În toate aceste funcții, doamna Ana Guțu a știut să concentreze

proiecțiile colective în arhitectonica realizării proiectelor de modernizare a acestei instituții, asigurând perspective definitorii calității învățământului și cercetării universitare. Domnia sa s-a angajat cu perseverență în constituirea exponențială a ULIM-ului ca instituție de învățământ de prestigiu.

Francofonă și francofilă prin excelență, pentru care alegerea limbii franceze a devenit rațiune de a fi și vocație profesională, doamna Ana Guțu este promotoarea fidelă a francofoniei la nivel național și internațional: responsabilă a filierei francofone de la ULIM, membru al Consiliului de Administrare al Institutului Francofon pentru Administrarea și Gestionarea Afacerilor, IFAG, Sofia, Bulgaria (2009), Membru al Biroului și Consiliului de Asociere al Agenției Universitare a Francofoniei (din 2009) a Consiliului de Administrare AUF (din 2013). Dumneaea a condus Comitetul de Pilotaj al Conferinței Rectorilor Instituțiilor Francofone din Europa Centrală și Orientală și a prezidat Delegația Parlamentului Republicii Moldova la Asambléa Parlamentară a Francofoniei (2010-2014), în această ultimă postură fiind organizatoarea reuniunii a XXV a Adunării Parlamentare a Francofoniei, Regiunea Europa, la Chișinău (noiembrie 2013). A apăra și a difuza limba franceză, a scrie și a traduce în/din franceză în condițiile unei concurențe a limbilor, a o practica neobosit într-un context latin dominat îndelungat de alte idiomuri, a scoate în valoare idealurile francofoniei, a diversității culturale și a unității în diversitate caracterizează eforturile personale de lungă durată. Franceza, „limbă mitică”, spațiu de libertate în anii de ocupație, rămâne un model cultivat și difuzat generațiilor de studenți, masteranzi și doctoranzi ai doamnei profesor Ana Guțu.

II. Erudit profesional fascinat de modelul cultural francez, doamna Ana Guțu există și resimte în spațiul dintre două culturi, cea românească și cea franceză. Pentru traductologul Ana Guțu a traduce într-o/dintr-o limbă de circulație constituie un act de demnitate națională prin care o cultură se universalizează. Profesia de traducător este o artă ale cărei nuanțe me-

tafizice și paradigme comunicaționale le perseverează. Pentru traducătorul Ana Guțu actul de traducere este consubstanțial creației.

Universitatea, dar în și mai mare parte activitatea politică fructuoasă în Parlamentul Republicii Moldova au devenit pentru doamna Ana Guțu spații de comunicare cu alte lumi (trans)continentale în vederea promovării interesului național și a dialogului intercultural. Promovarea în calitate de șefă a Delegației Parlamentului Republicii Moldova la Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei (2009-2011) și în funcția înaltă de vice-președinte al acestui for (2011), la etapa când se dorește a da identității europene o consistență mai importantă, au făcut apel încă odată la dinamismul său multidimensional. Aceste implicări permanente în viața sociopolitică au demonstrat eficiența reflexivă, comunicațională și acțională a doamnei Ana Guțu, care merge în esența fenomenelor, dar și o poziție principală față de problemele controversate din societate.

Contribuția intelectuală a Anei Guțu la promovarea limbii române drept limbă oficială a Republicii Moldova, lupta pentru constituționalizarea Declarației de independență s-a soldat cu succes în decembrie 2013, atunci când Curtea Constituțională a dat răspuns favorabil sesizării deputatului Ana Guțu pentru interpretarea articolului 13 din Constituția RM. Din data de 5 decembrie 2013 limba română este la ea acasă în actele legislative și oficiale ale Republicii Moldova și meritul acestei victorii aparține lingvistului, politicianului Ana Guțu.

Toate ipostazele în care doamna Ana Guțu s-a manifestat plenar caracterizează devenirea sa emblematică ca femeie lider realizată plenar, autoare a actelor și alegerilor sale. Între toate aceste ipostaze, Ana Guțu se deplasează în modul cel mai natural, activându-le și cumulându-le într-o personalitate polimorfă inconfundabilă. Demersul său este comparabil cu formula filozofică a lui Ch. S. Pierce care vorbește despre

semioza infinită, făcând din ea fundamentarea creației sensului. Ce poate fi mai relevant ?

Stimata doamnă Ana Guțu, Va mulțumim pentru calitatea actului educațional, științific, cultural și politic pe care îl personificați ca datorie patriotică de înnobilare morală și intelectuală de factură europeană.

Elena PRUS,
Prof. univ. dr.hab.,
Director al Institutului de Cercetări Filologice
si Interculturale, ULIM

UNELE CONSIDERAȚII CU PRIVIRE LA TRADUCEREA LITERARĂ, CA PROCES EXEGETIC SPECIFIC ȘI VARIAT

Traducătorul celebrează limba țintă : la capătul eforturilor sale, încoronate de succes, traducătorul face limba să sclipească, să lucească sau chiar dacă pot să îndrăznesc – o face să strălucească... // Le traducteur célèbre la langue cible : au terme de ses efforts, couronnés de succès, le traducteur fait scintiller la langue, il la fait chatoyer ou encore –oserai-je dire – il la fait reluire...

Jean-René LADMIRAL

Traducerea are o istorie de peste 5.000 de ani. Iar profesia de traducător este una dintre cele mai vechi în lume (*J.-R. Ladmiral, Théorèmes pour la traduction, P., 2002, p. 89*). Este o vârstă respectabilă pentru o preocupare care exprimă toate științele aflate în atenția omului. Cercetarea permanentă a adevărului absolut a provocat omul într-o aventură a căutării. Omnisciență la origini, știința era reprezentată la început exclusiv de filosofie. Aceasta a pus bazele viitoarelor mijloace, urmate de curiozitatea insașiabilă a ființei umane. Primele întrebări cu privire la rațiune, la primatul materiei continuă să neliniștească cercetătorii cu o fervoare și mai nestăpânită, intensitatea căreia nu a scăzut de-a lungul secolelor. Pe de altă parte, domeniile de cercetare se înmulțesc, perseverența și spiritul uman par să nu aibă limite. Omul explorează în atomi, care, se pare, ascund cheia cunoștințelor, soluția perfectă și în final, toate problemele care apar în mod constant în fiecare zi.

Știința cunoaște progresul prin ipoteze care au avansat, pentru a fi demonstrate ulterior. Este un **vector tradițional – al ipotezei spre experiență**. Curios lucru, apare în cazul traducerii (pentru că noi nu avem nicio îndoială despre natura științifică a traducerii): **experiența precede ipoteza**. Tradu-

cerea este o activitate practică, ce are rădăcini în adâncurile timpului. Când primii oameni au început să călătorească, în deplasările lor, aveau nevoie să stabilească o formă de comunicare, rudimentară. În ceea ce privește traducerea scrisă, semne ale acesteia au fost depistate în urma săpăturilor arheologice de pe locul orașului antic Ebla, în partea de nord a Siriei. Lucrările arheologice au permis exhumarea plăcilor care datează din cel de-al treilea mileniu înainte de Hristos. Acestea curpind inscripții bilingve și trilingve, care au anticipat dicționarul nostru de traducere, cel de toate zilele (J. - C. Gémard, *Traduire ou l'art d'interpréter*, Ottawa, 1995, p.21).

Prima școală de traducători, Școala din Toledo, a fost fondată de R. de Toledo, în anii 1125 - 1151, în Spania (Van Hoff H., *L'histoire de la traduction en Occident*, Paris, 1995, p.34). La această școală s-au format traducători în toate limbile europene, clasice și orientale. Pentru istoria traducerii în Vest, eforturile școlii din Toledo au însemnat popularizarea operelor culturii universale. Școala din Toledo a enunțat cele două condiții necesare pentru apariția acesteia: o diferență de cultură între două comunități și contactul direct între acestea (comunitatea creștină și cea musulmană).

Este cunoscută întârzierea culturală și științifică a Vestului față de lumea Arabă. Aceasta și explică faptul că multe minți strălucite au preferat să se dedice mai degrabă traducerii, decât cercetării științifice originale.

Termenul „traducere” apare în Franța pentru prima dată în 1540, sub penița lui Etienne Dolet, tipograf, umanist și traducător. Cu toate acestea, secolul XVI este marele secol al traducerii, al descoperirii autorilor clasici greci și latini. Difuzarea operelor lor va fi facilitată prin invenția tiparului. (I. Oseki-Dépré, *Théories et pratiques de la traduction littéraire*, Paris, 1999, p.12).

Primul memorial apărut în limba Română a fost o scrisoare datată cu anul 1521. Din același an este mențiunea oficială a traducerii din și în Română, efectuată pentru Consiliul Municipal din Sibiu.

Spre sfârșitul secolului XV, domnitorul Moldovei Ștefan cel Mare (1457-1504), care avea un secretar Italian și menținea relații cu țările Europene mai dezvoltate din punct de vedere economic, cum sunt Polonia și Italia (Veneția), a ordonat scrierea de cronici, care ne aduce aminte de aspectul primei literaturi naționale din lume. Aceste cronici au fost scrise în limbile Slavonă și Greacă - de largă circulație (alături de Latină) între reprezentanții clerului și a personalităților remarcabile din cultura Moldovei și a Transilvaniei. Prinții domnitori din Țările Române au construit mănăstiri și biserici, apelând la serviciile pictorilor și arhitecților străini. Au menținut legături strânse cu centrele religioase ale Bisericii din Est, Grecia în principal (Muntele Athos), precum și cu alte regiuni din Marea Mediterană, Caucaz și Asia mică. Astfel, limbile străine au cunoscut o extindere din ce în ce mai largă. (*Bantoș A., Croitoru E., Didactica traducerii, București, 1999, p.105-111*).

În secolul XVIII diplomația internațională s-a limitat la utilizarea limbii Franceze și această stare de lucruri a durat până la începutul secolului XX.

În epoca Renașterii, în secolele XVIII-XIX traducerea a fost considerată mai degrabă o activitate în scris, aflată la baza operelor literare. În acea epocă a apărut sloganul *traduttore - traditore*, slogan care nu este în vogă astăzi. Există interpretări moderne ale conceptului. Traducătorul nu mai poate fi apostrofat ca trădător ori că traducerea sunt ciudate. Dar odată acceptate, ele asigură comunicarea interculturală și intercivilizațională, atât de importantă pentru progresul omenirii.

Secolul XX înseamnă și «*punerea în scenă a traducerii* » (*H.Meschonnic, Poétique du traduire, Paris, 1999, p.50*), pentru că rolul de comunicare a crescut considerabil. Traducerea unor conferințe a apărut în anul 1919, mai întâi consecutivă, iar apoi simultană, în procesul de la Nürnberg, după cel de-al doilea război mondial. Războiul rece a condus la apariția misiunii de traducere în anul 1954. Proiectul este finanțat, în mare

parte, de militari. În lipsa unei terorii a sintaxei, programul a fost urmat de gramatica generativă a lui Noam Chomsky.

Traducerile au continuat, în lipsa unei teorii de specialitate. Imersiunea primară este realizată de V. Feodorov, care, în 1953, a publicat cartea sa, *Bazele teoriei traducerii*”. devenită clasică, în virtutea faptului că a fost primul. Ar fi nedrept să se creadă că înainte de Feodorov nu a fost nicio doctrină pentru 6 traducere. Un prim teoretician al traducerii poate fi considerat Cicero, care, pornind de la poziția sa de vorbitor și orator, a formulat anumite precepte. Cerințele, opiniile sale pot fi calificate drept ipoteze teoretice prescriptive, la care se vor adăuga mai târziu principiile lui Saint Jerome (347 - 420 era noastră). Cea mai înaltă calitate a traducerii se află în simplitate, susține Jerome. La care adaugă că este necesar mai degrabă să se traducă sensul, decât cuvintele textelor. (V. Larbaud, *Sous l'invocation de Saint-Jérôme*, 1946, 6-e édition, p. 48). Rezumând contribuția personalităților literare și filosofice notabile de-a lungul secolelor, cu prima mențiune a traducerii în limba Franceză în 1540, sugerez formulările lui Etienne Dolet, primul teoretician al traducerii în timpul Renașterii (secolul XVI), căruia Bellay îi aduce un omagiu. Aceste sfaturi sunt axiomatiche, valabile pentru un traducător al zilelor noastre. Este necesar pentru fiecare să:

« - înțeleagă perfect sensul textului și argumentul autorului, pentru a putea traduce;// *comprendre parfaitement le sens du texte et l'argument traité par l'auteur qu'on se dispose à traduire ;*

- cunoască la fel de bine limba de origine ca și limba, în care se va traduce (competența traducătorului) ;// *connaître parfaitement aussi bien la langue originale que la langue dans laquelle on va traduire (compétence du traducteur) ;*

- să nu subjuge un text, pentru a reda cuvântul original, cuvânt pentru cuvânt// *ne pas s'asservir au point de rendre l'original mot pour mot »* (Edmond Cary, Etienne Dolet, 1509-1546, *Babel*, vol.1, No 1, 1955, p.17-20).

Caracteristicile relevante ale teoriilor prescriptive, prezente în operele lui Antoine Berman, Umberto Eco și alți oameni de știință, au cedat locul postulatelor teoriilor descriptive, părințele cărora a fost Sf. Augustin (354 - 430 era noastră). La el s-au descoperit primele încercări de a descrie fenomenele lingvistice, legate de traducere. Iluminarea divină trebuie să ghideze traducătorul, în căutarea sensului, susține el. Traducătorul are dreptul de a fi obscur, dar și dreptul de a dezvălui, prin traduceri diferite, adevărata semnificație a textului (*R. Zuber, Les Belles infidèles et la Formation du goût classique, Albin Michel, 1-e éd., 1968, p.52*). Contemporanii Sf. Augustin sunt Eugène Nida, Vinay și Darbelnet, Roman Jakobson, Gideon Toury, Jean-René Ladamiral, cărturari care au contribuit în mod esențial, fiecare în felul său, la îmbogățirea principiilor de traducere. Descrierea acestor teorii se regăsește adeseori în studii comparative (de exemplu, *Stylistique comparée du français et de l'anglais de Vinay et Darbelnet, 1958 „Stilistica comparată a limbii franceze și engleze ale lui Vinay și Darbelnet, 1958”*). Această lucrare clasică, inspirată din realitatea canadiană bilingvă, a oferit doctrinei 7 tehnici de traducere. Cu toate acestea, trebuie să remarcăm faptul că numeroase studii moderne privind domeniul au un caracter profund descriptiv, bazat pe comparație. Aici sunt cuprinse starea dihotoomică sau antinomică. Nu consider că acesta este un defect de doctrină, ci mai degrabă o **componentă empirică**, fără de care nicio cercetare privind traducerea nu se transformă în mod inevitabil într-o lucrare de filosofie, lingvistică, sociologie etc. Dar, credem oportun să afirmăm că o doctrină generală pentru traducere este necesară. Traducerile sunt foarte diferite: în funcție de tipul și forma de exprimare (literară, tehnică, financiară, poetică, filosofică, orală etc.), conceptele prescriptive, descriptive nu sunt radical diferite (*H. Meschonnic, Poétique du traduire, Paris, 1999, p.145*). Desigur, există întotdeauna anumite lucruri deosebite, pentru a specifica la fiecare tip de traducere, derivate din perechea de limbi, de tipul de text, de forma de exprimare etc.

În căutarea unei teorii care poate acoperi toate pretențiile doctrinelor descriptive și prescriptive, am ajuns la concluzia că teoria interpretativă a lui Daniča Seleskovitch vizează cele două forme de traducere. Interpretarea de conferință și traducerea scrisă – ar putea îndeplini rolul unei **teorii de reconciliere a traducerii**. De ce reconciliere? În principiu, postulatele teoriei de sens, nu sunt în mod exclusiv noi, autorul și ucenicul lui Marianne Lederer.....: Acestea sunt părți ale experienței empirice profesionale. Ambii au fost interpreți, valorificând patrimoniul teoretic și pragmatic al predecesorilor. Genialitatea abordării lor constă în faptul că au extins noțiunile și preceptele valoroase pentru interpretarea traducerii scrise. De asemenea, credem că meritul autorilor teoriei de interpretare constă în mod egal în statutul net și **independent**, atribuit traducerii, în raport cu disciplinele lingvistice sau lingvistică. Acest statut, râvnit de traducere de mult timp, este o dimensiune esențială pentru definirea unei astfel de doctrine. Teoreticienii au avut ideea de a elibera traducerea din sclavia altor științe: filozofie, retorică, sociologie, psihologie și lingvistică. Din această perspectivă este de menționat că traducerea a început existența sa independentă abia în a doua jumătate a secolului XX.

Valabilitatea ipotezelor teoriei sensului a fost dovedită prin empirismul experienței educaționale. Această teorie se regăsește în activitatea școlilor de traducere din Franța, ESIT fiind pionier în domeniu. Am avut marea plăcere și onoare să fi transpus experiența franceză, din care eu însămi am învățat, în tradiția de formare a traducătorilor la Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Departamentul Traducere.

Ar fi oportun să reiterez aici empirismul diacronic, și adesea sincron, preponderent al traducerii, în baza ipotezelor doctrinare. Sunt principiile care stau la baza piramidei (prescriptive, descriptive). Unele dintre acestea „guvernează” piramida (teoremele lui Ladmiral, teoria interpretativă). Esențialul este să știm să scoatem grăunțele din motivul ce se conține în fiecare.

În comunicarea curentă, cuvintele nu spun totul și trebuie interpretate, în contextul situației, în care permit eliminarea ambiguităților și umplerea golurilor, prin redarea univocă a ceea ce, în limbă, este polisemic. (F. Israël, *Traduction littéraire et théorie du sens*, 1990, P., p. 32)

Sensul nu poate izvorî, decât dintr-o confruntare între real și imaginar. Cum să facem, pentru a surprinde în lucrarea literară efectul direct al măiestriei autorului? Este aceasta o pură construcție verbală sau un discurs ne-situațional? Este experiența care a marcat formarea generațiilor de traducători, filosofi, hermeneuți. Percepția realității, în diferite subiecte este alta, în funcție de o multitudine de factori subiectivi și obiectivi. *Nivelul de pregătire și difuzare (mono-viziune)* sunt numai două, dar cred că acești doi factori joacă un rol decisiv în înțelegerea sensului și semnificația unui text literar. O lectură superficială nu va permite niciodată cititorului neinformați să pătrundă în cuvântul autorului. El nu emite textul ca „nucleu dur”, care facilitează comunicarea între oameni. Sensul profund sau semnificația unui text literar devin accesibile, după mai multe lecturi *în profunzime*. Traducătorul literar este un „*cititor profesionist, prin excelență*”, sau, cel puțin, trebuie să fie. Lectura superficială nu ne permite să pătrundem în fenomenul lingvistic, dar, *după cum spune Étiemble* „Ceea ce este dificil să se redea, să se transpună, să se traducă, nu este aproape niciodată faptul lingvistic, este partea frumoasă pe care o are o frază. »//«Ce qui est difficile à restituer, à transposer, à traduire, ce n'est presque jamais le fait linguistique, c'est la part de beauté que comporte une phrase.»(R. Etienne, *La traduction est-elle un art ou une science?*, 1968, P., p.5)

Este adevărat ca procesul de traducere a textului literar trebuie să devină un act poetic în sine. Pentru a putea face această mutație, trebuie imediat să izolăm constrângerile limbii, unice pentru autor, pentru idiolectul său. Altfel spus, partea pe care o scoate din fondul comun. Cu toate acestea, sarcina traducătorului este infinit mai complexă. Uneori, jo-

cul verbal este atât de intens, încât efortul de reformulare trebuie făcut în detrimentul conținutului teoretic. Atunci când în jocul de cuvinte sau în poezie, există »*ezitarea extinsă între sunet și sens*» (Rhumbs, P. Valéry, 1960, P., p.637, referința se bazează pe similitudinea de cuvinte, iar paronomasia este la apogeu. Unicul criteriu de selecție a resurselor, pentru punerea lor în aplicare nu mai poate fi decât protecția intenției inițiale, procesul de traducere devenind, conform lui R. Jakobson, »*transpunere creativă*» (R. Jakobson *Essais de linguistique générale*, 1963, P., p. 86).

Procesul de traducere constă în crearea magiei care se emană din toate componentele emoționale și teoretice ale lucrării. Stabilit în respectul valorilor sale și a constrângerilor de limba- țintă, noua construcție verbală este un obiect independent, dar care este asimilat, prin aspectul său de ansamblu, prin funcția sa estetică și efectul produs.

În lucrarea sa "*Palimpsests. La littérature au second degré*", publicat de edițiile Sueil în 1982, Gérard Genette consacră câteva pagini problemei traducerii literare, în care afirmă:

"*Mai înțelept, pentru traducător ar fi, probabil, fără îndoială, să recunoască într-un fel că nu poate face rău, și să se străduiască să facă binele posibil, ceea ce înseamnă să facă de multe ori altceva* ". // "*Le plus sage, pour le traducteur, serait sans doute d'admettre qu'il ne peut faire que mal, et de s'efforcer pourtant de le faire aussi bien que possible, ce qui signifie souvent faire autre chose*".

Schlegel a avut motiv să spună: *Traducerea este un duel de moarte, în care moare în mod inevitabil acel care traduce sau acel care este tradus.. „? //« La traduction est un duel à mort, où périt inévitablement celui qui traduit ou celui qui est traduit. » ?*

De prea multe ori, opera literară este considerată intraducibilă, sub pretextul că este imposibil să se stabilească dublul exact al complexității alegerilor inițiale.

Dar, între original și subiectul tradus nu se poate stabili o relație de identitate, dar mai degrabă o echivalență a funcției și mesajul. Deci, Genette are dreptate: traducătorul literar

face mereu altceva, și nu se consideră o încălcare a normelor literare. Nu este o deplasare sau un decalaj, altfel spus, atribuire. (M. Lederer et F. Israël *La liberté en traduction*, 1991, P., p.18). Conform PETIT ROBERT, atribuire provine, fie de la verbul „**a-și atribui**” ceea ce înseamnă nu numai „**a face pentru sine**”, dar, de asemenea, „**a uzurpa bunurile aproapelui**”, ori de la verbul „**a însuși**”, care înseamnă „**predare potrivită pentru o utilizare, pentru o destinație, acordare, adaptare, conformare**”. Există, după cum s-a văzut, materie de gândire pentru un traducător și aceasta nu este irelevantă. Aceași traducere este utilizată, pentru a desemna diverși poli ai procesului de lucru.

Conform lui F. Israël: orice traducere este o atribuire bună sau rea, și această atribuire este, în egală măsură, rezultatul unei constrângeri, dar și al afirmării libertății. Aș spune mai degrabă că traducătorul apare ca un *ofertant*, el nu însușește conținutul scrierii autorului (al aproapelui), se interferează în acest conținut, pentru a-l face accesibil altei culturi, altei civilizații și îl atribuie acestora. O atribuire, departe de a fi luată în considerare, în sensul comercial al cuvântului! Traducătorul este câștigătorul propriului produs! Pentru că el este mult mai atent la căderea ciocanului!

Traducătorul literar este, într-un fel, obligat să fie liber, dar rămâne supus anumitor norme, pentru a garanta echivalența între texte. Cel mai adesea, atribuirea nu este o alegere: aceasta este impusă de natură chiar și de scrierea literară. Cuvintele în primul rând, sunt cele de toate zilele, dar care, responsabile pentru valorile culturale și emoționale, benevol își asumă o funcție simbolică, metaforică și se organizează în rețele.

« *Cu siguranță, literatura trăiește efectul de realitate, pe care o creează și în această artă (ars) care este literatura. Autorul este un artizan care a dezvoltat limba de simulare a unui referent și probabil nu există ca atare*»//« *Certes, la littérature vit de l'effet de réalité qu'elle engendre, et dans cet art (ars) du langage qu'est la littérature, l'auteur est un artisan qui a mis au point la simulation langagière d'un*

réfèrent, qui, peut-être, n'existe pas comme tel » (J.-R. Ladmiral, *Sourciers et ciblistes/in : Lecturi filologice, Chișinău, ULIM, 2003*).

Da, literatura este o artă. Dar într-adevăr, în epoca simbolistă, benevol i s-a interzis literaturii orice funcție comunicativă, argumentând că e departe de a fi utilizată în transmiterea oricărui mesaj. Textul romancierului sau al poetului conține în sine propriul scop. Dar, literatura, ca orice altă formă de artă, este o luptă eternă împotriva tăcerii, a morții și a uitării. Caută să se afirme, să emoționeze o audiență, dacă este difuză, și, astfel, să stabilească o comunicare, în sensul nobil al cuvântului.

Textul literar este un purtător de experiență, el reprezintă o privire asupra lumii, exprimă adevăruri morale, universale, atemporale, conține valori estetice, care, dincolo de temă sau anecdotă, lasă amprenta asupra cititorului, mai mult emoțional decât intelectual. Descoperirea unui text este o îmbogățire, o sursă de plăcere și emoție. Totuși, această comunicare este imperfectă, deoarece unul dintre polii săi este întotdeauna absent, dacă vorbim despre cititorul de moment, de ocazie, al creației autorului.

În aceste condiții, forma devine un element esențial în dezvoltarea mesajului, în măsura în care de multe ori spune atât de mult. Dacă nu mai mult decât a spus. De asemenea, susține că cele două fețe ale semnului lingvistic, forma și ideea se completează și se îmbină, pentru a da ceea ce Paul Valéry numește „o compoziție indisolubilă a sunetului și sentimentului.” (*Variation sur les Bucoliques. Préface à la traduction en vers des Bucoliques de Virgile, 1994, P., p.211*)

Traducerea literară nu poate fi decât punerea în aplicare a unei alte opere, a unui text autonom, cu același statut. Esența nu mai este de a imita originalul, dar de a produce un nou original care vine să-l înlocuiască. Unitatea de traducere nu mai este cuvântul, fraza sau sintagma, dar întregul text. Conține mai puțin acuratețea informațiilor, decât crearea unui efect, pentru a genera un răspuns emoțional, o plăcere esteti-

că aproape de cea care înseamnă contactul cu originalul. (M. Lederer et F. Israël, *La liberté en traduction*, 1991, P., p.22)

Prin urmare, un text oricare ar fi el, nu poate fi considerat o simplă adunare de cuvinte. Astfel, orice transfer necesită o decontextualizare și creează în mod inevitabil un proces de aculturație, pentru ca să fie asigurat, într-o rețea de relații, altul decât contextul de producere, lizibilitate a operei.

Etapa de reformulare, odată identificată, plasează conexiunea și maniera, în scopul creării obiectului, în plinătatea lui. Aceasta este o intervenție mai mult rațională decât emoțională, mai mult lingvistică decât literară, care îl angajează în totalitate pe traducător. Îl solicită din punct de vedere intelectual. Dar și talentul său de scriitor trebuie să funcționeze. Mai mult decât orice alt tip de transfer, o traducere literară rămâne o propunere personală. Transpunerea textului literar în limba țintă este similară celebrului „salto mortale”, despre care vorbește Admiral în teoremele sale celebre. Salto necesită o mobilizare extraordinară de abilități spirituale ale traducătorului dar și lingvistice, și de cultură generală. Această reformulare va fi din punctul de vedere al „*sourciers*” sau cea din punct de vedere al „*ciblistes*” (termeni aparținând lui J.-R. Ladmiral). « „*Ciblistes*”... sunt cei care intenționează să rămână fideli spiritului textului-sursă și nu lucrării. Dimpotrivă, *sourciers* ar fi literații care doresc, ca textul să poată fi citit în aceeași formă ca în limba-sursă, iar originalul ca un filigran printre rândurile traducerii sale»//« *Les ciblistes... sont ceux qui entendent être fidèles à l'esprit du texte source et non pas tant à sa lettre. Au contraire, les sourciers seraient les littéralistes qui voudraient en quelque sorte qu'on put lire la forme même de la langue-source du texte original comme en filigrane de sa traduction* » (Ladmiral J.-R., *Sourciers ciblistes//Lecturi filologice*, Chișinău, 2003, p.39).

Putem formula, în loc de concluzie a acelei scurte recenzii de doctrină că am pledat pentru o teorie de reconciliere, ce face sinteza dintre teoremele pentru traducere de **Jean-René Ladmiral** (I.S.I.T.) și teoria interpretativă E.S.I.T. Ambele

se bucură de o autoritate- cheie în sfera exclusivă a traducerii.

Manualul pe care îl propunem studenților din Departamentul traducerii este o noutate pe piața de publicații metodologice din domeniu. Predarea traducerii în Moldova este o activitate recentă, din anii 90. Până atunci, precum observă Jean-René Ladmiraal în prefața acestui manual, traducerea a fost considerată (din perspectiva tradiției ruse/sovietice) o activitate care se află la baza comunicării în limbile străine. Principiul lingvistic rus este o autoritate a tuturor timpurilor: știm limbile, deci, trebuie să fim capabili să traducem. Eu însămi am studiat la Facultatea de Limbi Străine a Universității de Stat din Moldova și în diploma de absolvire figurează nota că sunt profesor de limba și literatura franceză, dar, de asemenea, filolog și traducător. Aceasta, în ciuda faptului că nu am avut niciun curs practic de traduceri, nici măcar unul teoretic de traduceri, predat în lumina teoriilor lingvistice ruse.

Ideea elaborării manualului mi-a venit după nouă ani de predare a traducerii literare, alta decât cea specializată sau interpretarea în conferințe. Aici mizez pe predarea teoriei și a practicii traducerii, pe exegeza textului literar și a științei traducerii). Am acumulat dosare veritabile de texte literare, care conțin informații despre autor, cu variante de traduceri ale unor texte efectuate de traducători literari profesioniști. Personal, am debutat cu unele traduceri literare din limba franceză în rusă, de exemplu, romanele “Angelica se revoltă”, “Angelica și sultanul”. De ce în limba rusă? Pentru că trăim într-o zonă geopolitică specifică, tranzitorie bilingvismului. Este aceasta «o bigamie lingvistică, din cauza plăcerii zilnice», precum susține Jean-René Ladmiraal. Și, deci, pentru a-și câștiga pâinea, traducătorii de opere literare se conformează dorințelor editorilor, care, la rândul lor, țin cont de cererea comercială.

În cele din urmă, manualul- metodă, pe care vi-l propun, vine să instruiască studenții din industria traducerilor, dar nu numai. Pentru ca textele și exercițiile pe care le urmați,

înainte de a ajunge la examenul final al traducerii literare, au o gamă dublă: predarea traducerii literare, dar de asemenea, predarea exegezei textului literar. Acest manual ar putea fi util și studenților de la Departamentul Litere. El vizează spațiul românesc care se extinde dincolo de Prut, râul ce separă două state care face un tandem pe plan cultural și istoric, dar nu geopolitic.

Am ales pentru acest manual o compilație a textului francez, pentru că limba română este de difuziune restricționată. Prin urmare, suntem mai mult obligați să traducem în limba străină un exercițiu. Chiar dacă nerecomandat de traductologi, este practicat de nevoie.

Fiecare text se potrivește unei analize hermeneutice. În funcție de fasciculele de exerciții propuse, ar putea urma modelul de exegeză după câteva niveluri. Aș dori să descriu pe scurt pentru studenții și profesorii care apelează la acest manual. Sunt eforturile mele modeste, pe care le doresc valorificate de viitori poligloți și traducători.

Nivelurile de interpretare a unui text literar. Traducătorul care este și exeget ar trebui să cunoască limitele libertății permise în transpunerea unui text. Hermeneutica, așa cum este concepută astăzi, reprezintă un câmp polivalent de viziuni și filozofii, critici și percepții ale lumii reale, precum și a celei imaginare. O dimensiune invariabilă, așa cum am menționat mai sus, încă mai există. Aceasta permite, în urma mai multor interpretări, să definim dimensiunea verticală, stabilă, care să dobândească, în cele din urmă, valorile inamovibile, pe termen lung, ale generațiilor care continuă munca.

Astfel, pare indicat să cerem mai multe niveluri de analiză.

Nivelul pretextual

□ Presupune cunoașterea prin învățare, în afară textului integral, a informației despre autor: date biografice, mișcarea la care este parte, epoca în care a activat, viziunea despre lume, filosofia sa socială, etc.

□ Examinează titlul ca un avatar *thema-remique* a con-

ținutului de urmat având valori simbolice sau aluzive. Chiar dacă ar trebui să recunoască uneori că titlurile textelor (lucrărilor) nu sunt traduse, textele (lucrările) sunt reintitulate.

□ Discută despre importanța epigramelor, aviz, ordinea cuvintelor, slogan etc. în pre-înțelegerea textului.

Nivelul intertextual

Presupune:

□ să stabilească legăturile între textul spre traducere și alte texte de același autor (*intertextualitatea internă*);

□ să stabilească legăturile între texte de autori diferiți care tratează aceeași temă (temă, motiv, leitmotiv...) (*intertextualitate externă*).

Nivelul intratextual

□ Presupune *decodificarea semantică/semiotică* a conținutului textului, lucrul asupra dificultăților semantice de traducere, înțelegerea în profunzime a textului, pentru a identifica semnificația.

□ Oferă *analiza stilistică* (descoperirea figurilor de stil, motivația funcțiilor textuale ale figurilor care sunt utilizate, pentru a caracteriza personajele și acțiunile lor, dezvoltarea mijloacelor emoționale utilizate de autor, identificarea structurii textului din punct de vedere al teoriei literare: intriga, punctul culminant, deznodământul), precum și identificarea problemelor majore stilistice de traducere.

Nivelul axiologic (critic)

□ Presupune identificarea atitudinii autorului, dar și a cititorului – receptorului, informat cu privire la traducător, textul citit și analizat, în raport cu propria sa viziune asupra lumii.

În această arhitectură exegetică, traducătorul trebuie să conștientizeze următoarele sfaturi: ***pentru a realiza o traducere perfectă, absolută, trebuie neapărat să ia în considerare***

și să pătrundă nivelul pretextual, intertextual, aranjând într-o manieră echilibrată și echidistantă volumul de informații dobândite, dar ar trebui să ignore complet nivelul axiologic. Sau proliferarea, mai ales, cea subiectivă, care, pentru traducător întotdeauna a fost șfetnic rău.

Traducătorul trebuie să facă dovada unei bune intuiții lingvistice și să cunoaștinșe remarcabile de limbă. Aceasta i-ar permite să-și facă mai bine meseria. Sper că manualul-metodă va completa un gol didactic care există acum în universitățile care formează traducători, pe neașteptate, fără a ține cont de experiența europeană și mai ales de cea franceză, în care avem mare încredere.

AXA NORMATEMICĂ ȘI PRAGMATEMICĂ ÎN TRADUCERE. ABORDARE PLURIDIMENSIONALĂ

Apariția limbajului, ca instrument al comunicării, a generat dezvoltarea traducerii, în forma ei inițială de tâlmăcire a mesajelor orale, începând cu formațiunea tribală.

Orice polemică despre limbă, limbaj, comunicare, atrage după sine, dacă nu direct, atunci indirect, discuții despre traducere ca *activitate, produs, interpretare sau doctrină*. În calitate de doctrină cu drepturi depline, sau cel puțin revendicate, traducerea își face loc în domeniul teoriilor despre limbă în cea de-a doua jumătate a secolului XX. Însă, natura bivalentă a traducerii, care își are originea în esența sa, grație corelației obligatorii între două limbi, ce urmează să fie stabilită în rezultatul reexprimării mesajului, pare să semnaleză toate aspectele adiacente, în sensul stabilirii unor dihotomii predilecte. Aceste *dihotomii*, uneori tratate drept *antinomii*, marchează atât de profund conceptul de traducere, încât nu ne putem imagina existența unei noțiuni unitare, cu statut de entitate, atunci când vorbim despre traducere.

Norma, în calitate de măsură filosofică, le-a dat bătai de cap exponenților oricărei societăți, mai ales atunci când legea, ca pivot reglementar al comportamentelor sociale, a intrat în habitatul oamenilor. Ce trebuie considerat drept normă? Extrapolarea binelui și a răului presupune oare o axă mediană, un zero convențional, neutru? Sau, poate, binele ar trebui să constituie acea normă ce merită să fie respectată de toți membrii unei societăți? În interpretarea lingvistică norma ține de *rațiune*, adevărul limbii cu statut de validitate pentru o anumită secvență în timp și spațiu. Or, limba este un fenomen social, vulnerabil la schimbare. Plasticitatea lui, în multitudinea de manifestări, necesită o strunire, întru consolidarea metafizică a obișnuințelor de comunicare. Aceste obișnuințe, cristalizate de-a lungul secolelor în monumentele artei scrise,

au constituit *normele* literare naționale ale fiecărei limbi luate aparte.

Vorbind despre norma literară, punem în valoare mai multe dimensiuni, care coincid cu nivelele sau subsistemele limbii: fonologic, lexical, gramatical (morfologic / sintactic), stilistic. Dimensiunea invariabilă, ușor de delimitat în fiecare din aceste subsisteme, permite, în final, ca să fie posibilă comunicarea – atât cea intralinguală, cât și interlinguală, ce se datorează traducerii.

Însă, după o examinare minuțioasă a particularităților de manifestare a normelor lingvistice (cu preponderență, la nivel paradigmatic sau sistemic), remarcăm o actualizare a elementelor limbii, fără îndoială, în toată complexitatea subsistemelor ei, cu un pronunțat caracter prolific de posibilități combinatorii. Astfel, se impune incontestabil, necesitatea de a deosebi *norma la nivel de paradigmă* (subsistemele fonologic, lexical, morfologic) și *norma la nivel de sintagmă* (subsistemele sintactic și stilistic).

Or, în fenomenul antonimiei lexicale, de exemplu, dăm dreptate lui Claude Levi-Strauss, care atestă existența „*binomilor universalii*” (cităm după Georges Steiner, *Après Babel*, Paris, 1998, p.156), definiți ca antipozi sau antinomii, în baza cărora este structurat lexicul unei limbi (ex.: *alb/negru, mare/mic etc*). Însă în procesul de actualizare a acestor binomi, în limbajul individual sau cel de autor, structura binară, prin excelență, este „spartă” de alte posibilități combinatorii, la fel opoziționale. Acestea apar în virtutea faptului că limbajul individului este o afacere de viziune, de formațiune etc. Ce se întâmplă, deci? Cum fundamentăm explicația teoretică? La o adică, se respectă norma sau ba? În rezultatul studiului lingvistic comparat, pe care l-am efectuat în baza operelor literare franceze, am constatat că proiecția fenomenului antonimiei lexicale în text (dar aceasta nu înseamnă că discursul în mod automat va livra rezultate radical diferite) depășește aproximativ în 50% din cazuri, recomandările normei lexicografice, făcând loc pentru opoziții alternative, care, nu sunt înregis-

trate de dicționar. S-ar părea că, încălcând norma lexicografică (de exemplu, în loc să spunem alb/negru – spunem alb/fumuriu), ar trebui să obținem o antonimie incorectă (*fumuriu* nu este recomandat de dicționar drept antonim al lui *alb*), însă, sprijiniți de un context convingător, ne dăm bine seama că nu e vorba de nici o greșală, că opoziția antitetice se păstrează, ba mai mult ca atât, ea are o coloratură afectivă mai pronunțată, fără să mai punem în valoare multitudinea de posibilități combinatorii în materializarea diverselor opoziții la nivel de text sau discurs. În baza acestui studiu am propus termenii de **normatemă** (variantă de element antitetice care corespunde normei lexicografice) și **pragmatemă** (variantă autoricească, individuală a realizării unei opoziții antonimice într-un (con)text, unde contrastul este perceput grație valorificării potențialului semantic al lexemelor în joc). Acum, după câțiva ani, mă întreb, dacă aceste noțiuni n-ar putea fi extinse asupra traducerii? În cazul unui răspuns afirmativ, putem începe, prin a determina **dimensiunile normateme** în traducere. Probabil, nu voi greși, dacă voi preciza că în procesul traducerii, importanța normei în subsistemul fonologic decade, norma subsistemului gramatical trebuie luată în considerație atâta timp, cât categoriile gramaticii sunt dotate cu misiune semantică (de exemplu, genul, cazurile). Subsistemul determinant prin excelență, în limitele căruia se dă practic toată bătălia traducerii, este cel lexical. Anume **norma lexicală**, axată în jurul **cuvântului**, ca element de bază al limbii (definiție generală), reprezintă dimensiunea inițială, trambulina procesului de traducere. Ar fi o eroare să credem în izomorfismul normelor lexicale ale cel puțin două limbi, acest postulat ține de domeniul trecutului științei traductologice (Roman Jakobson, Georges Mounin, Hegel et alții), însă, prin tradiție, prin tendința naturală a omului de a căuta mereu un reper în timp și în spațiu, un punct de sprijin, lexicul, ca expresie materială supremă a substanțialității unei limbi, a constituit dintotdeauna mărul discordiei în materie de traducere. Goana după o concordanță perfectă dintre semnifi-

cațiile (în accepția lui Saussure) a minimum două limbi, n-a dus decât la controversa intraductibilității limbilor. Așa deci, ce vom considera **axă normatemică în traducere**? *Totalitatea elementelor semnificative autonome ale limbii, actualizate într-un text-sursă, care sunt pasibile de a transcende în elemente corespondente în textul-țintă, fără schimbarea clasei gramaticale, a câmpului semantic și a marcajului stilistic.* De regulă, elementele în cauză sunt înregistrate de norma lexicografică și constituie intrările din dicționarele bilingve sau poliglote. Axa normatemică în traducere include în mod obligator, traducerea numelor proprii și a termenilor. Numele proprii trec neschimbate în limba-țintă, cu excepția numelor proprii din povești (de ex.: Făt-Frumos, Flămânzilă, Sătîlă etc), unde e nevoie de o parafrază afectivă pentru transmiterea coloritului civilizator în mod adecvat. Axa normatemică presupune o strictă corespondență dintre formă și conținut a textelor din limbile sursă și țintă, un izomorfism ideal, care, de fapt, poate fi realizat doar parțial.

Axa pragmatemică în traducere reprezintă *totalitatea elementelor semnificative autonome ale limbii, actualizate într-un text-sursă, care sunt pasibile de a transcende în elemente echivalente în textul-țintă, dar cu modificarea inevitabilă a clasei gramaticale, a câmpului semantic și a marcajului stilistic.* Axa pragmatemică nu poate fi încadrată într-o taxonomie riguroasă, matematizată, supusă unor formule combinatorii concrete. Or, anume axa pragmatemică înglobează doza permisă de libertate a traducătorului și marja de creativitate a acestuia. Axa pragmatemică este alterabilă în spațiu și în timp, deoarece forma este sacrificată în favoarea conținutului, materialul în favoarea idealului, zicând ideal – avem în vedere sensul în buna înțelegere a traductologiei interpretative – autor Danița Seleskovitch.

Ar fi o eroare să credem că axa normatemică și cea pragmatemică pot fi delimitate cu ușurință sau, cel puțin, conștientizate de către traducătorul practician în procesul său de lucru. Aceste două axe pot fi desemnate convențional, ținând

cont de complexitatea fenomenului limbii și a actualizării sale în texte și discursuri. Actul traducerii necesită un efort integru, care dă un rezultat integru. Abia după analiza produsului finit – a textului tradus în comparație cu textul original, teoreticianul analizează, examinează, constată, trage concluzii. Entitatea procesului traductiv este un adevăr inalienabil, deseori, studenții remarcă faptul că pentru a realiza o traducere concretă, ei nu recurg la postulatele traductologice învățate, ci se concentrează mai cu seamă asupra aspectului pragmatic – or, scopul final al oricărei traduceri este efectuarea unei traduceri corecte, aproape ideale, cu toate că și aceste noțiuni nu sunt lipsite de un suflu aleatoriu și subiectiv.

Altceva este că preceptele traductologice vin să instruiască viitorul traducător, vin să-i ofere o metodologie a traducerii, contribuie la automatizarea în sensul inculcării abilităților și dexterității necesare pentru realizarea traducerilor. Și din acest punct de vedere, axa normativă și pragmatică a traducerii deschid un segment vast de cercetare în domeniul universalilor limbilor, dar și în domeniul genezei stilurilor și limbajelor individuale, fie literare, fie discursive.

Or, cuantificarea tuturor posibilităților combinatorii ale elementelor unei limbi, este imposibilă. Încă nu s-a stabilit și nici nu se va stabili vreodată numărul finit de actualizări ale elementelor lexicale ale unei limbi, și, prin urmare, nu este posibilă o realizare a unei statistici exhaustive referitor la preceptele de echivalare a acestor combinații lingvistice în alte limbi. Dar aceasta nu înseamnă că nu sunt judicioase studiile pragmatice comparate ce pun în valoare unele legități de transfer textual dintr-o limbă în alta. Orice studiu contrastiv, bilingv sau polilingv, la nivel paradigmatic sau sintagmatic, a în baza textelor literare sau terminologice, vine să completeze opera de teoretizare a mării aventuri a secolelor pe nume traducerea...

DESPRE ANTINOMIILE TRADUCERII

La vérité d'un phénomène ne se trouve que dans une sorte de vide entre les contradictions.

Niels Bohr

Introducând în discursul teoretic despre structura sem-nului lingvistic dihotomia semnificant/semnificat (signifiant/signifié), Ferdinand de Saussure a trasat fundamentul lingvis-tic modern, dar și cel al unei teorii a traducerii, mereu actuale sau permanent reactualizate. Mai apoi, teoriile lingvistice ale traducerii au făcut să intervină într-un mod special noțiunea esențială a sensului cuvintelor, semantica. Aceasta constituie mărul discordiei al teoreticienilor și nodul gordian de care se împiedică orice tentativă de cercetare științifică vizând lim-ba și limbajul. Dar în fond, cuvântul *teorie* este insuficient pentru a descrie multiplele eforturi zadarnice ale omului de a explicita misterul fenomenului numit **traducere**.

După cum afirmă Niels Bohr, adevărul unui fenomen se află într-o specie de vid situat între contradicții. Iată de ce, re-ieșind din numeroasele postulate definitorii ale fenomenului traducerii, am hotărât să prezentăm esența pluridimensională a traducerii prin formule dihotomice opoziționale pentru a evidenția natura-i bivalentă, axată în diferite cazuri pe princi-piul sau criteriul de explicare pertinentă a procesului (*activité traduisante*).

Vom numi aceste raporturi dihotomice **antinomii**, deoa-rece deosebirile marcante extrapolate se bazează pe operația logică de opoziție. Acestea decurg din facultatea creierului omenesc de a repertoria șuvoiul de fenomene, atât ale vieții înconjurătoare, cât și ale limbii, conform principiului anta-gonist.

Shopenhauer a reprezentat traducerea sub formă de două cercuri plate unite cu o linie dreaptă între ele, cercul întâi re-prezentând limba-sursă, cel de-al doilea - limba-țintă (**langue**

source - langue cible) (desenul 1). De fapt, J.-R. Ladmiral în vestitele-i teoreme ale traducerii (Ladmiral, 1979, p.3) face o rectificare, traducerea trebuie să fie reprezentată nu sub formă de două cercuri detașate, ci sub formă de cercuri care se suprapun (desenul 2). De ce cercuri ? Faimosul traducător din engleză în franceză Valery Larbaud (Larbaud, 1946, p. 54) a spus : „*Traducătorul ia o balanță; pe un platou el pune cuvintele unei limbi străine, pe celălalt - cuvintele limbii sale materne.*” Cercul platoului balanței este simbolul perfecțiunii, sfârșitului și realizării. Din desenele prezentate putem deduce primele două antinomii:

1. Limba-sursă - limba-țintă (langue de départ - langue d'arrivée; langue d'origine - langue de traduction; langue source - langue cible). Traducerea poate fi înfăptuită doar cu condiția existenței a

cel puțin două limbi. Or, caracterul dihotomic al antinomiilor decurge anume din natura binară a traducerii ca fenomen al limbii. Ar fi, însă, o eroare să credem simplist ca traducerea se reduce la un raport plan, linear, tranzitiv direct. Complexitatea fenomenului, dar și actul traducerii depășesc cercul unor raporturi binare. De aceea menționăm convenționalitatea antinomiilor, ca mijloc de formalizare a opozițiilor, deseori aparente și ușor neutralizabile, în contextul concret al traducerii.

2. Pierdere - câștig (perte - gain).

Elementele pierderii și câștigului pot fi urmărite în exemplele de analiză contrastivă a traducerilor literare. De altfel, proliferarea este proprie traducătorilor literari. Se spune că traducătorul literar este un scriitor ratat, or autorul unei opere literare este masculul, iar traducătorul femela, primul mereu dominând asupra celuilalt. Faptul că traducerea este o pierdere a fost menționat de nenumărate ori în literatura de specialitate. Traducerii i s-a incriminat din totdeauna pierdea, din cauza căreia ea pare a fi „*asemenea unui covor întors pe dos*” (Cervantes). Însă, deseori, autorii acestor opinii nu au pus în valoare „câștigul”. Or, pierderea din savoarea culorilor

originalului este recuperată mereu de traducător (mai rar de interpret). Exemplele sunt multiple în cazul traducerilor literare realizate de-a lungul timpului.

O a treia antinomie a traducerii ar putea fi formulată 3. **Libertate-fidelitate**, sau, în lumina teoriei interpretative a Danicăi Seleskovitch, corespondență-echivalență. Aceasta poate fi rezumată prin două opțiuni: a traduce cuvintele sau a traduce sensul lor. De altfel, libertatea traducătorului este și ea relativă, încadrată într-o serie de constrângeri de ordin obiectiv și subiectiv, precum sunt - termenii de executare a traducerii, doleanțele editorului, mandatarului ș.a. Pe de altă parte, cunoaștem rezultatul libertății excesive a traducătorilor Bibliei, care a generat mai multe curente în religia creștină (catolicismul, protestantismul, ortodoxismul).

Putem să ne întrebăm până unde este admisibilă libertatea traducătorului ? Vom încerca să explicăm prin cele trei niveluri de analiză a unui text literar - filosofic: primul nivel - comprehensiunea lingvo-semantică; al doilea nivel - comprehensiunea componentei hermeneutice; al treilea nivel - critica subiectivă a textului. Traducătorul trebuie să redea cu fidelitate primul nivel, să țină cont de diversitatea celui de-al doilea și să facă abstracție completamente de cel de-al treilea nivel.

Antinomiile enumerate mai sus țin de principiul defini-toriu al traducerii. Din punctul de vedere al tipologiei traducerii vom menționa următoarele antinomii: **traducerea scrisă-traducerea orală**. Genericul operațiunilor este același, dar procedeele psiho-lingvistice diferă. În ambele cazuri e vorba de text, dar repererele operaționale sunt diferite. Pentru traducerea scrisă traducătorul are nevoie de mai mult timp. Poate să folosească dicționare, respectă cu strictețe etapele traducerii (citirea, recitirea, comprehensiunea, decodarea hermeneu-tică, analiza justificativă și citirea finală a traducerii obținute în prezența unui purtător de limbă străină), alege cu mîgală între echivalențele și corespondențele selecționate. Pe cînd interpretul de conferințe (traducere consecutivă sau simul-

tană) nu are timp pentru așa ceva, reperele operaționale sunt cu totul altele: gesturile, mimica, bagajul cognitiv - langajier și enciclopedic.

În primul caz traducătorul va avea luxul de a reveni o dată, de 10-20 de ori asupra variantei traduse, pe când traducătorul-interpret va lucra cu unitățile de sens (Seleskovitch, Lederer, 1984 p. 1)], ținând cont de evanescența quasi-momentană a cuvintelor.

O antinomie intrinsecă a traducerii scrise este **cea literară-traducerea terminologică**. Pe lângă antagonismul comercial dintre ele (prima nu asigură o existență materială perspicace și consecventă), această antinomie reflectă, cu elocvență, toate antinomiile definatorii ale traducerii, în genere. Traducerea literară înseamnă câștig (gain), libertate, echivalente, interpretare, pe când traducerea terminologică presupune în mare măsură fidelitate, corespondență, literalitate.

Am încercat în câteva reflecții să ne oprim sumar asupra contradicțiilor proprii conceptului și fenomenului traducerii, fără a pretinde la exhaustivitate.

Or, aceasta fiind imposibil atunci când e vorba de traduce-re, vom invoca originala apreciere a lui Gideon Toury (Toury, 1995, p. 13), precum că *“o traducere este ceea ce o cultură anumită într-o epocă anumită definește “traducere”*.

SENSUL, DIN PERSPECTIVA TRADUCERII

Sensul, această noțiune de bază în teoria limbilor, a suscitât întotdeauna adevărate dezbateri în operele capitale ale savanților diferitor țări. În ciuda multitudinii publicațiilor la acest subiect, este dificil să spunem că o soluție privind o definiție finală a sensului, care să satisfacă toate aspectele științei limbii să fie în sfârșit găsită. Caracterul hiperonimic al însuși conceptului – sensul – împiedică adesea să îl definești. Astfel, cercetarea acestuia seamănă mai degrabă cu căutarea pietrei filosofale.

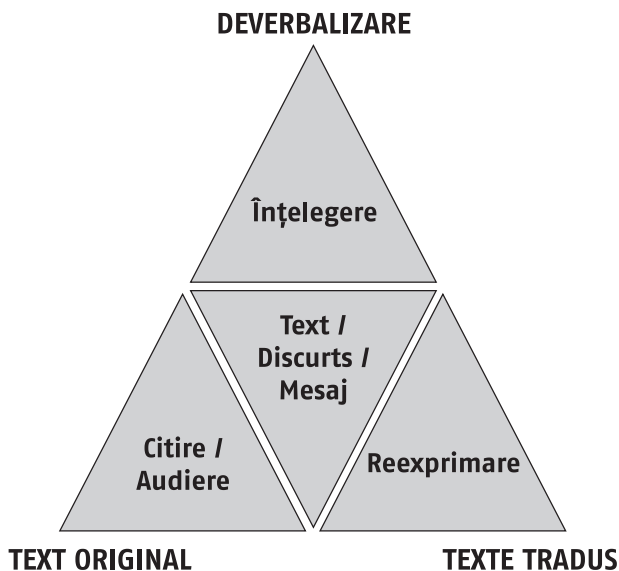
Sensul, zis *universal*¹, este dezgolit de apanajul său material, el depășește frontierele limbilor, el nu are nevoie ca să fie tradus, căci el este înțeles prin orice subiect perceput: ramurile copacilor se mișcă – deci, suflă vântul; cerul este acoperit – deci, va ploua. Sensul universal se manifestă la nivelul *cunoștințelor* (omul nu se mulțumește doar să privească cerul și ramurile copacilor, el mai consultă un barometru, un termometru). Nivelul *cunoștințelor* incită omul să facă cercetarea științifică, în scopul de a prezice timpul pentru o lună, un an, etc. Este o interpretare largă a noțiunii de sens, căci o altă interpretare, mai specială, inițiată de Ferdinand de Saussure cu dihotomia semnificant/semnificat, rămâne un punct cardinal în explicarea traducerii, ca proces de reexprimare a textelor în limba țintă.

Teoria interpretativă, zisă încă *teoria sensului*², elaborată de D. Seleskovitch, profesor la Școala Superioară de Interpreți și Traducători Paris – III, se bazează pe metoda “de traducere”³ a interpretării conferințelor – activitate, la baza căreia s-a construit această teorie. Adepții teoriei sensului acordă o importanță primordială *înțelegerii*, etapă ce determină succesul sau eful traducerii. Triunghiul interpretativ ar avea aspectul grafic următor:

1 Gemar J.-C. Traducere – Arta de interpretare. Ottawa, 1995, p. 189.

2 Seleskovitch D. și Lederer M. Interpretând pentru a traduce. Didier Erudition. Paris, 1984, p. 54.

3 Admiral J.-R. Teoreme pentru traducere. Payout. Paris, 1979. P. 82.

După exemplul regulii, de care se conduce un șofer: “Nu văd, deci nu conduc”, am putea să formulăm o regulă, de care s-ar ghida un traducător – interpret : **nu înțeleg, deci, nu traduc**. Acesta este exact procesul de înțelegere care are loc în mintea traducătorului (“cutia neagră”), însoțit de deverbalizarea mesajului, care operează cu sensul. *O fi sensul, o nebuloasă inefabilă, dar invariantă, independentă de apanajul material de cuvinte sau mai degrabă o constantă bine determinată care depășește limbile ?* Teoreticienii traducerii întotdeauna au încercat să definească sensul, fiecare în felul său, având drept scop posibilitatea de a susține principiile teoriilor lor. Dezbateră eternă privitor la traductibilitate și intraductibilitate este și el de asemenea centrată pe problema sensului. Este bine cunoscut faptul că, traducerea la nivelul limbii este o utopie, căci cuvertura semantică a diferitor limbi nu a fost niciodată completă sau exhaustivă. Nu este vorba doar de niște realități, dar despre un vocabular masiv al limbilor, în general. Și atunci, căutarea sensului se va opri aici ? Pentru unele studii în semantică, secvența paradigmatică, epidigmatică este de o valoare incontestabilă. Acest lucru are un caracter intra-

lingual și toate mijloacele de structurare lexicală cum sunt: sinonimia, antinomia, omonimia, paronimia constituie un patrimoniu invizibil al fiecărei limbi în parte. Sau traducerea este cosmopolită, pentru a vedea trăsătura, este nevoie de cel puțin două limbi, mai bine spus, de două texte în limbi diferite, căci doar la nivelul *textului* putem vorbi despre o *operație de traducere*. Traducătorul/interpretul face abstracție de sensul rigid al fiecărui cuvânt în parte. El nu operează cu cuvinte, dar cu idei. Cuvântul, în calitate de unitate materială minimă a limbii dotată cu sens și atestată de un dicționar nu constituie pentru un traducător/interpret unitatea necesară care degajă informație adecvată, pentru a face o traducere de calitate. *Unitatea de sens*, adevărată verigă în lanțul scris sau oral care se formează datorită memoriei de control, operată asupra unei idei minimale, pe care traducătorul/interpretul o degajă simultan din text, este unitatea adecvată a traducerii. Din această perspectivă, sensul pentru traducătorul/interpretul este totalitatea reprezentărilor mintale deposedate de formele lor materiale (sonore sau grafice) care se formează în capul său după deverbalizarea mesajului. Anume această stare dematerializată al mesajului/textului care depășește diferite limbi, este comun (varianta ideală) pentru toți traducătorii care operează cu limbi diferite. Aș numi acest fenomen *status quo semantic al operațiunii de traducere*, dacă e să facem o paralelă între el și sensul cuvintelor la nivelul limbii, cu diferența că ultimul are un caracter stabil, în timp ce primul este schimbător și adesea este subiectul unor interpretări multiple (operele filozofice, literare în care se atestă un înalt nivel de esotericism devin subiectul unor exegeze alterabile în spațiu și timp). Și totuși, traducătorul în comparație cu interpretul, are posibilitatea de a avea mai mult timp pentru a se lansa în presupuneri și subînțelesuri pentru a reda cel mai bine ideea autorului, în timp ce interpretul, nu are timp pentru așa ceva. El trebuie să reexprime conținutul mesajului în limba țintă simultan cu autorul. Dar traducătorul ca și interpretul, *înțelege sensul imediat*. Este o înțelegere deposedată de

ambiguități, de goluri lexicale sau lipsuri de ordin lingvistic (situație ideală). Anume reexprimarea ia forme diferite pe verticală (traducerea scrisă sau orală – diferența după forma de exprimare) și pe orizontală (traducerea sursă, traducerea țintă, difuzabilă, absolută, acceptabilă, etc. – diferența după gradul de respect al formei/conținutului textului sursă). Rolul sensului, în procesul de traducere este determinant, căci înțelegerea are loc în momentul acțiunii lanțului sonor sau scris asupra subiectului perceput (traducător/interpret), proces însoțit de *deverbalizare*. Importanța este direct proporțională cu independența sa materială în raport cu unitățile lexicale. De altfel, independența sensului este proeminentă și clară în timpul traducerii, căci la nivel pragmatic (norma lexicală și lexicografică), sensul este dependent ba chiar determinat de materialitatea semnificantului. Probabil, apare o posibilitate de a explica eterna dilemă a întâietății ideii asupra materiei sau viceversa? Sau, această întâietate nu este niciodată univocă, ea se succede, traducerea este o dovadă incontestabilă, în această ordine de idei.

O altă problemă, suscitată de procesul de traducere, ar fi diferența/identitatea între sensul textului original și sensul celui tradus. Este vorba oare întotdeauna despre același semnificat? Dacă e să ținem cont de neacoperirea semantică a limbilor, răspunsul ar fi negativ. E nevoie să facem o paranteză. La nivelul limbii, este încă, prin tradiție, rezonabil de invocat ipoteza netraducerii, dar ***la nivelul textului (discurs) totul poate fi tradus***. Astfel, sensul actualizat al unităților lexicale ale diferitor coeziuni ale textului original este pasibil de traducere în limba țintă care satisface o serie de constrângeri. Acestea asigură realizarea unui produs de calitate, dacă e să vorbim despre traducere, ca rezultat final. Atunci este oare posibil, ca sensul (aparte sau global) al textului sursă să fie ideal acoperit de textul țintă? Teoria interpretativă răspunde afirmativ acestei întrebări și noi suntem în totalitate de acord cu aceasta, dar avem o remarcă, desigur. Acoperirea reciprocă a sensurilor surse/ținte, chiar dacă pretinde a fi exhaustivă,

poate fi atinsă doar în funcție de parametri foarte concreți: cuplul de limbi implicate în traducere (*limbi ale aceleiași familii sau din familii diferite*), nivelul informațional al publicului (*competent, avizat, neavizat*), cadrul referențial civilizator al celor două limbi, cadrul conceptual al termenilor (în cazul textelor terminologice), diferența traducerii în spațiu și timp, etc. Astfel, acoperirea semantică a unităților lexicale, actualizate în text, este *relativă, în sensul larg al cuvântului*, dar adesea absolută *în sensul restrâns* al traducerii. Gradul cel mai înalt în acoperirea semantică a unităților lexicale este atins în *traducerile specializate*, numite încă terminologice. Termenul se vrea mono-semic, mono-referențial, fără sinonime (variantă ideală). Un text terminologic poate avea adesea o traducere ideală, fără riscuri de exegeză, de condiții propice pentru aceasta. Dar nu simplifică deloc multitudinea de probleme legate de traducerea terminologică. Vă dăm un exemplu de acoperire semantică absolută: *Le Fonds Monétaire International octroie des crédits aux pays du tiers monde. Fondul Monetar Internațional acordă credite țărilor din lumea a treia*. Trebuie să notăm că interpretarea literară a traducerii este direct proporțională acoperirii semantice absolute, de care dă dovadă, dar și aspectului terminologic al conținutului textului. Această interpretare literară este absolut plauzibilă, nu este o necesitate flagrantă de parafrază artistică stilizată. Din contra, textele literare par traduceri *evolutive* în timp, din punct de vedere diacronic, și chiar în aceeași epocă. Mai mult ca atât, chiar în cazul aceluiași traducător: *To be or not to be, that is the question!* (*Schakespeare*) – *Demeure, il faut choisir et passer à l'instant, de la vie à la mort et de l'être au néant.* (*Voltaire, 1733*); *Etre ou ne être pas, c'est là la question;* (*Voltaire, 1761*); *Vivre ou mourir ! Tout est là!* (*J.-R.Ladmiral, 1977*). Aici putem trage o concluzie: traducerea este deposedată de absolutism în acoperirea semantică, aceasta este relativă. Este adevărat că, pe parcursul istoriei traducerilor, s-a atestat „perle” care continuă să strălucească și să sclipească prin perfecțiunea prin care au ajuns la noi. Așa s-a întâmplat

și în cazul operei „O mie și una de nopți” în versiunea franceză a lui Mardrus. Dar este natural ca traducerea, fiind un fenomen legat direct de evoluția și îmbogățirea limbii, să fie la fel de recunoscută ca produs evolutiv, gata să sufere din punct de vedere al creativității, fără a aduce prejudicii conținutului textului original, schimbărilor pluri-aspectuale definitorii ale textului tradus. Toate acestea decurg din viziunile unei lumi diferite, accente stilistice diferite, etc.

Totuși, sensul, fie precis sau vag al textului sursă, trebuie redat fidel. Această *fidelitate sensului* este determinantă pentru calitatea traducerii. Forma de reexprimare a textului către traducătorului o marjă de libertate mai mare, dacă e să ne referim la proză. Nu trebuie să avem frică față de textul poetic, așa cum încă nu demult aceasta se resimțea. Este adevărat că forma în poezie joacă un rol preponderent. Dar în ultima vreme a apărut o modalitate, în această ordine de idei. Poeziile care se traduc (le reușește în special aceiilor poeți care cu adevărat profesează acest lucru) sunt reinterpretate, recompușe și constituie obiectul de creație al poetului – traducător. Există poeți care își atribuie drepturile de autori ai acestor poezii – traduceri (de exemplu Armand Robin, 1913-1961, primul traducător proteiform care cunoștea vreo douăzeci de limbi).

Să facem bilanțul. Sensul este unicul parametru care determină calitatea traducerii, deposedată în cazul deverbalizării de apanajul său material, dar care există de fapt sub formă de reprezentări mintale în memoria traducătorului, o etapă tranzitorie între formele materiale care este textul sursă și textul țintă. În acest caz *sensul ar fi independent de orice limbă*, el este înafara limbii. Pur și simplu durata acestei independențe imateriale este foarte scurtă, ea se plasează în câteva secunde doar. Din acest punct de vedere, sensul în perspectiva traducerii este din punct de vedere lingvistic transcendent.

FILOSOFEMELE ANTITETICE – EXPRESIE ADUALITĂȚII MONDOVIZIONALE - OPERELE LUI VOLTAIRE

Voltaire a văzut lumina zilei la 21 noiembrie 1694, la Paris, numele de botez fiindu-i François-Marie Arouet. Urmează studiile umaniste și mondene la ieziuții din Louis-le-Grand. Aici dascălii săi îl sfătuie să-și continue preocupările în domeniul artei scrisului. Făcându-se prieten cu procurorul Thierrot, el se inițiază în domeniul dreptului. În 1717 Voltaire scrie epigrame satirice la adresa Regentului, fapt pentru care este încarcerat în Bastilia timp de 11 luni. În 1718 când iese din închisoare, își restabilește bunul său nume grație triumfului primei sale tragedii *Edip* publicată sub pseudonimul *Voltaire*. Datorită succesului teatral al tragediei devine bogat, dar mai cu seamă, datorită moștenirii sale considerabile. Voltaire este apreciat foarte repede, este invitat în saloanele mondene. În 1725 Voltaire scrie și pune în scenă 23 piese de teatru în cinstea căsătoriei regelui, fapt pentru care obține favoarea acestuia și o pensiuine. În 1726 o ceartă în face inamicul ducelui de Rohan, lacheii căruia l-au „ciomăgit” pe Voltaire. Filosoful, cerând soluționarea prejudiciului prin duel, nimerește din nou în Bastilia. În mai 1726 el iese din închisoare, dar de această dată cu o condiție: exilul său în Anglia.

Voltaire a fost bine primit în societatea politică și literară britanică, el găsind aici modul de viață strălucit, pe care îl dusese la Paris. În 1728 Voltaire scrie *Henriada*, piesă consacrată reginei Angliei. În 1729 el se întoarce la Paris și lansează 3 tragedii inspirate din Shakespeare: *Brutus* în 1730, *Zaire* în 1732, *Adelaida din Guesclin* în 1734. Scriitorul publică în mod clandestin *Istoria lui Charles* și *Templul gustului*, opere prin care își face și mai mulți dușmani. Și, în sfârșit, Voltaire publică din nou în mod ilegal, *Scrisori filosofice sau Scrisori englezești* în 1734. Când acestea au devenit publice, el a fost nevoit să se exileze în Lotaringia.

Găzduit în Castelul de Cirey la Doamna du Châtelet, el petrecu acolo zece ani în liniște și pace. Voltaire deschide un teatru în soclul castelului și prezintă câteva piese. Scrie șase piese și anume *Moartea Cezarului* în 1735, *Alzira* în 1736, *Copilul risipitor* în 1736, *Zulim* în 1740, *Mahomet* în 1741 și *Merope* în 1743. Voltaire se interesează de filosofia lui Isaac Newton, ceea ce-l inspiră să scrie *Elementele filosofiei lui Newton* în 1738 și *Scrisori despre Newton* în 1736. (René Po-meau, *Voltaire par lui-même*, Paris, 1955).

Ministrul Argenson îl cheamă la Versailles în 1744, unde Voltare petrece trei ani importanți. El mai scrie încă unele piese de teatru precum *Poemul Fontenoy* în 1745, după care devine membru al Academiei. În 1747 Voltaire scrie una din capodoperele sale *Zadig*. El revine la Doamna du Chatelet unde continuă să lucreze până în 1749, când moartea ei îl dezechilibrează simțitor. Voltaire se întoarce atunci la Paris.

Timp de trei ani (1750 – 1753) scriitorul se află în Prusia la invitația lui Frederic al II. La Berlin în 1752 el scrie *Poemul despre legea naturii* i una din marele sale opere filosofice *Micromegas*.

În 1755 se stabilește în proprietatea sa (pe care a botezat-o „Deliciile”) la porțile Genevei. Organizează punerea în scenă a pieselor sale. Genevezii nu au avut ochi bun pentru piesele lui Voltaire și-i interzic să le mai propage, deoarece erau iritați de reflecțiile autorului despre Calvin în *Eseu despre moravuri*. Filosoful revine la arta scrisului și creează alte opere ca *Sărăntoaca* în 1758, *Scoțiana* în 1760. În 1759 el scrie cea mai importantă lucrare a sa – *Candide*. În acea epocă cearta pe care a avut-o cu Jean-Jacques Rousseau se agravase.

În 1760 Voltaire părăsește Geneva și se mută în orașul Ferney. El continuă să corespundeze cu Frederic al II, Ecaterina de Rusia și Thierrot care îi pune în scenă piesele. Filosoful se stabilește în Castelul de Ferney unde prezintă câteva din piesele sale. Voltaire se bucură de autoritate și influență în acest orașel cu o populație de 1200 persoane. Grație acestui renume orașelul a fost rebotezat mai târziu în Ferney-Voltai-

re. În 1764 el publică importantul Dicționar filosofic. Voltaire rămâne la Ferney aproape până la sfârșitul vieții sale.

În 1778, anul morții sale, academicianul Voltaire se întoarce la Paris unde celebrează la Academie ultima sa tragedie – *Irene*. Se stinge din viață la 30 mai 1778. În februarie aceluiași an Voltaire declară: „*Eu mor adorându-l pe Dumnezeu, iubindu-mi prietenii, neurându-i pe dușmanii mei și detestând superstiția*”. Filosoful Jean-Jacques Rousseau moare cu două luni mai târziu. Moartea i-a împăcat pe ambii, rămânând în istoria gândirii filosofice franceze, dar și universale ca doi titani, care se meritau de a fi contemporani și de a încrucișa spadele înțelepciuni fără preget într-o povățuirea posterității.

Lectura contemporană a lui Voltaire ține, se prea poate, de o inadvertență: ce am reținut noi de la acest poliglot extraordinar? Desigur, poveștile filosofice. În primul rând și mai ales *Candide*. Apoi vin câteva extrase din *Tratatul despre toleranță*, articole din faimosul dicționar de filosofie, câte odată epigramele și satirele. Criticii continuă să-l plaseze printre „filosofii iluminați” fără prea a ști de ce, dar noi ignorăm complet sau aproape complet principiile sale filosofice. În comparație, mai bine zis în opoziție cu Rousseau, Voltaire este „omul care râde”. Ironia sa legendară este recunoscută ca un stigmat în istoria criticii literare, dar ea ascunde, în același timp, gravitatea și profunzimea subiectelor, prin care este exprimată. Aparențele ce l-au motivat pe Voltaire la crearea satirelor par distractive, însă noi deseori uităm în spatele acestui joc al spiritului de crizele ce le-au condiționat. Dacă Voltaire s-ar face astăzi pe pământ, ar fi uimit de faptul că-i este studiată doar o parte infimă din opera-i prolifică, și mai cu seamă, cea căreia nu-i acoda mare atenție! Ca moștenitor respectuos al tradiției clasice, Voltaire și-a construit cariera de om cărturar pe genurile literare susceptibile de a-i sigura notorietatea: *poezia* (cu preponderență cea epică) și *teatrul* (în primul rând tragedia). Dar pe lângă această cale „regală” și nobilă, Voltaire o ia deseori pe drumuri lăturalnice, pentru

a fi în pas cu actualitatea sau a-și da frâu liber fluctuațiilor de dispoziție. Opera sa vastă, debordantă, cuprinde, astfel, toate formele – de la proza la poezie, de la tratat la eseu, dar și toate genurile – de la cele mai înălțătoare până la cele mai triviale: toate genurile sunt bune, cu excepția celui plictisitor.

Materializarea operei lui Voltaire este mai mult decât impresionantă: 17 tomuri de opere complete, plus încă douăzeci de corespondență. Acestea în curând vor fi substituie de 150 volume, ediție completă Oxford a operei voltairiene, care riscă să producă indigestie oricărui cititor!

Inaugurând un gen nou – cel al povestirii filosofice, Voltaire îl modelează și adaptează la necesitățile penelului său de critic înverșunat, incitând totodată, cititorul să reflecteze asupra condiției umane, a prezenței omului în lume, a raporturilor sale cu Creatorul. Din punct de vedere al concepției sale religioase, Voltaire a fost deist – el accepta „mâna” Forței Supreme în crearea lumii, fără a considera că ulterior El, adică Dumnezeu, se amestecă în mersul lucrurilor. Începând cu 1740, reflectând asupra filosofiei lui Newton, el, totuși, pune la îndoială armonia deică predeterminată, refuzând să adere la leibnizianism, găsind ideea monadelor ridicolă. Anume în această stare de spirit Voltaire scrie *Zadig*, Leitmotivul acestei povești, dar și a poveștii filosofice *Candide*, este tributul teoriei că *totul este bine*. Subiectul nu e original, însă autorul nu se preocupă de originalitate, decât în micile detalii ce poartă un caracter de sentință filosofică, pe care și-o poate permite un mare cărturar, poliglot, călător. Povestea pune în valoare caracterul imprevizibil al Providenței, impenetrabilitatea ei pentru oameni. Și, în pofida respingerii aparente a concepției filosofice lui Leibniz, Voltaire ajunge a o accepta: nu există întâmplare, lumea noastră e una care trebuie să fie, în caz contrar – acest univers ar fi un cu totul alt univers! (Pangloss, filosoful, personajul din *Candide*, cel care preda metafizico-teologo-cosmolonigologia – satiră la adresa școlăștilor pin invenția acestei pseudoștiințe – spunea: Totul este spre bine în această lume, cea mai bună din toate lumile posi-

bile.). Chiar dacă lumea e rea din necesitate, ea este rezultatul degradării Ființei, dar este cea mai bună dintre toate lumile posibile, fiindcă a fost creată de Dumnezeu, bun prin perfecțiunea Sa.

Voltaire nu a aderat niciodată plenipotențiar la sistemul social căruia i-a aparținut, ținând cont de toate grațiile și disgrațiile sale (glorie, exil, favoruri...), 27 în acea măsură în care egoismul său ar fi putut să primească satisfacție de la imperfecțiunile sistemul dat. (*Van den Heuvel. Voltaire dans ses contes. Paris, Colin, 1967*)

Optimismul lui Voltaire nu exprimă o dispoziție a caracterului său. Ci o filosofie bine constituită (*Claude Rommeru, De la nature à l'Histoire, P., 1987*). Filosofia optimistă a lui Voltaire se înscrie în filiera renescentistă a epicurienilor precum a fost Moliere, La Fontaine, Rabelais. El este un libertin care opune natura supra-naturii, respingând-o pe cea din urmă. Dacă natura este - e bună, dacă e bună – nu e nevoie de transcendență pentru a o depăși. Răul și păcatul (cu excepția celui originar) sunt niște invenții umane, pentru a-l culpabiliza și a-l aservi. După Voltaire, a fi optimist înseamnă să denunți minciuna, a fi optimist înseamnă să fii progresist. La nivel istoric, optimismul lui Voltaire este critic, filosoful izgonind din istorie tot ce ține de metafizică și carențe. Voltaire scrie, nu pentru a preamări evenimentele, precum o făceau poeții epici, dar pentru a conferi acestor evenimente dimensiuni reale. Filosoful se pronunță împotriva legendelor și interpretărilor teologice ale istoriei. Din această perspectivă, Voltaire ni se arată ca un pozitivist, întrezărind în istorie nu aspectele ei spectaculare, ci, în primul rând, realitatea cotidiană.

Temele ce-l interesează pe Voltaire sunt modul de trai al oamenilor, condiția lor socială, munca și ocupațiile oamenilor. Filosoful scrie istoria oamenilor și nu cea a regilor. Atitudinea gânditorului față de progres este nuanțată: natura are limitele sale, pe care nu le va putea depăși, iar omul are slăbiciunile și neputințele sale, peste care nu va putea să treacă. Chiar dacă progresul există, după Voltaire, el se poate înscrie

în anumite limite. Dar, slavă domnului, natura încă nu a ajuns la limitele sale, iar omul încă nu a depășit culmile sapiențiale. Deci, există un indiciu al progresului, pe care Voltaire îl constată în istorie. El se bazează, în mod esențial, pe dezvoltarea Iluminismului, adică a cunoașterii. Voltaire este unul din primii care a recunoscut importanța inovațiilor tehnice de-a lungul istoriei. Totuși, după Voltaire, cunoașterea are și regres, or, civilizații renumite au dispărut, deoarece istoria este făcută și din violențe, războaie și fanatism. Unele secole sunt tenebroase, altele pline de nenorociri, după care lumina revine, ba chiar și mai strălucitoare decât anterior. Astfel, nasc „secolele privilegiate”. Filosoful detașează patru la număr de acest gen: secolul lui Pericles, secolul lui August, secolul dinastiei Medici, secolul lui Ludovic al XIV. Ultimul, considera, Voltaire, este „cel mai luminos din toate câte au fost”.

Concepția istorică de dezvoltare a progresului cu intermitențe susținută de Voltaire este explicată de însuși filosoful prin două motive: în primul rând, ritmul istoric corespunde ritmului naturii – după primăvară, vară și toamnă vine decadența; în al doilea rând, potențialul unei epoci, pentru a fi cristalizat, are nevoie de acțiunile unei personalități. Fără această personalitate totul este posibil, din punct de vedere virtual, dar nu poate fi realizat. O personalitate, susține Voltaire, este un spirit superior care știe să se detașeze de prejudecățile epocii sale și care se își consacră existența întru fericirea popoarelor. « *Quand l'émulation n'excite plus les hommes, ce sont des ânes qui vont leur chemin lentement, qui s'arrêtent au premier obstacle, et qui mangent tranquillement leurs chardons à la vue des difficultés dont ils se rebutent ; mais aux cris d'une voix qui les encouragent, aux piqûres d'un aiguillon qui les réveillent, ce sont des coursiers qui volent et qui sentent au-delà de la barrière.* » (Când emularea nu-i mai excită pe oameni, ei devin ca niște măgari ce-și urmează încetișor calea și se opresc în fața primului obstacol, rumegând impasibil spinii lor, speriați de dificultăți; însă la strigătele unei voci încurajatoare și urmele biciului care-i trezește, acești măgari

se transformă în cai de curse cu fler ce depășesc în zbor orice bariere. (*Voltaire, Ce qu'on ne fait pas et ce qu'on pourrait faire//Romans et contes, M., 1985, p.45, Trad.A.Guțu*).

Filosoful justifică despotismul, dacă acesta este iluminat. Din punctul de vedere al filosofului francez, progresul este de ordin intelectual, prin excelență. Menirea filosofilor, a savanților și a prinților este să fie un fel de instrumente la îndemâna celor mai mari. Exaltarea persistă în *Eseul despre moravuri și Secolul lui Ludovic al XIV*, Voltaire întrevedea pentru umanitate o epocă iluminată, în care va predomina filosofia, adică, înțelepciunea. Din păcate, această exaltare a cunoscut marile decepții ale filosofului, el fiind nevoit, în cele din urmă, să multiplice atacurile sale sarcastice la adresa prostiei omenești. Fără îndoială, Voltaire este un aristocrat al spiritului. El nu crede decât în elită, el a detestat dintotdeauna mulțimea.

Optimismul lui Voltaire pare justificat încă în 1744, când onorurile plouă peste el. Filosoful devine istoriograful regelui, compune opere pentru curtea regală, este negociatorul principal în pacea dintre Franța și Prusia (Voltaire era prieten cu regele Prusiei Frederic II). Se poate afirma că anume în această perioadă situăm apogeul carierei și vieții lui Voltaire. Însă, anume de aici începe trambulina spre pesimism, legată de o altă perioadă a vieții sale.

Foarte curând disgrația luă locul grației și onorurilor de la palat. Filosoful Voltaire vrea să ajungă în cercurile celor mari. Dar ei păstrează distanța în raporturile cu mic burghezul, nu-l tolerează prea mult timp. Voltaire, ca și eroul poveștii sale Zadig, este victima capriciilor mai marilor zilei. Dar totuși, optimismul volterian se resimte în această scriere – trebuie să avem încredere în providență, susține el, chiar dacă îi înțelegi căile la trecerea timpului. După disgrație urmă umilirea, prăbușirea și solitudinea. Madame du Chatelet, femeia iubită, îl înșală cu poetul Saint-Lembert, dând naștere unui copil conceput cu acesta. La 1749 Voltaire avea 53 de ani, cea mai fericită perioadă a vieții sale se termină, însă optimismul său filosofic va mai persista ceva vreme.

Greșeala lui Voltaire a constat în faptul că el a trăit cu ferma convingere de a fi pe picior de egalitate cu cei mari și tari. Dar a irosit mai mult timp, pentru a înțelege, că această convingere nu era împărtășită de partea adversă. Prima parte a vieții sale a fost plină de inadvertențe ce decurgeau din divergență. Voltaire neagă înțelegerea că nu este decât un simplu burghez, el aspiră mereu la un loc în curtea regală, însă de fiecare dată este respins. Toate căderile, oricât de bruște ar fi fost, nu i-au deschis ochii lui Voltaire asupra adevăratei esențe a societății, în care a viețuit.

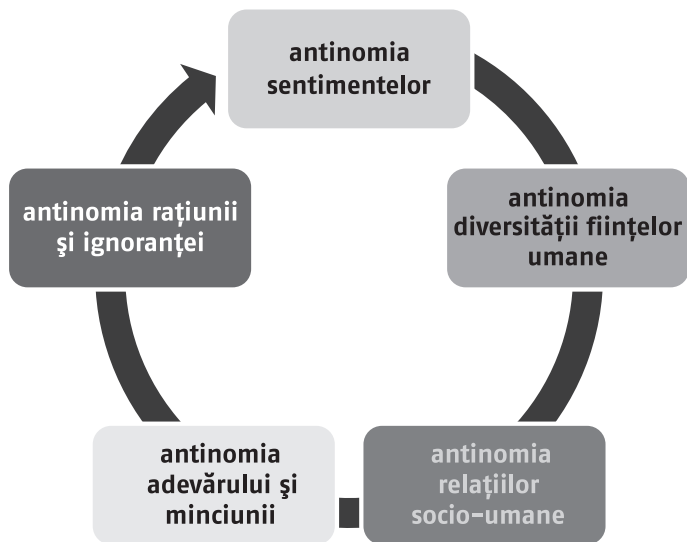
Dacă am încerca să definim drept „povești” scrierile filosofice ale lui Voltaire, am observa că însuși autorul nu le acordă acest statut în subtitluri – *Zadig sau Destinul (povestire orientală)*, *Micromegas (povestire istorică)*, *Memnon sau Înțelepciunea umană*, *Candide sau Optimistul*, *Naivul (povestire adevărată extrasă din scrierile lui P.Quesnel)* ș.a. În primele ediții ale operelor complete ale lui Voltaire „poveștile” sunt inserate printre alte scrieri cu titlul *Mélange d’Histoire et de Philosophie (Amestec de Istorie și Filosofie)*, în ediția din 1768 găsim deja titlul de „Romane, Povești filosofice,” titlu ce indică identitatea, esența filosofică a scrierilor lui Voltaire. Conform Enciclopediei din 1754 povestea este „o scriere fabuloasă, în proză sau versuri, al cărei merit principal consistă în varietatea și veridicitatea tablourilor, în rafinament și glumă, în vivacitate și conveniență. Scopul ei (al poveștii) este mai mult să instruiască decât să amuze”. (Voltaire, *Candide ou l’optimisme, Notes, Paris, Hachette, 1976, p.14*). Or, poveștile lui Voltaire nu corespund acestui gen de scriere definit de Diderot în Enciclopedie. Pentru Voltaire, **ficțiunea** este mijlocul cel mai direct de a dezvălui realitatea. Căci ficțiunea permite să identificăm imediat aspectele stranii. Astfel, ficțiunea, nu este deloc inocentă la Voltaire. Prin ea **filosoful interoghează retoric și ironic lumea**, exact în stilul lui Socrates. Am putea constata că ficțiunea este însăși gândirea la Voltaire, deoarece prin ea autorul exprimă toate bogățiile și contradicțiile raționamentelor sale acestea constituind o reacție mai mult decât imediată la viața pe care o trăiește.

Am putea îndrăzni să definim *povestea filosofică a lui Voltaire drept o interogare ironic-retorică la adresa lumii, pe care autorul o inițiază prin intermediul ficțiunii.*

Înțelepciunea lui Voltaire e mai mult decât sarcastică, este providențială. Deseori, recitind pasaje din scrierile sale, te surprinde gândul referitor la caracterul vizionar al rândurilor așternute acum câteva secole și te întrebi: să fi evoluat atât de puțin lumea de la Voltaire înapoi? În domeniul tehnologiilor de vârf, Omul a depășit așteptările cele mai pretențioase. Vorbim despre aceleași *moravuri, politică, corupție*. Aceste fenomene au fost definite exhaustiv de Voltaire!

Fiind rebel, în esența caracterului său, Voltaire nu putea să nu lase o amprentă profundă, pe cât de proeminentă, pe atât de inconfundabilă, în stilul scrierilor sale filosofice. Interogarea ironic-retorică interferează cu raționamente și judecăți ce au un caracter de *sentință generalizator-universală*. Aplicabilitatea raționamentelor lui Voltaire este uluitoare, cu mici excepții de materializare a unor nume proprii, caracteristice epocilor, la care face referință. În rest, e suficient să parcurgi unele pasaje și să-ți dai seama că filosoful vorbea tocmai de epoca noastră: „*Que font pendant la paix ces légions oisives qui peuvent réparer les grans chemins et les citadelles? Ces marais, si on les désechait, n’infecteraient plus une province, et deviendraient des terres fertiles. Ces carrefours irréguliers, et dignes d’une ville de barbares, peuvent se changer en places magnifiques... En vain votre paresse me répondra qu’il faudrait trop d’argent pour remédier à tant d’abus. ..*”(Cu ce se ocupă în timp de pace toate legiunile leneșe, ce-ar putea să repare drumurile mari și citadelele? Mlaștinile, dacă ar fi secate, n-ar mai infecta nicio provincie, ba ar deveni pământuri fertile! Aceste răscruci de drumuri haotice, demne de un oraș de barbari, ar putea fi transformate în splendide piețe... Degeaba lenea voastră m-ar convinge de lipsa banilor, nicicând destui, pentru a repara atâtea abuzuri...). (*Voltaire, Ce qu'on ne fait pas et ce qu'on pourrait faire//Romans et contes, M., 1985, p.46, Trad. A. Guțu*).

Aceste formule-aserțiuni ale filosofului reprezintă expresia concentrată a unui adevăr socio-uman, pot fi numite *filosofeme*. Considerăm imperios pentru neologia lingvică sufixul de proveniență greacă *-emă*, cu statut de radical semantic (temă, dilemă, stratagemă, semantemă etc) și constatăm judiciozitatea proliferării derivate a acestui sufix, în formarea noilor cuvinte ale limbii, în cazul dat a cuvântului *filosofemă*. Raționamentele axiomatice ale lui Voltaire vin deseori în contradicție cu viziunea sa asupra lumii, deoarece ele par mult mai sarcastice, decât nestăvilita dorință a autorului de a curta sferile puterii. Se pare că filosoful nu a permis pătrunderea spiritului sumisiunii curtezană în opera sa, aceasta ridicându-se la rang suprem de sacralitate, socialmente inalienabil.

Tabel grafic 1. Antinomiile în filosofamele operelor lui Voltaire.

Analizând filosofemele din operele alese ale lui Voltaire, am constatat caracterul antinomic al acestora. Principiul de structurare a filosofemelor antinomice nu întotdeauna este antiteza clasică, bazată pe paralelismul sintagmatic. Construcțiile antitetice neparalele, fundamentate pe material an-

tonimic lexical, mai cu seamă pragmatemic (Ana Guțu, *Axa normatemică și pragmatemică în traducere//Unele probleme de teorie, empirism și didactică a limbilor*, Chișinău, 2004, p.13): din 117 exemple – 69, sunt antiteze neparaele, 67 denotă construcții în baza antonimelor pragmatemice.

Cea mai frecventă antinomie în filosofemele lui Voltaire este **contradicția între sentimentele omului**. Dualitatea ființei umane, risipită în confuzii între păcat și virtute, este oglindită plenipotențiar în filosofemele antitetice voltairiene. Ex. : *Jeannot, éperdu, se sentait partagé entre **la douleur et la joie, la tendresse et la honte***. (Voltaire, *Romans et contes*, M., 1985, p.311).

*Jeannot, foarte tulburat, era năpădit **de durere și de bucurie, de duioșie și de rușine***. (Voltaire, *Candid sau Optimistul; Dialoguri și anecdote filosofice*, Chișinău, 1993).

Următoarea antinomie, ascendentă în ierarhia presupusă, ar fi **contradicția între diversele ființe umane**. Diversitatea lumii rezidă în înșiși procreatorii ei: Adam și Eva (fără a diminua valoarea Atotputernicului, cel care i-a creat pe Adam și Eva).

*Lamour, comme on sait, est bien plus ingénieux et plus hardi dans une **jeune fille** que l'amitié ne l'est dans **un vieux prêtre** et dans **une tante de 45 ans passés***. (Voltaire, *Romans et contes*, M., 1985, p.352)

Dragostea, după cum se știe e mult mai ingenioasă și mai îndrăzneată pentru o **fată**, decât prietenia dintre **un preot bătrân** și o femei **de patruzeci și cinci de ani trecuți**. (Voltaire, *Candid sau Optimistul; Dialoguri și anecdote filosofice*, Chișinău, 1993).

O a treia antinomie este **contradicția între rațiune și ignoranță**. Voltaire, fiind om al cărții, instruit, fără îndoială, a cutezat să gândească asupra unei lumi mai bune. Ca și orice iluminist a devansat nivelul intelectual al epocii sale. Dar s-a născut prea devreme, pentru a-i fi apreciată valoarea intelectuală. A predeterminat, în spirit vizionar, arhitectura moravurilor umane. Ca oricare alt iluminist, a optat pentru

lumina cunoștințelor, și a fost mereu agasat de tenebrele analfabetismului. Ex. : *Il n'y a pas trois cents ans que je vis ici la nature sauvage dans toute son horreur; j'y trouve aujourd'hui les arts, la splendeur, la gloire et la politesse*. (Voltaire, *Romans et contes*, M., 1985, p.418). Doar cu vreo trei sute de ani în urmă văzui aici sălbătăcia naturii în toată oroarea sa ; astăzi găsesc în aceste locuri splendide artele, gloria și politețea. (Trad.A.Guțu).

A patra antinomie pare să fie **contradicția între adevăr și minciună**. Ex.: *Son principal talent était de démêler la vérité, que tous les hommes cherchent à obscurcir*. (Voltaire, *Romans et contes*, M., 1985, p.79)

Avea o mare pricepere în **descoperirea** adevărului, pe care toți oamenii caută să-l **ascundă**. (Voltaire, *Candid sau Optimistul; Dialoguri și anecdote filosofice*, Chișinău, 1993).

A cincea antinomie, așa-zisul al cincilea element, ține de universalitatea contradicțiilor socio-umane, acelea care nu-și găsesc neutralizarea și pare că nu o vor găsi vreodată, în virtutea esenței lor dialectale, care asigură mișcarea și progresul. Ar părea bizar, dar contrastul între bine și rău, între frumos și urât, între mare și mic, este etern. Pe măsura exteriorizării contrastului, prin contradicții voalate, saltul dezvoltării este evolutiv. În momentul, în care contrastul contradicțiilor devine flagrant și erupe prin conflicte, războaie, saltul dezvoltării este unul revoluționar, iar parabola constituie o veritabilă explozie geometrică, din punct de vedere a progresului. Universalitatea contradicțiilor socio-umane, constatate de Voltairism, sunt în formă de raționamente scurte, deseori materialul de construcție a antitezelor este cel normatemic (bine-rău, mare-mic, parte-întreg, fericit-nenorocit etc), iar paralelismul construcțiilor devine o regulă în cazul acestor filosofeme. Ex.: *On parla de la longueur de nos infortunes et de la brièveté de la vie*. (Voltaire, *Romans et contes*, M., 1985, p.370) - Vorbiră de **lungimea** nenorocirilor noastre și de **scurtimea** vieții. (Voltaire, *Candid sau Optimistul; Di-*

aloguri și anecdote filosofice, Chișinău, 1993) ; ***Les malheurs particuliers font le bien général.*** (Voltaire, *Romans et contes*, M., 1985, p.200) - ***Nenorocirile particulare produc binele general.*** (Voltaire, *Candid sau Optimistul; Dialoguri și anecdote filosofice*, Chișinău, 1993) ; ***Il est plus aisé de détruire que de bâtir.*** (Voltaire, *Romans et contes*, M., 1985, p.343) E mai ușor ***să distrugi decât să clădești.*** (Voltaire, *Candid sau Optimistul; Dialoguri și anecdote filosofice*, Chișinău, 1993). Din cele 117 exemple de filosofeme antitetice, 20 țin de universalitate, din ele - 3 construcții antitetice sunt mixte, adică, formate din perechi antonimice normatematiche și pragmatematiche, ex.: *Quelle est de toutes les choses du monde la plus longue et la plus courte, la plus prompte et la plus lente, la plus divisible et la plus étendue, la plus négligée et la plus regrettée, sans qui rien ne se peut faire, qui dévore tout ce qui est petit, et qui vivifie tout ce qui est grand ?* (mixte) (à propos du temps) (Voltaire, *Romans et contes*, M., 1985, p.123) -

Ce lucru de pe lume poate fi considerat ***cel mai lung și cel mai scurt, cel mai iute și cel mai încet, cel ce se poate împărți mai mult și cel mai întins, fără de care nimic nu se poate face, care înghite tot ce-i mic și dă viață la tot ce-i mare?*** (despre timp) (Voltaire, *Candid sau Optimistul; Dialoguri și anecdote filosofice*, Chișinău, 1993); 7 construcții – normatematiche, alias construcții antitetice, formate din perechi antonimice tradiționale, înregistrate de norma lexicografică și cea uzuală prin funcționalitatea opoziției. Ex.: *L'infiniment petit vous coûte aussi peu que l'infiniment grand.* (normathème) (Voltaire, *Romans et contes*, M., 1985, p.170) - Infinitul ***mic*** îți dă tot atât de puțină osteneală ca și infinitul ***mare***. (Voltaire, *Candid sau Optimistul; Dialoguri și anecdote filosofice*, Chișinău, 1993); și 10 pragmatematiche, alias construcții antitetice formate din perechi de antonime ocazionale, contextuale, situative, autoricești, ex. : *Cela seul me paraît intelligible, tout le reste pour moi est un abîme de ténèbres.* (pragmathème)) (Voltaire, *Romans et contes*, M., 1985, p.343) - Numai asta mi

se pare **de înțeles**, tot restul este **un abis de întuneric** pentru mine. (Voltaire, *Candid sau Optimistul; Dialoguri și anecdote filosofice*, Chișinău, 1993).

Traducătorii Alexandru Philippide și Doina Florea, în majoritatea cazurilor, au tradus filosofemele antitetice, rămânând fideli structurii normatematice sau pragmatemice a perechilor de antonime ce stau la baza construcțiilor antitetice. Astfel, din 73 filosofeme identificate, doar două construcții antitetice pragmatemice au fost traduse prin construcții normatematice, iar 2 construcții antitetice au fost traduse prin dezantetizare, adică opoziția dorită de autor în original s-a pierdut în procesul traducerii, ex. : *Tantôt il **maudissait** son oncle, sa tante, et toute la Basse Bretagne, et son baptême; tantôt il les **bénissait** puisqu'ils lui ont fait connaître celle qu'il aimait.* (Voltaire, *Romans et contes*, M., 1985, p.333) - *Uneori îl **blestema** pe unchiul-său, pe mătușa sa și toată mulțimea în gând, fiindcă datorită lor o cunoscuse pe aceea pe care o iubea.* (Voltaire, *Candid sau Optimistul; Dialoguri și anecdote filosofice*, Chișinău, 1993) ; *Enfin, après avoir examiné **le fort** et **le faible** des sciences, il fut décidé que Monsieur le marquis apprendrait à danser.* (Voltaire, *Romans et contes*, M., 1985, p.304) – *În sfârșit, după ce cercetară așa fiecare știință, să vadă care-i mai bună, hotărâră ca domnul marchiz să învețe să danseze.* (Voltaire, *Candid sau Optimistul; Dialoguri și anecdote filosofice*, Chișinău, 1993). Parafraza non-antitetice propusă de traducător, denotă o pierdere, totuși, în pofida faptului că unii savanți traductologi consideră antinomia pierdere-câștig drept una falsă. În cazul filosofemelor antitetice ale lui Voltaire, după părerea noastră, ar fi contraindicată ruperea țesutului contrastiv în traducerea spre limba țintă, deoarece antiteza, indiferent de structura ei elementară internă – perechi de antonime aranjate în serie, în blocuri binare, pragmatemice, normatematice sau mixte, constituie esența raționamentelor filosofice cu statut de axiomă. În astfel de cazuri, **textul filosofic se ridică la rangul de text sacru, biblic**, iar adevărurile filosofice, mai cu seamă cele ce țin de universalitate, merită transfe-

rul fidel, din punct de vedere al figurilor retorice utilizate de autorul originalului. Precum textul sacru a fost dintotdeauna tradus fidel, din frica de a nu trăda cuvântul Domnului, așa și textele filosofice, mai ales în raționamentele sentenționale, general-universale, nu se pretează interpretărilor hermeneu-tice în traducerea lor. Urmând teoria traductologică, bazată pe tipologia Katharinei Reiss (funcționalitatea traducerii în dependență strictă de tipul textului – literar, terminologic, sacru, filosofic, poetic etc), vom formula un precept pentru traducătorii textelor filosofice, și anume: ***la transferul filosofemelor antitetice din limba sursă în limba țintă, traducătorul trebuie să rămână fidel semioticii contrastului din raționamentul original, libertatea lui, exprimându-se prin flexibilitatea de a alege structura elementelor constitutive ale antitezei – perechi de antonime normatematiche, pragmatemice, mixte, înlănțuite în serie sau în blocuri etc.***

TRANSCENDENȚA IMAGINARULUI ÎN POEZIILE LUI EMINESCU: INTRADUCTIBILITATE SAU REVELAȚIE?

Să mai verși niște cerneală scriind despre poeziile lui Eminescu nu ar fi o noutate în spațiul cultural românesc. Acest romantic prin excelență se pare că a stabilit pentru totdeauna bazele absolutului în dragostea dintre un bărbat și o femeie. Este un absolut, care, cunoaște entuziasmul exaltant al exuberanței sentimentale, dar care sfârșește prin a dispărea în neantul materialității lumii, crud și perisabil în timp, incapabil de a aprecia geniul poetului, inapt de a se ridica la înălțimea idealului său creator.

Orice poezie lirică a lui Eminescu este construită pe imagine. Dorința dragostei, încarnată în căutarea fericirii pentru cuplul perfect, pare să nu găsească o continuare favorabilă în **această lume**. Poeziile lirice ale lui Eminescu sunt axate pe imaginea întâlnirilor în sânul naturii, mediu preferat de poet, în care el plasează dorințele cuplului astral. **Imaginarul** constituie, în același timp, și izvorul, și fluviul raționamentelor idilice ale marelui poet. Din punct de vedere filosofic, imaginea este „conștiința unui obiect absent sau inexistent” (Didier, 1995: 129), ea se opune percepției. Jean – Paul Sartre, inspirat din Moureau de Tours, a adus în *Imaginarul* o descriere completă a celor patru caracteristici fundamentale ale reprezentării imaginii, și anume: imaginea este o conștiință nu și conținutul reprezentării. Imaginația este o atitudine a omului. Imaginea se caracterizează prin fenomenul de „cvasi-observație”. De exemplu, oricine își poate imagina Palatul Vittorio Emmanuelle din Roma, dar dacă încercăm să ne amintim câte coloane are, nimeni, doar specialiștii în materie, ar spune cifra exactă; omul care își imaginează, înțelege că obiectul imaginației sale nu există. Conștiința imaginară primește obiectul drept un pur neant; imaginea este spontană, ea nu depinde de dorința conștiinței imaginare. De exemplu, visele sunt produsul spontan al conștiinței imaginare, subiec-

tul uman rămâne complet pasiv, el nu exercită nicio dorință (Didier, 1995: 130). Din perspectiva lingvistică, după Georges Mounin, „*Imaginea este termenul generic, destul de vag utilizat încă din secolul XIX, pentru a desemna, în special, tropii fondați pe raportul de analogie (comparație, metaforă, personificare, etc.), dar de asemenea alți tropi, unele figuri și numeroase anomalii semantice...Imaginea este prezentată ca un mod de cunoaștere sau de exprimare de sine, nu ca un ornament estetic.*” // « *L'image est un terme générique assez vague utilisé depuis le XIX-e siècle pour désigner surtout les tropes fondés sur le rapport d'analogie (comparaison, métaphore, personification, etc), mais aussi les autres tropes, certaines figures et de nombreuses anomalies sémantiques...L'image est envisagée comme un moyen de connaissance ou d'expression de soi, non comme un ornement esthétique.* » (Mounin, 1999: 168).

Aplicate în experiența poetică și fenomenologică a lui Eminescu, cele două perspective se împletesc, lăsând o marjă de reflecție exegetilor, dar și traducătorilor. Jacques Derrida consideră că „*poezia este inima filosofiei*” (Derrida, 1990:337). După el, orice poezie este un filozofem. Noi definim filozofemul ca „*un adevăr socio-uman, non – alterabil în spațiu și timp*” (Guțu, 2005: 100). Poeziile lirice ale lui Eminescu, în integritatea lor, pot fi considerate ca filozofeme existențiale, dar realitățile, pe care le evocă, sunt imaginare, lipsite de orice substanță telurică, nu vor fi de ajutor ***imaginilor retorice***, decât din punctul de vedere al peisajelor, edenice, de această dată.

Să încercăm să definim imaginile – stări de conștiință care constituie fondul imaginar de obediență filosofică în lirica lui Eminescu. Identificarea acestor imagini este strâns legată de ***țesutul simbolic*** al textului romantic eminescian, un alt fundament care susține imaginarul liric – erotic. Repetarea simbolurilor va ușura sarcina cercetării noastre - ***de a elabora o schemă – formulă de traducere a imaginarului la Eminescu***. Vom profita de studiile existente și vom degaja simbolurile poetice intertextuale eminesciene (Guțu A., Guțu

I., 2003:17): *marmura – simbolul răcelii, morții; albul – simbolul purității, virginității; cântecul – simbolul beatitudinii, fericirii, ușurării; pădurea – simbolul singurătății, refugiu-lui; zăpada – simbolul purității; teiul – simbolul dragostei, frumuseții; lacul, izvorul – simbolurile fascinării, așteptării dragostei; Lucifer – simbolul poetului geniu, inaccesibil oamenilor* (Guțu, 2002: 136).

Dacă e să vorbim despre traducerea poetică, figură de înalt pilotaj, atunci acesta nu este un subiect nou, chiar dacă este controversat și pe larg dezbătut încă. A traduce poezie e ca și cum ai „șlefui un diamant cu mai multe fațete... Traducerea este și ea o șlefuire de diamant – o sarcină dificilă, care, fără a strica materia, trebuie, în egală măsură, să pună în evidență fațetele multiple, după cum lumina se răsfrânge pe ele”// «c'est tailler un diamant à multiples facettes ... Tout comme la taille d'un diamant, la traduction est, elle aussi, une tâche fort ardue, qui, sans corrompre la matière, doit également faire ressortir les multiples facettes qui brillent selon la lumière qui les frappe» (Clas, 2005: 49). Dincolo de metafore, traducerea poetică a fost întotdeauna legată de „obiecția preliminară – un fel de principiu al școlii eleatice care tinde să demonstreze imposibilitatea mișcării de traducere” (Ladmiral, 1994: 86). Intraducibilitatea nu reprezintă un pseudo-fenomen, ci este legată de exploatarea empirică a limbilor, în exercițiul zilnic al traducerii, din motive multiple. Pentru a declara un text literar „intraducibil” trebuie să luăm în calcul următoarele: a) traducătorul nu are suficiente cunoștințe lingvistice; b) traducătorul nu este un „cititor exemplar care are o competență enciclopedică specifică” (Eco, 2004: 68) și nu înțelege conținutul textului original; c) stilul textului original sofisticat, ascunzând un conținut codat. Intraducibilitatea din acest punct de vedere poate fi definită drept cauză, dar adeseori apare ca un adevăr stabilit a priori: „intraducibilitatea nu este doar imposibilitatea de a transporta arta sau limbajul pur al originalului”// « l'intraduisibilité n'est pas seulement l'impossibilité de transporter l'art ou le langage pur de l'original » (Mihalache,

2002: 363); „Există un reziduu de intraductibilitate, pe care niciun traducător, fie el rău sau bun, nu îl va putea atinge. Mai rău ca atât, nu este vorba de o franjă de intraductibilitate care ar rămâne secundară sau minoritară: este esențialul, pentru un poet, care nu va putea fi tradus... obiecția preliminară vede câmpul său de aplicare restrângându-se... Întrebarea „Este oare posibilă traducerea?” face loc altei întrebări „Putem noi oare traduce poezia?”//«Il y a un résidu d'intraduisibilité dont aucun traducteur, bon ou mauvais, ne pourra triompher. Pire, il ne s'agit pas d'une frange d'intraduisibilité qui resterait secondaire ou minoritaire : c'est l'essentiel, pour un poète, qui ne pourra pas être traduit ...l'objection préjudicielle voit son champ d'application se restreindre... La question « La traduction est-elle possible ? » fait place à la question « Peut-on traduire la poésie ? » (Ladmiral, 1994-2002: 96). Desigur, putem traduce poezia! Acesta este răspunsul nostru optimist care are un fundament solid: experiența umanității. Dar traducerile „îmbătrânesc” „Din moment ce ești tradus, nu mai ești ars/pierdut” – spunea Voltaire, adică prin traducerile originalului se poate evita dispariția sau distrugerea completă. Poeziile lui Eminescu nu au cunoscut o astfel de soartă ingrată, ele sunt studiate, citite, recitite, traduse, retraduse, supuse unor multiple exegeze, Eminescu a fost tradus în aproximativ 70 de limbi.

Poezia eminesciană este relevantă pentru publicul european, căci ea exprimă aspirațiile înflăcărâte spre absolut, apropiindu-se de romantismul filosofic, care este exaltarea însăși a sentimentului naturii. Istoria dragostei în opera eminesciană are o semnificație globală, filosofică, care exprimă în integralitatea sa aventura unică a spiritului. Poezia lirică a lui Eminescu este fructul propriei sale experiențe amoroase cu Veronica Micle, femeia visurilor și a poeziilor sale. Dragostea lor reprezintă istoria nescrisă în litere de aur a antologiei cuplurilor astrale. Dragostea lui Eminescu și a Veronicăi Micle nu a cunoscut un deznodământ terestru, sentimentul a urmat căile impenetrabile ale imaginarului: la Zenit strălucește

imaginea – arhetip a cuplului, stare de perfecțiune, unitate reconstituită prin egalitatea perfectă a valorii celor doi constituenți – amanții. Dar momentele întâlnirilor fericite erau rare, iată de ce tonalitatea edenică a absolutului devine o aspirație „imaginară” pentru poet. Această aspirație perpetuă a făcut să nască poezii de o frumusețe idilică, unde anxietatea întâlnirii determină eșafodajul scenelor imaginare excepționale, a căror loc, totuși, este natura, prin excelență.

Noi am ales două poezii lirice ale lui Eminescu, profund marcate de artificii stilistice și de imagini – stări de conștiință care se raportează la imaginarul filosofic. Prima poezie e „Dorința”, în care autorul își invită iubita la o întâlnire în pădure, în sânul vegetației exuberante, lângă izvoare, copaci și flori: *Viens dans le bois à la source/Frissonnant sur le gravier,/Où les tendres herbes se cachent/Sous les branches sur elles ployées. ///* *Vino-n codru la izvorul/Care tremură pe prund,/Unde prispa cea de brazde/Crengi plecate o ascund.* Poetul amant își imaginează momentul **întâlnirii**, el se neliniștește: *Vers mes bras tendus cours vite, /Sur mon sein te laisse tomber; ///Și în brațele-mi întinse/Să alergi, pe piept să-mi cazi; el arde de dorința* de a revedea frumusețea divină a iubitei sale, el reduce distanța în timp a despărțirii lor: *Que je puisse défaire ton voile,/Du visage l'écarter.///Să-ți desprind din creștet valul,/Să-l ridic de pe obraz. Refugiul* în sânul naturii invocă aspirația spre singurătate, graba să evadeze din lumea zgomotoasă a orașului, unde poetul era adesea urmărit de criticii și „binevoitorii” săi. Ultimii ani de viață au fost un adevărat coșmar, ani petrecuți în clinicile pentru bolnavi psihici: *Et sur mes genoux assise, /Seuls au monde nous resterons.///Pe genunchii mei ședea-vei,/Vom fi singuri-singurei.* Beatitudinea poetului pentru femeia visurilor sale, **sacralizarea femininului** (subiect care de altfel nu demult a suscitat interpretări non-univoce privind romanul lui Dan Brown „Da Vinci Cod”) este materializat în imagini edenice: *Les fleurs sur toi glisseront.../Ton front blanc aux boucles blondes/// or să-ți cadă flori de tei .../Fruntea albă-n părul galben.* În poezia lui Eminescu, femeia este sacră, dar și

demonică. Ea este și înger, și demon în același timp, capabilă să îl facă pe poet fericit, dar în același timp să îl arunce în groapa amară a suferinței – Veronica Micle era măritată, și, deci fericirea pentru cei doi amanți era o aspirație irealizabilă. Nebuniile poetului se datorau, de altfel, acestei imposibilități a dragostei sale, condamnat de societatea mondenă a acelei epoci.

Poetul cântă metaforic sărutul ca pe expresia eternă a **uniunii dintre bărbat și femeie**: *Et ta bouche aux douces lèvres, / La proie de ma bouche sera...////Lăsând pradă gurii mele/Ale tale buze dulci...*, insistând asupra dorinței trupești care devorează sufletul său. Există chiar o versiune, conform căreia Titu Maiorescu, criticul literar al epocii sale, se străduia să îi țină separați pe Eminescu și Veronica Micle, pentru a incita poetul la creații poetice prolifiche. Uniunea amantilor în sânul naturii este „*« le si beau rêve, /Où s'emmêlent fredonnant, / Chants de sources solitaires, /De légers souffles de vent. »*//// « Vom visa un vis ferice,/Îngâna-ne-vor c-un cânt/Singuratic izvoare,/ Blânda batere de vânt. Visul și **somnul**, imagini care apar spre sfârșitul poeziei ar putea avea o dublă interpretare, în funcție de dispoziția cititorului model sau a celui empiric: sau poetul invocă dulcea odihnă, după extenuarea erotică sau **moartea**, soluție unică și irevocabilă pentru toate problemele poetului: *Endormis par l'harmonie /Du grand bois lourd de pensées, / Du tilleul, les fleurs en files, /Sur nous viendront s'amasser. //// Adormind de armonia/Codrului bătut de gânduri,/Flori de tei deasupra noastră/Or să cadă rânduri-rânduri*. Imaginea **teiu-lui** este prezentă de două ori în această poezie, și în toată poezia eminesciană, în general. Este un simbol, prin excelență, în creația lirică a lui Eminescu. Ea încarnează fericirea îmbălsămată, beatitudinea absolută, atmosfera paradisiacă, unde a avut loc întâlnirea amantilor. Am subliniat cu caractere italice îngroșate cuvintele- cheie ale poeziei. Cu excepția cuvântului dorință, acestea sunt mplicite, nu figurează deloc în poezie, dar ele servesc drept bază, pentru a construi imaginarul romantic al poetului.

Dacă e să facem apel la experiența noastră subiectivă, psihanalitică, susținută în „cititorul model”, vom spune următoarele „culoarea” poeziei este cât de cât luminoasă. Ea este determinată de prezența explicită a *florilor de tei, a izvorului, a frunții albe, a buclelor blonde, a voalului, a crengilor plecate*, care dau frâu liber imaginației. Nu este loc pentru culorile sumbre, pentru gânduri pesimiste. **Muzica poeziei** este cu siguranță susținută printr-un *allegro* romantic, lejer, imaginea paradisului terestru cuprinde spiritul, chiar de la prima lectură a poeziei. Instrumentul muzical al poeziei este vioara și lira, ale căror coarde freacă la unison cu căile naturii. Dacă am putea vorbi de „gustul” poeziei – acesta cu siguranță ar atinge ușor dulceața, care se topește în agonia sărutului, impregnată de mirosul florilor de tei. „Atingerea” poeziei este suavă, mățasoasă, nu aspră, amestec de mirosuri și de vegetații edenice, fuzionate în senzualitate erotică, tandră și nestăvilită. **Sentimentul dominant** al poeziei este exaltarea romantică, fericirea viitoare datorată uniunii amoroase a amantilor.

Cea de-a doua poezie, pe care am ales-o pentru studiu, este opusul fericirii paradisiace pictată în *Dorința*. Titlul poeziei nu sugerează aceasta: *De câte ori, iubito...* Este primul vers al poeziei. Dar chiar însuși vocativul cuvântului „iubito” ne ghidează pe calea cea bună, și această poezie fiind una de dragoste. Odată ce am trecut de primul vers, cel de-al doilea ne scufundă dintr-odată în atmosfera glacială a durerii mari a poetului, provocată, cum vom vedea mai apoi de *incertitudine, îndoiala, regretul, singurătatea, suferința, dezamăgirea*și poate că și *trădarea*. Poezia însăși este o alegorie metaforică, construită pe o imagine impresionantă care uimește prin pondere, culoare și simbol – aluzia: *Un océan de glace, devant mes yeux s'avance//Oceanul cel de gheață mi-apare înaintea mea. Umbrele* risipesc orice speranță de a mai vedea soarele: *Et sur la voûte blanchâtre, aucune étoile, aucune//Pe bolta alburie o stea nu se arată*. Peisajul glacial dominat de zăpadă și de vânt este înfruntat de o pasăre care, fără îndoială, se iden-

tifică cu poetul: *Un pauvre oiseau survole, peine en ses ailes ouvertes//O pasăre plutește cu aripi ostenite*. Pasărea eminesciană ne amintește de imaginea Albatrosului lui Baudelaire, dar pasărea părăsită și singuratică a lui Eminescu este patetică: ea moare, singură, în mijlocul vânturilor glaciale, urmărind dispariția perechii sale care pleacă cu celelalte păsări: *Pendant que sa compagne s'en va disparaissant/Avec le groupe des autres, tout droit vers le couchant///Pe când a ei pereche nainte tot s-a dus/C-un pâlăc întreg de păsări, pierzându-se -n apus*. Starea sufletului poetului – pasăre oscilează între indolență și regret. El acceptă această plecare cu resemnare, de parcă ar fi prevăzut de dinainte, „*il n'est gai ni triste*”//Nici rău nu-i pare acum, nici bine nu... Și totuși amintirile îl copleșesc năvalnic: „*Aux ans passés il songe alors, dans un instant*”//Visându-se ntr-o clipă cu anii înapoi. Fugacitatea trecătoare – anii ce s-au dus, zilele frumoase ce s-au scurs. **Distanța** uluitoare între amanți care se despart pentru totdeauna face poezia mai apăsată, mai grea: *s'en va disparaissant, sur ses traces de longs regards il jette, toujours plus loin nous sommes, tous deux nous éloignant*./pierzându-se-n apus, aruncă pe a ei urmă priviri suferitoare, suntem tot mai departe deolaltă amândoi. Copleșit de fatalitatea destinului, prin inevitabilitatea dispariției iubitei sale, poetul se adâncește în neantul suferinței, al nebuniei: *Toujours plus seul, plus sombre, de glace je deviens,/Quand tu t'en vas te perdre dans l'éternel matin*./Din ce în ce mai sigur mă-ntunec și îngheț, când nu te pierzi în zarea eternei dimineți. Sfârșitul dragostei este, în consecință, în viziunea poetului, asociată cu **moartea**. Imaginea morții, ca o posibilă eliberare de toate suferințele, inclusiv cea a dragostei nerealizate, constituie un laitmotiv al poeziei.

Și, iarăși, făcând apel la percepția subiectiv – psihanalitică, experiența imaginară personalizată, am observat că cenușitul închis este **culoarea** predominantă, exprimată prin următoarele avataruri: *oceanul cel de gheață//l'océan de glace, bolta alburie//la voûte blanchâtre, o stea nu se arată//aucune étoile, sloiuri de valuri repezite//vagues glacées, de neige couvertes,*

*mă-ntunec//plus sombre, eternei dimineți//éternel matin. **Muzica poeziei** este lugubră, aproape funebră, de o factură orchestrală cu mai multe voci instrumentale, ale căror înclinații cedează locul **apassionato** viorilor. Aș invoca aici chiar Ron-do Capriccioso de Camille Saint – Saëns (se pretinde chiar că avea amărăciune – *Chalupt, 1922: p.75-77*). **Gustul poeziei** este dulce – amarui, care izvorăște din săratul ocean de gheață, pulverizat de siropusul declin spre trecut, spre amintiri. **Atingerea poeziei** este rece, umedă, furtunoasă, ajungând la percepția abisului mlăștinos. **Sentimentul dominant** al poeziei este tristețea profundă care se cufundă în decepție iremediabilă și într-un etern regret.*

După această scurtă incursiune exegetică, să revenim la preocupările noastre, vizând traductibilitatea imaginarului. Oare trebuie să ținem cont de intraductibilitate sau de revelație, în cazul poeziilor eminesciene?

Am ales versiunile în franceză și rusă, acestea sunt limbile pe le cunosc mai bine. Am renunțat la versiunea spaniolă, căci traducătorii Maria Teresa Leon și Rafael Alberti au realizat o traducere liberă, care au frânt, în opinia noastră, muzicalitatea poeziilor eminesciene, reducând la un anumit eșec stările virtuale ale conștiinței imaginarului.

Ținând cont de „univocitatea ireductibilă a fiecărei poezii” în traducere, așa cum afirmă Efim Etkind (*citată de Paissy nCristov, 2005:73*), am stabilit în mod convențional **stările de conștiință**, în baza cărora am elaborat chestionarul. Acesta a fost propus nativilor limbii poeziilor eminesciene. Dar și celor care citesc în franceza și rusa, limbi spre care au fost traduse. În calitate de public, am selectat cititori exemplari, adică poligloți, și profesori universitari de limbă și literatură. În timp ce realizăm sinteza chestionarului, am făcut abstracție de atomizarea retorico-matematică a discursului poetic eminescian. Am limitat reflecțiile noastre la exercițiul exegetic, trecut deja în revistă, fără a uita de propunerile lui Hensri Meschonic, pe care le-am reținut, în timp ce navigam pe un site francez. Marele maestru filosof, poet, exeget, este de pă-

rere că o poezie încetează să fie mai fie ea însăși, de vreme ce începi să vorbești despre ea.

Astfel, cităm stările de conștiință chemate să continue transcendența poetică a imaginarului liric eminescian din română în franceză și în rusă. Pe baza acestora vom alcătui schema noastră:

- Culoarea dominantă a poeziei;*
- Sentimentul dominant al poeziei;*
- Imaginea dominantă a poeziei;*
- Alte trei imagini remarcabile ale poeziei;*
- Alte trei sentimente care suscită poezia;*
- Imaginea finală a poeziei;*
- Sentimentul final al poeziei;*
- Gustul poeziei;*
- Muzica poeziei;*
- Atingerea poeziei.*

Vom purcede la o analiză *nano-traductologică*, adică, la reperarea elementelor comune, prezente în poezii, cea originală și cea tradusă. Am împrumutat termenul care vine din latină „nano” – foarte mic, care în realitate semnifică cea de a miliarda parte a unității de măsură. Desigur, reflecțiile analitice ale exemplurilor noastre nu vor atinge acele dimensiuni râvnite, dar ideea în sine ni s-a părut originală, cu atât mai mult că aplicarea elementelor matematice în studiile filologice nu este o noutate. Vom urmări, în ce măsură imaginile, sentimentele poeziei originale au transgresat în alte două limbi: franceza și rusă. Vom prezenta mai jos tabelele, pentru ca cititorul să poată compara el însuși rezultatele și să perceapă propria sa experiență exegetică.

DORINȚA

Cititor exemplar	Culoarea dominantă a poeziei	Sentimentul dominant al poeziei	Imaginea dominantă a poeziei	Alte trei imagini remarcabile ale poeziei	Alte trei sentimente care suscită poezia	Imaginea finală a poeziei	Sentimentul final al poeziei	Gustul poeziei	Muzica poeziei	Atingerea poeziei
Nativul român	Verdele și galbenul	Dragoste tandră	Pădurea tremurândă	Frumoasa care doarme ; teiu fremătând ; visul romantic	dorință ; durerea de a iubi ; nostalgie	Visul de odinioară	Nerăbdare	Dulce - amărui	Masnet	Covor moale de mușchi
Nativul francez	Albul moale	Dragostea	Intimitate	natura ; prăbușire semină ; comunitate	dorință , pasiune, anxietate	- pat (în sânul naturii)	calmare	dulce zaharat	Cvartet de coarde	mătase
Nativul rus	Galben transparent	Nerăbdare	Oameni visători	Peluza liniștită, femeie tandră, natură tomnatică	tristețe , compasiune , nerăbdare	Om singuratic	Sentimentul că e nu va veni , regret	Amărui	minor	carnal

Comentariu asupra traducerii ruse: cuvintele sunt corecte, dar sentimentele nu sunt prezente.

Comentariu asupra traducerii franceze: această poezie este foarte ușoară, cea de-a doua este mai puternică.

Analiză nano-traductologică:

Formula transcendenței imaginarului din română spre franceză : 4 elemente din 10 (sentimentul dominant al poeziei, 3 alte imagini ale poeziei, sentimentul poeziei (dintre care o imagine), 3 alte sentimente ale poeziei (dintre care un sentiment), gustul poeziei).

Formula transcendenței imaginarului din română spre rusă : 4 elemente din 10 (culoarea poeziei, 3 alte imagini ale poeziei (dintre care o imagine), 3 alte sentimente ale poeziei (dintre care un sentiment), gustul poeziei).

DE CÂTE ORI, IUBITO

Cititor exemplar	Culoarea dominantă a poeziei	Sentimentul dominant al poeziei	Imaginea dominantă a poeziei	Alte trei imagini remarcabile ale poeziei	Alte trei sentimente care suscită poezia	Imaginea finală a poeziei	Sentimentul final al poeziei	Gustul poeziei	Muzica poeziei	Atingerea poeziei
Nativul român	<u>Cenusiu</u> orbitor	Nostalgie profundă	Amintirile care se risipesc	<u>Păsărea solitară</u> în cer; <u>oceanul furtunos</u> ; timpul care se scurge	Singurătatea; pierdere; <u>regretul</u>	Privire în trecut: nu te poți lipsi de trecut	<u>anxietate</u>	<u>amar</u>	Romanta clasică română	ceață, fum
Nativul francez	Albul rece	deznađejde	Moarte	<u>singurătate</u> ; abandon, agonie	abandon, <u>regret</u> , amărăciune	abandon, agonie	<u>moarte</u> , singurătate	<u>amertume</u>	funebre	acier
Nativul rus	<u>noir-acier</u>	Situation sans issue	âmesolitaire	<u>grisaille infime</u> et muette, <u>océan glacial</u> , être infime moribond	inquiétude, fatigue, sans-espoir		<u>fatalitate</u> , <u>irreversibilitate</u>	<u>Amar</u> : petale de crizantemă, început de decembrie	funebru, nelinișitor	gheață

Analiză nano-traductologică:

Formula transcendenței imaginarului din română spre franceză : 4 elemente din 10 (sentimentul dominant al poeziei, 3 alte imagini ale poeziei, sentimentul poeziei (dintre care o imagine), 3 alte sentimente ale poeziei (dintre care un sentiment), gustul poeziei).

Formula transcendenței imaginarului din română spre rusă : 4 elemente din 10 (culoarea poeziei, 3 alte imagini ale poeziei (dintre care un sentiment), gustul poeziei).

DORINȚA

Vino -n codru la izvorul
 Care tremură pe prund,
 Unde prispa cea de brazde
 Crengi plecate o ascund.
 Și în brațele-mi întinse
 Să alerg, pe piept să-mi cazi,
 Să-ți desprind din creștet vălul,
 Să-l ridic de pe obraz.
 Pe genunchii mei ședea-vei,
 Vom fi singuri-singurei,
 Iar în păr înfiorate
 Or să-ți cadă flori de tei.
 Fruntea albă-n părul galben
 Pe-al meu braț încet s-o culci,
 Lăsând prădă gurii mele
 Ale tale buze dulci...
 Vom visa un vis fericit,
 Îngâna-ne-vor c-un cânt,
 Singuratece izvoare,
 Blânda baterie de vânt;
 Adormind de armonie
 Codrului bătuț de gânduri,
 Flori de tei deasupra noastră,
 Or să cadă rânduri, rânduri.

Mihai Eminescu

LE DESIR

Viens dans le bois à la source
 Frissonnant sur le gravier,
 Où les tendres herbes se cachent
 Sous les branches sur elles ployées.
 Vers mes bras tendus cours vite,
 Sur mon sein te laisse tomber,
 Que je puisse défaire ton voile,
 Du visage l'écarter.
 Et sur mes genoux assise,
 Seuls au monde nous resterons,
 Du tilleul, toutes frémissantes,
 Les fleurs sur toi glisseront.
 Ton front blanc aux boucles blondes,
 Sur mon bras tu pencheras
 Et ta bouche aux douces lèvres,
 La proie de ma bouche sera...
 Nous ferons le si beau rêve,
 Où s'emmêlent fredonnant,
 Chants de sources solitaires,
 De légers souffles de vent.
 Endormis par l'harmonie
 Du grand bois lourd de pensées,
 Du tilleul, les fleurs en files,
 Sur nous viendront s'assesser.

*Traducteur
 Veturia Drăgănescu-Vericeanu*

ЖЕЛАНИЕ

К ручейку, что чуть трелещит,
 В лес ко мне приди скорей,
 На заветную поляну,
 В тёмной зелени ветвей.
 Поспеши ко мне в объятия,
 Упади на грудь опять,
 Чтобы лёгкой ткани дымку
 С твоего лица убрать.
 У ручья в душистой чаще,
 Сладко будет нам одним,
 Здесь тебя осыплют липы
 Цветом трепетным своим.
 Златокудрую головку
 Низко-низко наклоня,
 Только розовые губы
 Ты оставишь для меня...
 И опять, под песню леса,
 Мы притихнем засыпая.
 Станут нас баюкать липы,
 Лёгким цветом осыпая.

Traducteur Ю.Нейман

DE CĂTE ORI, IUBITO...

De câte ori, iubito, de noi mi-aduc aminte,
 Oceanul cel de gheață mi-apare înaintea:
 Pe bolta alburie o stea nu se arată,
 Departe doară luna cea galbenă – o pată;
 Iar peste mii de sloiuri de valuri repezite
 O pasăre plutește cu aripi ostentite,
 Pe când a ei pereche naște tot s-a dus
 C-un pâlăc întreg de pășări, pierzându-se-n apus.
 Aruncă pe-a ei urme priviri suferitoare,
 Nici rău nu-i pare-acuma, nici bine nu...ea moare,
 Visându-se-ntr-o clipă cu anii înapoi.

Suntem tot mai departe deolaltă amândoi,
 Din ce în ce mai singur mă-ntunec și îngheț,
 Când tu te pierzi în zarea eternei dimineți.

Mihai Eminescu

LES FOIS OU, MON AMÉE...

Les fois où, mon aimée, à nous deux je repense
 Un océan de glace, devant mes yeux s'avance
 Et sur la voûte blanchâtre, aucune étoile, aucune,
 Au loin, comme une tache, on voit la jaune lune.
 Dessus les milles vagues, glacées, de neige
 couvertes
 Un pauvre oiseau survole, peine en ses ailes
 ouvertes,
 Pendant que sa compagne s'en va disparaissant
 Avec le groupe des autres, tout droit vers le
 couchant.
 Il souffre et sur ses traces de longs regards il jette;
 Il n'est ni gai, ni triste, plus rien ; sa mort est prête.
 Aux ans passés il songe, alors, dans un instant.

Toujours plus loin nous sommes, tous deux nous
 éloignant ;
 Toujours plus seul, plus sombre, de glace je
 deviens,
 Quand tu t'en vas te perdre dans l'éternel matin.

*Traducteur
 Veturia Drăgănescu-Vericeanu*

ЛЮБИМАЯ, ЛИШЬ ВСПОМНЮ...

Любимая, лишь вспомню минувшие години,
 Я вижу в океане бесчисленные льдины.
 Ни звездочки на небе, - в безмолвии туманном
 Луна лишь одиноко плывёт пятном
 шафранным.
 Над тысячами глубин, швыряемых волнами,
 Парит уныло птица с усталыми крылами.
 Другая же на запад несётся, улетая
 В простор, где исчезает подруг пернатых стая.
 Оставшаяся птица страдальчески взирает,
 Не жаль ей, безразлично – она ведь умирает.
 Её в тот миг о прошлом томит воспоминанье...

Всё шире, необъятней меж нами расстоянье,
 Я одинок всецело, - темнею, замерзая, -
 А ты уже исчезла в сиянии без края...

*Traducteur
 С.Шервинский*

Analiza *nano-traductologică* (tri – semică și elemente matematice) denotă că acoperirea poeziei originale și a versiunilor în franceză și rusă este de 40 %. Elementul cifrat ne face să afirmăm că imaginile poeziei originale nu au trecut în variantele traduse. Dar dacă trecem la percepție verticală, în ceea ce privește corpusul lexematic, ne dăm seama, în urma analizei semice, că imaginile au fost rediate totuși cu succes de către traducători (inclusiv forma, rima, melodia poeziei originale române). Poezia „Dorința”: **cititorul exemplar român** - verdele și galbenul; dragoste tandră; pădurea tremurândă; frumoasa care doarme; teiul fremătând; visul romantic; dorința; durerea de a iubi; nostalgie; visul de odinioară; nerăbdare; dulce - amărâu; Masnet; covor moale de mușchi; **cititorul exemplar francez**: Albul moale; dragostea; intimitate; natura; prăbușire senină; comuniune; dorință; pasiune; anxietate; pat calmare (în sânul naturii); dulce zaharat; cvartet de coarde; mătase; **cititorul exemplar rus**: galben-transparent; nerăbdare; oameni visători; peluză liniștită; femeie tandră; natură tomnatică; tristețe; compasiune; nerăbdare; om singuratic; sentimentul că e nu va veni, regret; amărui; minor; carnal. Și același lucru se poate de spus și pentru cea de a doua poezie.

Exercițiul imaginarului poetic este o experiență personală, profund marcată prin nivelul de formare a cititorului. În cazul traducerii poetice clasice (ca și în cazul poeziilor lui Eminescu, romanticul romanticilor), fără efectul apropiierilor, de desfigurare a conținutului original, în ciuda interiorizărilor pe larg personalizate, **imaginarul transcende aproape intact textul poetic original în cel poetic de traducere**, cu devieri nano – semice care nu influențează integritatea mesajului. Această transcendență se dovedește o **revelație**, risipind conceptul intraductibilității: imaginarul poetic eminescian este traductibil, atât spre limbile romane (franceza) cât și spre cele slave (rusa). Poetul romantic român a creat o poezie perenă care este capabilă să traverseze tot atât de bine secolele (timpul) cât și frontierele lingvistice.

NOȚIUNILE DE PIERDERE ȘI CÂȘTIG ÎN TRADUCEREA POETICĂ

(studiu cvadrilingv, în baza poeziei lui Victor BANARU)

Traducerea poetică pune în joc mai multe antinomii, una dintre ele fiind cea mai pertinentă: antinomia **pierdere – câștig**. Unii cercetători consideră că această antinomie nu merită atenția teoreticienilor și practicienilor. În cazul prozei, dar și al poeziei, aceasta antinomie este valorificată inevitabil într-o analiză detaliată a traducerii. Dilema lansată de Cicerone – *a traduce buchea sau spiritul* este de o actualitate flagrantă. Odată ce poezia este compusă, ea reprezintă o simbioză indestructibilă a **formei și conținutului**, „*Forma, departe de a se limita la materialitatea suportului, este o exploatare intenționată a surselor sistemului investit într-un conținut afectiv. Este desigur și cazul poeziei, a cărei funcționare constă în jocul ritmurilor și sonorităților.*” (Fortunato Israel, Recueil d’articles en traductologie, ESIT, Paris, 1977, p.119). Traducerea, ca produs final, vrea să fie la fel de fidelă dihotomiei menționate mai sus, pentru ca primitorul să poată savura traducerea ca și lectura originalului. Nu este oare acesta scopul final al unei astfel de lucrări? **Echivalența afectivă**, despre care ne spune Koller (citată de M.Lederer, La traduction aujourd’hui, Paris, 1994, p.64), în acest caz, este cea care merită atenția poetului – traducător. Vom examina un caz de traducere poetică realizat de o persoană care scrie versuri, alias autorul acestei publicații.

Fidelitatea/libertatea are aceeași marjă de interpretare în traducerea poeziei ca și în proză? Această antinomie este explicită pentru traducerea unui text de proză - traducătorul este fidel conținutului. Dar este liber să aleagă mijloacele de reexprimare în limba țintă, adică forma joacă un rol mai puțin important. În afara formei, din punct de vedere stilistic (tipul figurii de stil, figură de sintaxă afectivă, stil funcțional), aspectul gramatical, în cazul corespondenței, trans-

cede dintr-o limbă în alta, în virtutea referințelor obiective (timp, mod, aspect, etc). Poezia impune traducătorului, pe lângă constrângerile formale menționate, cea a rimiei, versului, euforiei, ritmului, dacă e să judecăm din punctul de vedere al importanței formei în traducerea poetică. Acești patru parametri introduc rigori care fac mai dificilă sarcina poetului - traducător, ținând cont de limba, spre care el va realiza traducerea. În ceea ce privește conținutul poetic, acesta este supus adesea unor modificări transformătionale cauzate de constrângerile citate mai sus. Transformările în astfel de cazuri nu sunt contraindicate, din contra, ele trebuie operate, căci scopul suprem al traducerii poetice este de a *suscita cititorului limbii ținte aceleași sentimente, aceleași emoții, provocate de poezie ca și în cazul lecturii originalului*. Orice sfat practic privind soluții concrete ce vizează traducerea poeziilor își pierde aproape de tot importanța din cauza diferenței traducerii în timp și spațiu. Nu există doar o traducere, există o multitudine. Această axiomă este valabilă în special pentru traducerea poeziilor. Sau, poetul-traducător mai degrabă recompune poezia, schițată de condeiful său: viziune asupra lumii, disciplină ritmică-metrică, preferința implicitului sau explicitului, etc. O întrebare apare totuși: poezia tradusă, este oare o copie hetero – linguală al originalului sau o nouă creație? De exemplu, poetul Armand Robin (el cunoștea vreo douăzeci de limbi, inclusiv araba și chineza) își apropria poeziile traduse, el a scris chiar o culegere „Poezii netraduse”, el numea aceste poezii „poezii fără pașaport”, adică, el însuși recunoștea identitatea multiplă a autorului acestor poezii pe care și le atribuia.

Traducerea poeziilor întotdeauna a presupus două opțiuni, așa spune extreme: *respectarea „metaforelor” sau a jocului de sunete*. O simbioză armonioasă a acestora ar da un rezultat optimal. De aici decurge fenomenul de pierdere și de câștig în traducerea poeziilor. Orice analiză pragmatică de variante de traducere ale poeziilor nu este decât o reflectare vagă a posibilităților de traducere a poeziilor, și credeți-mă, vor fi tot

atâtea traduceri cât și poeți – traducători: *To be or not to be, that is the question!* (Schakespeare) - *Deumere, il faut choisir et passer à l'instant, de la vie à la mort et de l'être au néant.* (Voltaire, 1733) ; *Etre ou n'être pas, c'est là la question* ; (Voltaire, 1761); *Vivre ou mourir ! Tout est là!* (J.-R.Ladmiral, 1977). Nu este decât un simplu exemplu pe care numai ce l-am citat.

Înainte de a trece la analiza concretă a traducerii poeziei lui **Victor BANARU- Deziceri**, aș vrea să precizez că m-am oprit la ultimele patru strofe ale poeziei, care conțin chintesenta unicii sale creații poetice. Alegerea poeziei a fost motivată prin unicitatea ei. Autorul nu mai are alte creații în versuri, decât nuvele poetice, dar acesta este un alt subiect deja. Este o poezie în română, redactată fără îndoială, sub influența sentimentelor depresive și de refuz total al vieții (un refuz profetic, căci, câteva luni mai târziu el se stinge din viață) – iată-l tradus în *franceză*, în *spaniolă* și în *rusă*.

Trei motive de bază sunt prezente în poezie – *singurătatea, regretul, moartea/fatalitatea*. În jurul acestor trei cuvinte-cheie, am reconstituit conținutul poeziei în cele trei limbi. Ritmul specific al poeziei în română se sprijină pe repetiția verbului *a se dezic*, reluat în toate strofele poeziei. Eu nu am reușit să transmit prin corespondență acest verb în trei limbi, asta ar fi o primă pierdere. Mai întâi, corespondenții ideali în spaniolă și în franceză nu mi s-au părut destul de impresionanți - *se dédire, desdicharse*, în plus, ei nu îmi oferă posibilitatea de eufonie mai mult sau mai puțin muzicală (de exemplu, repetiția consoanei „d” în franceză și în spaniolă - je me dédis, me desdigo), deci, am recurs, pentru a plăcea publicului pretențios, la *seriile sinonimice* ale celor trei limbi: în franceză fără a relua corespondentul ideal (*ne pas vouloir, se nier, s'en fuir, se détacher*), în spaniolă, utilizându-l doar în ultima strofă (*quitar, dejar, irse, desdicharse*), în rusă l-am reluat în prima și în ultima (*отречься, бросить, забыть, уйти*). Ideea seriilor sinonimice mi s-a părut originală, și ceea ce este mai important, *compensatoare* față de conținutul poeziei – și iată deci o primă pierdere – verbul *a se dezice* și

un prim câștig – seriile sinonimice corespondenților săi în cele trei limbi țintă. Trebuie să menționăm că elementele seriilor utilizate nu sunt absolut sinonimice, nici chiar parțial sinonimice.

O altă etapă a traducerii poeziei a fost legată de *repetiție*. Simetria în română a fost consolidată prin repetiția aceluiași verb – *a se dezice*. Am sacrificat această simetrie mono-verbală repetitivă în cele trei limbi țintă, în favoarea repetiției hetero-gramaticale, și anume, în franceză: două verbe, un adverb, un substantiv; în spaniolă: trei verbe și un participiu trecut substantivizat; în rusă: două verbe, două adverbe. Iată așadar, o a doua pierdere, și respectiv, un al doilea câștig. Voi remarca un câștig suplimentar în cele trei traduceri – rima perfectă, care lipsește, de altfel, în original, fără a influența asupra calității poeziei. Această rimă în traduceri este o compensare a pierderii repetiției aceluiași verb, fenomen ce marchează ritmul poeziei originale. Ultimele versuri ale fiecărei strofe în română sunt verbe care se repetă, cu excepția unei singure strofe unde figurează un adverb. În traduceri a trebuit să sacrific simetria și iată ce am obținut: în franceză – substantive, adverbe, participii trecute substantivizate; în spaniolă – verbe, participiu trecut substantivizat; în rusă – verbul, adverbe, interogare. Rezultatele acestui studiu contrastiv pot fi reflectate în schemele următoare:

**Schema nr. 1 Traducerea repetiției s-a dezis
în cel de- al doilea vers al fiecărei strofe.**

<i>roumain</i>	<i>français</i>	<i>espagnol</i>	<i>russe</i>
Verbe - s-a dezis (répétition)	Adv plus jamais	V me quitó	V отрекись
	V Il me nie	V Me dejó	Adv насовсем
	V Elle s'en fuit	V Se me va	V навсегда
	N Vanité	Participe passé desdichado	V Я ушёл

Formula:

$$1V \times 4 \text{ (română)} = 2V + 1\text{Adv.} + 1N \text{ (franceză)} = \\ 3V + 1p.p. \text{ (spaniolă)} = 2V + 2\text{Adv} \text{ (rusă)}$$

*Schema nr. 2 Traducerea repetiției verbale
al ultimului vers al fiecărei strofe.*

<i>roumain</i>	<i>français</i>	<i>espagnol</i>	<i>russe</i>
S-au topit (V)	Ecoulé (p.p.)	Me olvidó (V)	Растворись (V)
Mai rămân (V)	Abstraction, oubli (N)	Me quedó (V)	Никчему (Adv)
Tot mai vin (V)	Dans la nuit (Adv)	Vienen ya (V)	В никуда (Adv.)
Întârzie (V)	Retardé (p.p.)	Retardado (p.p.)	Небытие (N)

Formulă:

$$4V \text{ (română)} = 2p.p. + 1N + 1\text{Adv} \text{ (franceză)} = \\ 4V \text{ (spaniolă)} = 1V + 2\text{Adv} + 1N \text{ (rusă)}$$

A doua parte a articolului meu va fi consacrată traducerii celor trei câmpuri semantice sau laitmotive ale poeziei care se rezumă în noțiunile cheie: *solitude/abandon, regret, mort/fatalité*. Câmpul semantic *solitude/abandon* în română este asigurat de lexemele : *m-am dezis* și enumerarea tuturor lucrurilor și a ființelor care au abandonat protagonistul – *lumea, timpul, viața, fiica, tata, eu însumi*. Anume această enumerare este o dovadă de fidelitate originalului, este de asemenea un postulat teoretic care se respectă (*vezi Marianne Lederer, La traduction aujourd'hui, Paris, 1994, p.68*). Pe lângă statutul, subiectele referențiale căruia protagonistul i se dedică, sunt perfect transferabile în limbile de traducere. Există o mică deviere, în ceea ce privește cuvântul *lumea*, căci el este euri-semic, și astfel în franceză el este *monde*, în spaniolă – *gente*

(les gens), în rusă – *свет* (lumea). Câmpul semantic *regret* este materializat în română prin *amintiri și dulci regrete, remușcări și vise goale*, care au dat în franceză *souvenirs, regrets, chimères, vians espoirs, rêces frères*, în spaniolă *el recuerdo del regreto, sueños frios, glaciados*, în rusă *сладко упрекая зря, никчему, ах зачем, сны и мысли торопя в некуда*. În română, franceză și spaniolă cuvântul cheie *regret* este explicit, așa comenta aceasta prin originea comună a celor trei limbi și eufonia corectă a cuvântului – în română și în franceză el este disilabic, în spaniolă trisilabic. Pe când în rusă cuvântul *regret* este cvadrisilabic - *со/жа/лень/е/*, fapt care îngreunează transmiterea rimei și ritmului. Astfel, *regret* este implicit în rusă prin adverbele *зря* și *никчему, зачем*. Alegerea lexicului exprimă suficient laitmotivul în cauză.

Cel de al treilea laitmotiv – *mort/fatalité* domină ultima strofă în totalitate. Cunoaștem ulterior fatalitatea, prin destiul tragic al autorului. Acest intertext care leagă poemul de viața reală, l-am decodat mai târziu. Pentru traducerea poeziei, așa-zisul intertext era ceva a priori.

În cele din urmă, lăsăm să „curgă” versul, pentru a putea aprecia calitatea traducerii poeziei lui Victor Banaru în cele trei limbi - franceză, spaniolă și rusă. Am sugerat și alte traduceri ale titlului poeziei care diferă în cele patru limbi. Se spune în general că titlurile nu se traduc, dar se redenumesc.

QUADRITEXTE

Roumain	Français	Espagnol	Russe
Deziceri S-a dezis de mine lumea, S-a dezis, s-a dezis, Viitorul și trecutul S-au topit, s-au topit	L'abandon Le monde ne veut plus de moi, Plus jamais, plus jamais, Le passé, l'avenir en soi, Ecoulé, écoulé...	Desdichado Y la gente me quitaba, Me quitó, me quitó, El futuro, el pasado, Me-olvidó, me-olvidó ...	Проклятые Свет отрёкся от меня. Отрекись, отрেকись, В прошлом будущего дня Растворись, растворишься...
S-a dezis de mine timpul, S-a dezis, s-a dezis... Amintiri și dulci regrete Mai rămân, mai rămân...	Le temps ne me considère, Il me nie, il me nie, Souvenirs, regrets, chimères, Abstraction et oubli...	Y el tiempo me dejaba, Me dejó, me dejó, El recuerdo del regreto, Solo el me quedó...	Время бросило меня, Насовсем,насовсем, Сладко упрекая зря, «Никчему, ах зачем?»
S-a dezis de mine viața, S-a dezis, s-a dezis, Remușcări și vise goale Tot mai vin, tot mai vin...	La vie me quitte, douce, belle, Elle s'en fuit, elle s'en fuit, Vains espoirs et rêves frêles Dans la nuit, dans la nuit...	Y la vida que se va va, Se me va, se me va, Sueños fríos glaciados Vienen ya, vienen ya...	Жизнь забыла про меня, Навсегда, навсегда, Сны и мысли торопя, В никуда, в никуда...
M-am dezis și eu de mine, M-am dezis, m-am dezis... Al uitării chip de humă Întârzie, întârzie...	Je me détache de moi-même, Vanité des vanités, L'enfer au visage blême, Retardé, retardé...	Desdichado de mi mismo, Desdichado, desdichado, Negro olvido del abismo, Retardado, retardado...	Я отрёкся от себя, Я ушёл в забвение, Опоздало ты во мгле, Небывшие, небывшие...

AUTOTRADUCEREA – ACT CREATOR COMPLEX: ÎNTRU ECHIVALENȚĂ ȘI PROLIFERARE

Pe un tărâm ce e în continuă mondializare, iar cunoașterea limbilor se dezvoltă într-atât, încât poligloții nu mai sunt „rarități”, abilitățile lingvistice, dintre care traducerea reprezintă activitatea cea mai răspândită, încep să aibă un rol important în afirmarea socială a personalităților. Mixajul lingvistic și multicultural, ce se datorează, pe de o parte, mondializării, iar pe de alta, căsătoriilor interetnice, conduce la bilingvism și chiar la tri- sau plurilingvism, în sânul diferitor comunități.

Traducerea este un act creator realizat de autorul transferului inter-semiotic, o reproducere în alter ego al originalei conceput de autor. Dualitatea, ca esență a traducerii, se proiectează în binomul autor-traducător, care este exteriorizat, extrinsec. Traducerea a constituit o temă prolifică pentru numeroase studii pe parcursul secolelor, începând cu Cicero până la Nida, Meschonnic, Ladmiral, Lederer și alți savanți cunoscuți în domeniu.

Fenomenul autotraducerii, căruia îi consacram acest articol, a fost obiectul unor numeroase cercetări generice (Sardin-Damestoy, 2002; Gunnesson, 2005) în baza lucrărilor unor autori binecunoscuți publicului și pentru care creația reprezintă experiența deja clasică în domeniu: *Thomas More, Du Bellay, Calvin, John Donne, Goldoni, Mistral, Tagore, Beckett, Aitmatov* sau *Julien Green*. Acum treizeci de ani, Anton Popovici a definit autotraducerea drept „o operă originală într-o altă limbă, făcută de însuși autorul” (Popovici, 1976, p. 19). Considerată până în prezent drept o activitate „rară” (Balliu, 2001: p. 99, Grady Miller, 1999: p. 11), autotraducerea se manifestă, din ce în ce mai mult, drept o activitate ce se combină cu exercițiul intelectual modern, nu doar pentru literați, lingviști, scriitori, dar și pentru reprezentanți ai științelor exacte. Astăzi autotraducerea este un exercițiu foarte

răspândit în Statele Unite ale Americii, Canada, India, Belgia, Spania, Africa de Sud, Rusia, Franța (Santoyo, 2005: p. 2).

Este evident că autotraducerea vizează varii aspecte ale activităților umane **social, economic, politic, cultural, științific**. Baza autotraducerii are un caracter profund intrinsec și este constituită din patrimoniul lingvistic și extralingvistic al fiecărei persoane care practică autotraducerea. Noi definim **autotraducerea ca o sensibilizare a transcendenței intersemio-lingvistice, a cărei fenomenologie implică mai mulți factori: creație, supracreație, care conduce la o proliferare de idei, cauzată de esența dialectică a actului comunicativ în sine**. Conform teoriei lui Ghillaume, momentul de actualitate nu există așa cum îl percepem, cel trecut și cel viitor necesitând o analiză atomizată, prin exegeze captivante și alterabile în spațiu și timp. Din acest punct de vedere, **autotraducerea este o fixare convențională a actului creativ, a demersului unic al spiritului uman** (autor-traducător, în aceeași persoană), valabilă pentru momentul actual al „gândirii gânditoare” (termenul lui Ch. Pierce) dintr-o limbă spre alta sau altele. Această fixare este efemeră, supusă, cum experiența ne-o demonstrează, la multiple reflecții, determinate de dialectica axei ascendente a monodiviziunilor, adesea monadice (monadă – termen folosit de Leibniz, Didier, 1995: p. 175). În virtutea „deficitului” praxiologic al autotraducerii, reflecțiile asupra acestei experiențe nu constituie adesea subiectul unor studii voluminoase. Am decis, în acest sens, să împărtășesc modesta experiența pe care o am.

Trebuie să evidențiem mai întâi că autotraducerea este un proces complex cu mai multe dimensiuni. Mai întâi, **autotraducerea este o creație complexă**. Am putea să dezvoltăm afirmația lui Bishop privitor la Beckett și să constatăm că autotraducerea este o **creație cvadruplă**: a) textele scrise inițial în limba A (prima); b) traducerea lor în limba B (a doua); c) textele scrise inițial în limba B; d) traducerea lor în limba A. Limba A, să presupunem, este considerată, tradițional, limba maternă. Partizanii bi sau chiar trilingvsimului (Steiner, de

exemplu) nu pot să spună cu precizie care este limba lor A (maternă), Steiner afirmă, de exemplu, că lui îi este dificil să afirme cu precizie în ce limbă a vorbit pentru prima oară. El crede că a început să vorbească toate trei limbi odată – franceza, engleza și germana: „Nu îmi amintesc în ce limbă am rostit primele cuvinte. Dar dacă încerc să -mi dau seama, mă descurc mai bine în engleză, decât în franceză sau germană. Celelalte limbi, pe care le știu, fie că le vorbesc, scriu sau citesc, au venit cu timpul și sunt învățate în mod conștient.” (Steiner, 1998: p. 173). El le consideră, de altfel, pe toate trei drept limbi materne. **Cunoștințele lingvistice – obținute de la sine sau prin învățare sunt o condiție necesară pentru exercițiul de autotraducere.** Există, deci, două surse de multilingvism: **de la sine** sau **prin învățare**. Tot Steiner afirmă că traducerea, în calitate de activitate profesională, poate fi exersată de persoane care cunosc una sau mai multe limbi. Procesul de cunoaștere-învățare implică o **abordare conștientă** în asimilarea unui fenomen lingvistic: „Cel mai bun traducător este cel care a învățat conștient să vorbească liber o a doua limbă. Când ești bilingv, nu observi dificultățile, barierele spirituale nefiind o piedică.” (Steiner, 1998: p. 178). În ceea ce privește autotraducerea, cred că vectorul său de exercițiu este bidirecțional : se auto-traduc persoanele care cunosc limbile încă de la naștere, dar și cei care le învață ulterior. Prin învățare – cităm o listă incompletă de nume: Leonardo Bruni, Etienne Dolet, Du Bellay (latina - franceza); Dimitrie Cantemir (latina - româna), Antioh Cantemir (româna – rusa - engleza), Nicolae Iorga (româna - franceza), Victor Banaru, Republica Moldova (româna – rusa - franceza), Ion Druță, Republica Moldova (româna - rusa). De la naștere: Elsa Triolet (rusă - franceză), Samuel Beckett (franceza - engleza), Valdimir Nabokov (rusa - engleza), Chingiz Aitmatov (kârgâză - rusa). Astăzi încă există o barieră destul de vagă și non – tranșantă între limba zisă maternă (limba părinților, a buneilor) și limba deprinsă încă din copilărie (de exemplu, fostul spațiu al URSS), dar care nu este limba părinților sau a buneilor. Situație specifică

pentru o bună parte a populației Republicii Moldova, unde generația care a trăit în perioada URSS-ului se poate exprima tot atât de bine în rusă cât și în româna. Ceea ce nu este valabil deja pentru tineri. **Româna** este limba mea maternă, **rusa** este limba, pe care am deprins-o la vârsta de 5 ani datorită comunicării zilnice la grădiniță. **Franceza** este prima limbă, pe care am învățat-o în mod profesional la universitate. Iar **Spaniola** este cea de-a doua limba străină însușită la facultate. Întrebarea care dintre ele poate fi considerată maternă pentru o persoană („*limba mamei, prin abuz de limbaj, prima limbă a unui anumit subiect, chiar dacă nu este limba mamei sale*” - Mounin, 2004: p.198) a avut mai multe răspunsuri în studiile sociolingvistice. Unii sunt de părerea că, odată ce persoana **gândește într-o limbă**, atunci aceasta poate fi considerată maternă. Trebuie să recunosc că adesea mă surprind gândind (în afara de română) în rusă, franceză și chiar în spaniolă. Anumite momente de meditare îmi vin și în engleză, limbă pe care niciodată nu am învățat-o, dar care am deprins-o grație utilizării în toate nivelele de comunicare. Din punct de vedere științific, aș putea să adaug la această caracteristică a **gândirii** cele patru elemente ale cunoașterii profesionale a unei limbi, în scopul de a exercita pe deplin actul comunicării – **exprimare scrisă, exprimare orală, înțelegere scrisă, înțelegere orală**. După părerea mea, pentru a completa definiția caracteristicilor limbii materne, este nevoie de adăugarea încă una foarte importantă: **comunicarea poetică la nivel de creație – exprimare**. Altfel spus, dacă o persoană compune versuri, poezii, într-o anumită limbă fără dificultăți și piedici, această limbă pentru ea este maternă.

Pentru a reveni la autotraducere, atunci aceasta poate fi considerată **o figură de înalt pilotaj lingvistic**, datorită unei apartenențe culturale (prezente sau de la distanță) și a unei abilități impulsionate de spiritul uman. Aș face o distincție între **autotraducerile științifice** care sunt stigmatizate de **necesitatea de comunicare științifică**, dictată de realizarea transmiterii patrimoniului printr-un instrument unificat de

comunicare – care este, în zilele noastre, fără îndoială, engleza. Eu șa lăsa de o parte aceste autotraduceri științifice care trec, în majoritatea cazurilor, prin stiloul redactorului de limbă engleză și sunt „instrumentate” *conștient, logic și rezonabil*. Voi aborda autotraducerea din punct de vedere al complexității fenomenului, care se manifestă la scriitorii bilingvi desăvârșiți. Autotraducerea îmi pare adesea un impuls al **subconștientului**.

Scriu poezii încă din copilărie. Pe acele timpuri am scris mai mult în rusă, și jurnalul îl țineam tot în rusă. Nu este dificil de explicat. Din cauza lipsei literaturii în limba română a anilor 70 ai secolului trecut, am citit o sumedenie de creații literare în rusă, inclusiv opere ale literarii române, franceze, engleze – toate traduse în rusă. Pe acele timpuri, URSS era țara, în care se traducea cel mai mult în rusă. Mașina de tradus sovietică funcționa extraordinar. Ceea ce este interesant- capodoperele literaturii universale erau mai apoi traduse din rusă spre limbile naționale ale republicilor socialiste. Limba rusă era o limbă - pilot a traducerii literare. Era cea de a doua limbă maternă pentru noi, copiii, adolescenții și studenții acelor vremuri. Studiam franceză și în școală, dar eram departe de creația poetică francofonă. Am început să scriu versuri după studiile la universitate, la câțiva ani, după ce am fost profesoară de limba franceză, după ce am susținut teza de doctorat, în baza exemplilor extrase din operele literare franceze.

Cu începere din anii 90, odată cu declararea suveranității Republicii Moldova, limba rusă a cunoscut un regres important în utilizarea sa în societate. Declanșarea creației poetice și publicistice francofone, în cazul meu, poate fi calificată drept un fenomen de **compensare lingvistică – civilizatoare**. Totalitatea cunoștințelor în limba rusă care nu se mai actualizau, erau compensate prin bagajul lingvistic și extralingvistic al limbii franceze. Deschiderea bruscă și năvalnică spre informație care venea de dincolo de granițele cu sudul, închise până atunci, a deplasat accentul cosmopolitismului mani-

festat limbii și literaturii ruse, spre limba și cultura franceză (pentru mine personal). Așa am început să scriu a) **cercetările mele**; b) **poeziile mele**; c) **articolele mele publicistice în franceză, traducându-le mai apoi în română, și din română traducându-le în franceză.**

În cazul tezei mele de doctorat, pe care am tradus-o în franceză, este mult mai interesant. Textul tezei a fost scris în rusă, pe atunci rusa era limba tuturor cercetărilor în URSS. În 1993, am susținut teza în română, dar în baza unui text științific scris în rusă. Doi ani mai târziu, am publicat cartea pe baza tezei de doctorat, pe care am tradus-o în franceză. Această autotraducere este singura realizare voluminoasă în experiența mea, cu implicarea limbii ruse. Desigur, am făcut și alte autotraduceri cu rusa și româna, rusa și franceza, dar erau scrieri publicistice de un volum mic. Ca și traducerea tezei, acestea constituie activități generate de **necesitatea** profesională și socială și nu de subconștientul invadator al actului creator. Nu vreau să spun însă că autotraducerile scrierilor științifice (fie că sunt în rusă sau franceză) nu cer eforturi creative, chiar din contra. Pur și simplu, insist asupra caracterului un pic forțat al procesului de autotraducere, și de implicare mai insistentă a constrângerilor, valabile pentru textele științifice: *fidelitate informațională, echivalență epistemologică și terminologică.*

Poeziile, pe care le compun, se nasc adesea în română, uneori în franceză. Limba poeziei depinde de impulsul in-conștient materializat în sentimente mai întâi și exprimat mai apoi, în limba spiritului ales. Am zis corect: spiritul alege. Eu cred că o persoană poliglotă este, în majoritatea cazurilor, și o persoană erudită. Schleiermacher scria destul de elocvent despre poligloți: „*acești maeștri admirabili care trec cu o egală ușurință dintr-o limbă în alta, pentru care o limbă învățată ajunge să devină mai maternă decât propria-și limbă.*” (Schleiermacher, 1999: p. 63). Cunoașterea mai multor limbi implică, în mod indiscutabil, activarea (declicul) mai multor centre de neuroni care se referă la realități extralingvistice

multiple: a iubi în franceză, a gândi lucruri filosofice în română, a cânta în spaniolă, a înjura în rusă și în engleză. Am citat desigur propriile mele inflexiuni psiholingvistice. Autotraducând o poezie, prin dorința irezistibilă de a crea, de a spune același lucru într-o altă limbă, în scopul de a insista asupra sentimentelor. E ca și cum exprimarea acestor sentimente în două limbi diferite ar face să trăiască și să retrăiască momentul de exaltare (fericirea, nenorocirea, tristețea, bucuria, etc.) de două ori mai intens.

Să revenim la definiția despre autotraducere: ***o internalizare a transcendenței inter-semio-lingvistice, a cărui fenomenologie implică mai multe avataruri ale creației, supracreației, ajungând la o proliferare de idei, cauzată de esența dialectică a actului comunicativ în sine.*** În calitate de adept al abordării semiotice a traducerii, în general, autotraducerea, cred că ține mai degrabă de semiotică. ***Poezia este un macro-semn complex, referindu-se la o realitate obiectivă sau de idei,*** adesea tot atât de codată și dificilă de transpus, pentru un traducător, cât pentru un autor. În aceasta constă ateu autotraducătorului: pentru el, poezia de tradus nu este un macro-semn codat, ea este complet transparentă, lucidă și bine structurată, autotraducătorul cunoaște toate complementele implicite ale entității de tradus. Poezia cuprinde o multitudine de mini-coduri ale comunicării inter-semiotice : cel al simbolurilor, cel al icoanelor, cel al indicilor (culori, fetișuri, cifre, etc.). Datorită acestei structuri complexe a comunicării poetice, care transcende spre o altă limbă, are nevoie adesea de sprijin extralingvistic în traducere: imagini, explicații în josul paginii. Pentru auto-traducător transferul se dovedește mai puțin problematic – el îndeplinește de asemenea lucrul de ***semiotician***, interpretând corect textul poetic original.

Care sunt totuși dificultățile autotraducerii poetice? ***Rima, melodia, lungimea versului, volumul poeziei.*** Dar sunt unele ce țin de un alt risc: proliferarea de idei, care implică modificarea poeziei originale în asemea măsu-

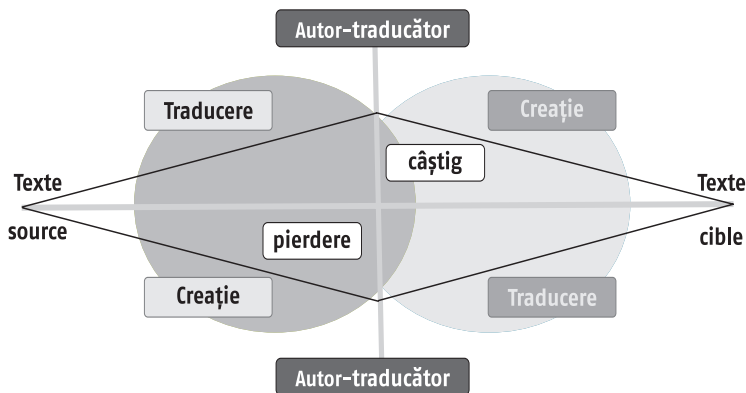
ră, încât după traducere, devine o altă creație. Un astfel de fenomen poate fi întâlnit și în traducerea poetică, fapt ce duce la o însușire poetică - o formă modernă a plagiatului. Dar în cazul autotraducerii, proliferarea de idei se datorează esenței dialectice a actului comunicativ. Aceasta se explică prin faptul că scrierea unei poezii este rezultatul unor rescrieri, redactate în baza mai multor gânduri-gândite sau gânduri-gânditoare (termenul lui Ch. Peirce). Același lucru se întâmplă și în cazul autotraducerii. Se spune că este întotdeauna loc pentru mai bine, în cazul nostru, în a spune mai bine sau a scrie mai bine. Astfel, **pierderea** sau **câștigul**, postulat de unii traductologi drept o pseudo-problemă, apare inevitabil cu o intensitate sporită. Dialectica **semiosis ad infinitum**, pentru care pledează Peirce, precedă judicios actul autotraducerii poetice.

Dialectica de a comunica decurge, mai întâi, din dialectica gândirii, și, în continuare sau a priori, din cea a sentimentelor. Auto-traducătorul este în drept să sacrifice, pentru a pierde ceea ce el consideră necesar, ca să poată compensa pierderea printr-un echivalent „sentimental”, ba chiar semantic. El, știind foarte bine, mai bine decât un traducător sadea, ce face, pentru a obține o traducere soră a originalului. Demersul spiritului autotraducătorului nu este de a diseca poezia în mai multe tranșe orizontale sau verticale: poezia este pentru autor o manifestare a sentimentelor, care se articulează în elementele de limbaj, devenind fără dificultate echivalente. Mai întâi, în spiritul auto-traducătorului, mai apoi în cel al cititorului, prin trafic de autoritate, desigur. Din punct de vedere al autorității, în ciuda acestei antinomii autor-traducător, care a evoluat pe parcursul secolelor spre o complementaritate dialectică, într-o concurență virtuală, autotraducătorul s-ar situa pe o treaptă superioară traducătorului.

Dacă e să dăm răspuns la întrebarea de ce să te autotraduci - am face-o prin invocarea a trei motive principale: a) **din vanitate**, mai întâi de toate; b) **din temperament lingvistic** (dorința de a-ți vedea opera scrisă într-o altă limbă decât cea ma-

ternă); c) *din neîncredere* față de lucrul unui traducător care riscă, după opinia autotraducătorului, să interpreteze greșit textul original. Dintr-un anumit punct de vedere, *autotraducerea reduce la zero distanța în timp* (adesea numărându-se în secole) *între autor și traducător*. Aș spune că autotraducerea este manifestarea ideală a transcendenței macro-semnelor textuale dintr-o limbă în alta, în afara oricărei critici externe a produsului final. Cred că autotraducerea beneficiază de un fel de imunitate creatoare, ea stă în afara oricărei remarci corecte sau critice.

Să vedem deci, cum este actul autotraducerii, în perspectiva unei grafici formale, pentru a transmite într-un mod concis și adecvat reflecțiile expuse mai sus. În acest scop, am formalizat ideile sub forma unui semn complex, pe care îl expun în desenul de mai jos:

În continuare vă propun o exemplificare a autotraducerii a două poezii: una pentru copii și alta lirică. Am publicat în 2003 o culegere de texte pentru cei mici, intitulată în română „Poezii pentru copii”, iar în franceză „Poésies pour les petits”, am înlocuit intenționat cuvântul românesc „copii” – „enfants” cu „petits” pentru a păstra melodia și rima titlului.

Vara

Hai, copii, ne-așteaptă vara,
E vacanță-n toată țara,
Să pornim călătoria
Prin păduri, câmpii și glie.

Soarele plăcut zâmbește,
Ne bronzează, ne-ncălzește,
Lacul limpede și marea
Ne salută peste zare.

În hambare grâul curge,
Și căpșuna este dulce,
Scurt e drumul la bunici –
Vară, să nu te mai duci!

L'été

Chers enfants, l'été arrive,
Les vacances reviennent hâtives,
On commence le voyage
Par les bois, jardins, parages.

Le soleil nous chauffe, gaiement,
Il nous bronze, en souriant.
Mer profonde, lac serein
Nous clignent enfin de l'œil !

Blé, mais, récolte grande,
Les campagnes qui nous attendent.
Fraise douce, bel espace,
Reste encore, été fugace !

Am scris poezia în română și imediat am tradus-o în franceză. Acesta a fost principiul de lucru la această culegere de poezii pentru copii. Pentru a transmite atmosfera verii, am pus accentul pe câteva idei principale: bucuria de a fi în vacanță (idee inspirată din vacanța copiilor mei), imensele posibilități de a călători și bogăția recoltei estivale. Cele trei idei coincid cu numărul de strofe. Dacă ne uităm la autotraducere, constatăm că nu a dispărut nimic, la nivel de idei. Din contra, am pierdut la nivelul elementelor lexicale constitutive, dar am compensat aceste pierderi prin câștiguri de idei, care pot fi numite surplusuri de creație sau *supra-creații* – *adăugare de idei*. Acestea sunt *compensări dorite și alese intenționat de auto-traducător, pentru a transmite constrâns forma*. Completarea cu idei nu trebuie confundată cu *echivalentele trans-semice* și cu *cele modulate* sau *transpuse* (în accepția lui Vinay-Darbelnet). Definim *echivalentele trans-semice* ca *entități de idei care explică în textul tradus moleculele semice implicite ale textului original*. Astfel, în poezia tradusă există trei adăugiri: *clignent enfin de l'œil*; *Les campagnes qui nous attendent*; *bel espace*. Există de asemenea trei echivalente trans-semice: *E vacanță-n toată țara* – *Les vacances reviennent hâtives*; *Lacul limpede și marea* – *Mer profonde, Lac serein*; *În*

hambare grâul curge – Blé, maïs, récolte grande. Atestăm în autotraducere două echivalente modulate: Hai, copii, ne așteaptă vara – Chers enfants l'été arrive; Vară să nu te mai duci! – Reste encore, été fugace! De obicei, eu încerc să urmez fidel apanajul de idei al poeziei, rezervând totodată o libertate care oscilează în interiorul unei strofe, prin alegerea de mijloace lingvistice-semiotice ale reexpunerii textului românesc în cel francez.

Iată încă o poezie, de această dată, o creație lirică. Este scrisă în 1995 în română, mai apoi în franceză. Titlul suferă o modificare importantă: este prima adăugire de idei din autotraducere.

Când spun „Eu te iubesc”

Când spun „Eu te iubesc”,
Nu-i simplă-nlănțuire
De vorbe triviale
Mereu în revenire.

Când spun „Eu te iubesc”,
Nu-s vorbe de serviciu
Ce pică la-ntâmplare
Și seamănă-a capriciu.

Când spun „Eu te iubesc”,
Topește focul gheața,
Și aștrii strălucesc,
Și infinită-i viața.

Când spun „Eu te iubesc”
Cad ploi de flori alese
Din raiul cel domnesc
Cu îngeri și mirese.

Doi sori apar atunci
Pe-azuriul glob ceresc,
Și lungi sunt clipe dulci
Când spun „Eu te iubesc”...

Les grands mots

Quand je te dis « je t'aime »
C'est plus qu'un simple mot
Qui banalement s'enchaîne
En éternel écho.

Quand je te dis « je t'aime »
C'est plus qu'un mot - outil
Qui tombe de mes lèvres
Comme un caprice subit.

Quand je te dis « je t'aime »
Glaciers deviennent buées,
Explosent les astres blêmes,
En vert vivace des prés.

Quand je te dis « je t'aime »
Des fleurs de paradis,
Des anges de poèmes
Descendent en douce pluie.

Se lèvent deux soleils
Sur la divine plaine...
Quelle délicieuse merveille
Quand je te dis « je t'aime »

În autotraducerea, pe care am realizat-o, pe lângă titlu, mai sunt încă două idei: *En vert vivace des prés*; *Sur la divine plaine*, care lipsesc în original. Am pierdut ideea de viață infinită – Și infinită-i viața. Am înlocuit această idee prin simbolul verdei câmpiilor, verde care semnifică de asemenea viața. Este o soluție întortocheată, dar spiritul meu alege să facă anume această alegere instantanee. Autotraducerea are de asemenea patru echivalente trans-semice: *Mereu în revenire - En éternel écho*; *Ce pică la-ntâmplare - Qui tombe de mes lèvres*; *Topește focul gheața,/Și aștrii strălucesc - Glaciers deviennent buées,/Explosent les astres blêmes*; *Și lungi sunt clipe dulci - Quelle délicieuse merveille*. Am recurs și la echivalențe modulate și transpuse: *triviale - banalement*; *vorbe de serviciu - mot - outil*; iar cea de-a treia strofă în totalitate.

Această cuantificare a echivalențelor în textul poetic autotradus nu este decât ***o atomizare structurală expresă*** care vine să sprijine complexitatea schimbărilor operate în timpul actului traducerii. De fapt, depistarea acestor echivalențe este posibilă doar după realizarea autotraducerii. Nu se caută intenționat completări, echivalențe, modulări sau alte tipuri de transformări. În timpul autotraducerii mă conduc după primul impuls. Nu am obiceiul de a reveni la pașii făcuți. Nu încerc să modific țesutul inițial al ideilor autotraducerii. Desigur, este opțiunea care nu exclude și alte posibilități, și anume ***rescrieri, regândiri și retraduceri***. Aceasta poate fi observat în textele poetice ale altora. Cunoaștem multiplele traduceri în franceză ale poeziilor lui Eminescu, în română ale poeziilor lui Baudelaire. Ele nu încetează să apară, noi și noi. Aceste variante de traducere au apărut grație percepțiilor exegetice diferite, care nu încetează să roiască în imaginația poezilor – traducători francezi și români.

În final, am dori să insistăm asupra naturii profunde semiotice a autotraducerii, activitate apropiată specificărilor sociolingvistice ale personalității scriitorului, viziunii proprii asupra lumii și elanului său creator. Autotraducerea unui text poetic este un demers unic al spiritului creator,

denotă o sensibilizare, în sens dublu, ce năvălește dintr-un bilingvism real care permite exercițiul creației/traducerii în cele două sensuri: limba A – limba B și vice versa: Limba B – limba A. Primul impuls în autotraducerea poetică contează mult în transmiterea adecvată a sentimentelor. Rescrierile autotraducerilor riscă să provoace proliferații care pot să îndepărteze apanajul de ideilor de cel original.

TRADUCEREA TEXTULUI TEHNIC: SOLUȚII EPISTEMOLOGICE

Traducerea textului tehnic constituie o activitate specifică, sintagma fiind un hiponim al hiperonimului „traducere”, care presupune mai multe semnificații fenomenologice: activitate, comunicare, interpretare, produs. În cazul traducerii textului tehnic, propun abordarea Lexic - Semantică - Pragmatică (LSP). Aceasta pare globală și necesită concertarea mai multor arii epistemologice și conceptuale, și anume: aria onomasiologică (sensul), aria semasiologică (cuvântul), aria funcțională (textul). Triada *sens - cuvânt - text* va determina în prezentul articol epistemologia traducerii textelor tehnice. Dificultățile traducerii tehnice deseori se rezumă la activitatea de cercetare terminografică, adică la identificarea și reperarea termenilor. După cum menționa Juan Sager, profanul poate lua drept termen unitatea lexicală ce constituie, pentru un specialist un cuvânt al limbii comune, și invers (Sager, 2000: p.47).

Într-adevăr, deseori este dificil să deosebești o Unitate Lexico-Terminologică (ULT) de un cuvânt al limbii comune, cu excepția formanților lexicali constituiți, în baza etimonilor greci și latini.

Evaluarea gradului de co-raportare a ULT la lexemele uzuale se determină prin dependența ULT de noțiunea domeniului specific al cunoașterii. Ce-i drept, această dependență este subiectivă, într-o măsură oarecare. Dacă în cadrul actului comunicativ, ULT suscită în conștiința unuia dintre locutorii receptori o informație, pe care o atribuie în exclusivitate unei noțiuni specifice, fără a avea asociație cu lexicul uzual, la acest receptor se formează o reprezentare *denotativă* despre referent (aceștia sunt termenii neutri sau cei care orientează fals spre esența ontologică a referentului). În astfel de cazuri gradul de co-raportare a ULT la lexemul uzual este foarte mic sau egal cu zero. De obicei, crearea acestor ULT se face pe

cale artificială, ULT sunt legate de apariția unor obiecte și fenomene noi, necunoscute până în prezent, să comparăm: *goniophare* – stațiune radio mobilă de localizare □ gr. *ἰωφία* – colț plus fr. *phare* □ lat. *pharus* – far.

Dacă ULT, pe lângă desemnarea unei noțiuni specifice, suscită asociații cu noțiunile uzuale și prin această asociație receptorul reușește o reprezentare descriptivă despre referent, apoi, grație gradului înalt de co-raportare a termenului la lexele uzual, orientarea spre esența ontologică a referentului este destul de pronunțată (fr. *oeil magique* din eng. *magic eye* – indicator electronic optic ad litteram – *ochi magic*).

Astfel, aparatul terminologic al oricărui domeniu referențial (DR) include ULT din ambele grupe – cu orientare denotativă și descriptivă, adică, în calitate de ULT apar nu doar cuvinte speciale, non-vehiculate în limba literară sau vorbită, ci și cuvinte și grupe de cuvinte (expresii) uzuale, cu statut funcțional terminologic. Totuși, specificul domeniului referențial va determina raporturile intrinsece și extrinsece ale acestor ULT, iar aceasta înseamnă că astfel de caracteristici ca independența contextuală, marcajul stilistic neutru, monosemantismul sunt la nivel de recomandare. Starea de lucruri îngreunează elaborarea unor criterii universale de terminologizare/terminografiere.

Unitățile lexico-terminologice complexe, marcate prin flexibilitate în posibilitățile combinatorice, de exemplu, *ystème de la gestion de la relation client, touche de déplacement du curseur vers la droite, traitement analytique en direct* (Dictionnaire d'internet, de l'informatique et des télécommunications, 2001, Pp. 104, 255, 805) ș.a., prezintă un grad sporit de dificultate în procesul de identificare a lor. Astfel, procesualitatea în triada SCT – Sens – Cuvânt - Text va începe de la actualizarea semnificației cuvântului-termen în text, adică de la sensul lui. Mediul de actualizare a semnificațiilor ULT din domeniul tehnico-științific este prin excelență textul.

Din punct de vedere strict doctrinar, lingvistica textuală se deosebește de alte discipline interpretative. Textele reprezintă

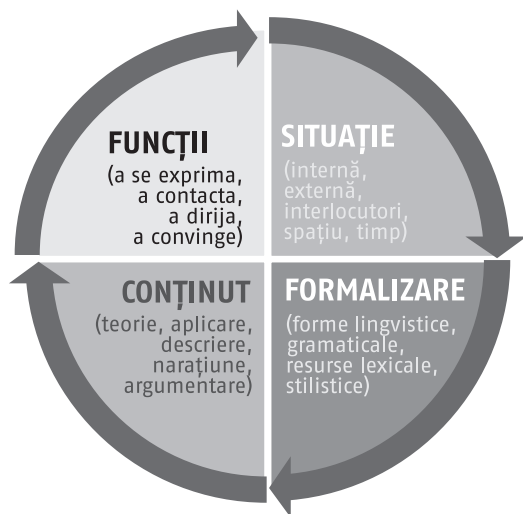
sursa de date primare pentru diverse analize proiectate în ansamblul nivelurilor limbii.

Totalitatea textelor specializate poate fi definită ca forma, scrisă și orală, și conținutul a tot ceea ce poate fi exprimat de limbajele specializate. Desigur, definiția propusă este foarte vastă, însă prezintă un avantaj, din punctul de vedere al posibilității înglobării tuturor textelor orale și scrise, contemporane și vechi, exprimate în limbi centrale și regionale, texte elementare și înalt specializate, texte de popularizare științifică și texte didactice.

Criteriile de clasificare a textelor specializate variază în funcție de obiectivul propus: există texte continue și liste (manual și catalog), texte simple (rezumat, sinteză) și complexe (manual, monografie, teză), texte fundamentale (monografie, tratat) și texte utilitare (pașaport tehnic). Studiul diferitor planuri de analiză lingvistică a unui ansamblu de texte specializate i-a făcut pe unii autori să elaboreze tipologii ale textelor. Meritul revine, cu preponderență, lingvisticii textuale generale. În lucrările lor Glaser R. (1993), Weise G. (1993), Heineman W. (2000) propun tipologii complexe sau modulare, cu un fundament cognitiv și comunicativ, axate pe diverse nivele sau parametri textuali. De exemplu, Heineman W. propune patru nivele ale textelor în general: *funcțional*, *situațional*, *conținutului semantic și formal-gramatical*. Inspirându-ne din această clasificare vom propune următoarea grafică, ce explică structura nivelară a textului tehnic (citată după Desmet I., 2004: p.290).

Nivelul funcțional este legat de felul de a se exprima, a contacta, a informa, a dirija, a convinge. Textele tehnice pot fi monofuncționale sau polifuncționale, fapt care implică necesitatea de a analiza ierarhia funcțiilor în text (dominante, subsidiare și complementare), dar și necesitatea de a identifica secvențele lor în text.

Nivelul situațional conține mai mulți parametri: context social al activităților comunicative (știință, comerț, relații internaționale etc), locul, timpul, rolul locutorilor și relațiile între ei.

*Graficul structurii nivelelor textului tehnic
(reprezentarea ne aparține)*

Nivelul conținutului semantic face referință la un subiect din text, la diversele perspective (teoretică, didactică, aplicativă, etc), la părțile-structurile textului (libere sau standardizate) și la desfășurarea tematică (secvențe descriptive, narrative, argumentative sau directive).

Nivelul formal-gramatical conține țesutul retoric, formele lingvistice și non-lingvistice, aspectele gramaticale, resursele sintactice și lexicale.

Ne vom opri mai detaliat la noțiunea de text tehnic. Cuvântul „*tehnic*” este tratat în prezentul articol în corespundere cu prima accepție, pe care o dă dicționarul *Trésor de la langue française*: „*qui concerne les applications de la science et de la connaissance scientifique ou théorique, dans les réalisations pratiques, les productions industrielles et économiques*” (ATILF-TLF, version électronique du dictionnaire). Textul tehnic vizează transmiterea datelor obiective (cantitative, calitative care nu țin nici de opinii, nici de gusturi) în atenția cititorilor (utilizatorilor) și face referință la realitatea extralingvistică. E cazul să deosebim, totuși, textul tehnic de cel științific, care are menirea de a promova cunoștințe și a aduce

argumente, în favoarea unei sau altei teorii. Desigur, ambele tipuri de texte trebuie să fie precise, logice, concrete și univoce, însă textul științific este purtător al unei retorici argumentate care este străină textului tehnic. Acesta răspunde unei cereri preexistente, nu urmărește obiective ale textului literar - de a seduce, de a emoționa, de a suscita sentimente sau opțiuni axiologice. Textul tehnic este dens, din punct de vedere semantic și absolut neutru, din punct de vedere stilistic. Această stare de lucruri se datorează și faptului că textul tehnic, practic nu are autor, sau, acest autor, chiar dacă există (și la sigur există) rămâne un mare anonim. Celelalte tipuri de texte - literar, filosofic, științific, juridic - lasă să se întrezărească, pe alocuri pregnant, vocea autorului, care se poziționează socialmente în raport cu cititorul. Metalimbajul textului tehnic ține de registrul neutru al limbii și este calificat drept „nivel uzual”, care, de fapt, reprezintă „nivelul zero al scrisului” (Bédart, 1986 : p. 166-168). Textul tehnic tradus are aceeași funcție ca și originalul - a transmite aceleași informații, pentru a incita la aceleași operațiuni, acțiuni, procedee etc. Ca și textul original, cel tehnic tradus face referință imediată la realitatea obiectivă. Vom remarca existența unei deosebiri dintre binomul text literar original - text literar tradus și binomul text original tehnic - text tradus tehnic. În primul, textul tradus are o importanță relativă, în comparație cu statutul de „adevăr absolut”, pe când cel de-al doilea binom postulează caracterul absolut al realității tehnice, în raport cu care se află atât originalul, cât și textul tradus. Astfel, calitatea traducerii textului tehnic nu va fi evaluată prin indicatori de ortografie sau semantică, ci prin timpul, pe care îl va alocă un inginer/utilizator la montarea corectă a unui echipament/mecanism (dacă e vorba de traducerea unui pașaport tehnic). Din acest punct de vedere, vom afirma că discursul tehnic este manifestarea absolută a funcției referențiale a limbii. În procesul traducerii textului tehnic, singura constrângere, pe care și-o asumă traducătorul este claritatea și transparența textului tehnic original, care trebuie să se proiecteze și în

textul tehnic tradus. Procesul de traducere a textului tehnic se mai caracterizează printr-un grad sporit de materialitate. De exemplu, traducerea unui pașaport tehnic îl va impune pe traducător să țină cont de acțiuni, gesturi, dar și de consecutivitatea acestora, în procesul de instalare sau asamblare. Această materialitate este o trăsătură pertinentă a traducerii textului tehnic, o trăsătură ce îl deosebește de textul literar/filosofic.

Procesul de traducere a textului tehnic, metaforic vorbind, se caracterizează printr-o triere reiterată a incertitudinilor și o necesitate a verificărilor coerenței conținutului. Putem să identificăm și câteva etape în procesul de traducere a textului tehnic, proiectate prin dimensiunea semasiologică și onomasiologică a abordării procesului traducerii. Astfel, din punctul de vedere al semasiologiei, traducătorul trebuie să:

- definească incertitudinile
- să determine nivelul comprehensiunii de care are nevoie
- să purceadă la reperajul unităților semantice și lexicoterminologice
- să întreprindă studii documentare și terminografice
- să verifice coerența comprehensiunii textului original

Din punct de vedere onomasiologic, traducătorul trebuie:

- să determine gradul de precizie de care are nevoie destinatarul
- să găsească terminologia adecvată, pentru a transmite sensul
- să opteze pentru o formă adecvată (univocă, clară și concisă)
- să controleze sensul textului tehnic tradus.

Extragerea tuturor elementelor ce țin de informație din textul tehnic original solicită cunoștințe de specialitate, dar și terminologice. Traducătorul se va lansa în reperarea ULT într-un corpus de texte pertinente și fiabile, mediu ambiant

„natural”, în care ULT-urile se actualizează și dezvăluie conținuturile lor extralingvistice, la care fac referință.

Care este epistemologia cea mai fiabilă de construire a vocabularelor terminologiilor ?

În calitate de element diadic (semnificat-semnificant) de bază al textului tehnic vom considera **Unitatea Lexico-Terminologică**, pe care o vom folosi în locul tradiționalului epistem *Termen*. Argumentele noastre pentru ULT sunt următoarele:

- posibilitatea extinderii esenței nominale a grupului terminologic;
- posibilitatea de a cuprinde variabilitatea structurii grupului terminologic;
- posibilitatea ierarhizării logico-semantice în glosare de tip thesaurus.

Pentru traducerea ca atare a textului tehnico-științific este nevoie de decodare care constă în comprehensiunea nucleului conceptual al noțiunilor terminologice utilizate. Conceptul, în calitate de plan al expresiei ULT și exponent al ariei onomasiologice, face referință la realitatea extralingvistică, și ea, de fapt, este unica realitate care contează, în cazul textelor tehnico-științifice. Primatul realității extralingvistice, în cazul ULT tehnico-științifice se deosebește de cel al realității extralingvistice a lexicului comun. Astfel, cuvântul „masă” se referă la un obiect de utilitate instrumentală (suprafață plană care se sprijină pe trei, patru sau mai multe picioare și servește drept loc de amplasare a tacâmurilor, pentru a servi feluri de mâncare etc). În forul interior al diferitor receptori poate apărea imaginea unei mese rotunde, ovale, pătrate, fără ca aceștia să țină cont de detaliile tehnice – din ce este confecționată masa, câte picioare are, cât este de înaltă, ce culoare are etc). Pe când la invocarea conceptului exprimat de ULT *équilibre d'un appliqueur opérationnel* - detaliile tehnice, la care face referință ULT, sunt de importanță majoră, deci, realitatea extralingvistică este un adevărat „imperiu.” Unitatea Lexico-Terminologică este posibilă **terminografiei**, etapa inițială a decodării textului tehnic. Procesul terminografiei

presupune elaborarea glosarului de ULT, în baza unui corpus de texte tehnico-științifice. La rândul său, fiecare Unitate Lexico-Terminologică necesită o descriere, care este efectuată în baza diverselor principii și se materializează în **fișele terminologice** sau **intrările terminologice**. Fișele terminologice sunt structurate în funcție de obiectivele demersului gnostic. Fișa terminologică, oricât de complexă ar pretinde să fie, trebuie să conțină în mod obligatoriu câteva elemente -cheie, și anume:

- ULT în limba sursă
- Caracteristicile gramaticale
- Domeniul Referențial specific al cunoașterii (DR)
- Subdomeniul
- Definiția
- Polisemia intrinsecă
- Contextul funcțional
- Traducerea ULT în limba țintă

Definiția constituie unul din criteriile pertinente ale terminologizării (Guțu, 2005: p.30). Definițiile tehnico-științifice se deosebesc de cele prezente în dicționarele explicative. În rezultatul comparației putem stabili aceste deosebiri la definirea unora și acelorași noțiuni în dicționarele explicative și cele specializate. Divergențele respective reflectă particularitățile comprehensiunii profesionale și uzuale a cuvintelor, dar și specificul interpretării utilitare la diferite națiuni.

Cuvântul *mare* este conceput diferit de vorbitori, în funcție de propria experiență, pregătire profesională, tradiții naționale. Pentru un locuitor meridional marea este ambianța naturală a esenței sale existențiale, pentru un eschimos este o întindere de apă cu ghețari, pentru un om de afaceri în domeniul turismului, marea este o sursă de venit din prestarea serviciilor estivale, un geograf vede în mare mediul natural de existență a organismelor acvatice, pentru un piscicultor marea este sursa de producere a peștelui, din care el trăiește etc. O

simplă comparație a definițiilor științifice și a celor uzuale ale lexemelor denotă divergențe semiotice în interpretarea unuia și aceluiași semn lingvistic. Acolo unde non-specialistul se va limita la caracteristicile exterioare tensionate ale cuvântului, geograful, botanistul, zoologul etc. vor întrevădea elementul din sistemul noțional al domeniului respectiv, de cunoaștere.

Compararea definițiilor termenilor speciali, cu explicarea lor în dicționarele generale, nu numai că permite elucidarea divergențelor dintre câmpurile lor semantice, dar și stabilirea anumitor parametri ai definiției. În definițiile dicționarelor specializate, de regulă, sunt prezenți parametrii **funcționali** ai noțiunii. Pe lângă aceasta, noțiunea definită este inclusă imediat în clasa celor similare, fiind corelată cu ele (parametrul de **incluziune**). Pe lângă acești parametri, definiția mai poate cuprinde și alții, precum sunt: **componenta (structura)**, **plasa-rea în timp și spațiu**, **facultățile**, **modul de obținere** etc. Vom afirma faptul că **diferențele definatorii dintre ULT și lexemele uzuale reflectă deosebirea dintre noțiune și reprezentare**. Compararea definițiilor noționale și a celor reprezentative în dicționarele enciclopedice, de logică sau filosofice demonstrează: explicarea cuvântului uzual sau a expresiei uzuale nu dezvăluie raporturile sistemice interne ale semnificatului, indicând doar unele caracteristici exterioare non-esențiale. Or, definiția uzuală a cuvântului, în esență, este denotativă, iar definiția terminologică este designativă.

Ne vom opri și la elementul **polisemantismului intrinsec**, pe care îl definim drept semn terminologic, în cadrul aceluiași domeniu referențial (spre deosebire de polisemantismul extrinsec, ce reprezintă existența mai multor semnificații terminologice ale aceluiași semn, ce se raportează la DR diferite). Mai mulți terminologi insistă dur, nu numai asupra excluderii polisemantismului intrinsec al ULT, dar și polisemantismului elementelor terminologice și a mijloacelor de creare a termenilor. Drept exemplu putem cita substantivul polisemantic francez *domaine* în ULT al metalimbajului *Radioelectronica: domaine d'accrochage* (domeniul de atragere a

frecvențelor); *domaine magnétique* – **domeniu** magnetic; *domaine de mésomorphisme* – interval de mezomorfism; *domaine de mesurage* – **interval** de măsurare; *domaine cathodique* – **regiune** catodică ș.a. Sufixul francez – *tion* este și el polisemantic și desemnează în metalimbajul *Tehnica de calcul*, atât procesele ce au loc în timp (*pagination, confirmation*), cât și rezultatele acțiunii sau mecanismul (*annulation, installation*). Analiza unui corpus de șapte mii de termeni din DR al telecomunicațiilor, internetului și informaticii ne-a permis să tragem concluzia următoare: fenomenul polisemantismului intrinsec este suficient de elaborat pentru ca reflectarea acestuia să-și găsească loc în structurarea fișei terminologice.

Pe lângă definiție, polisemnatismul intrinsec și celelalte părți componente ale fișei terminologice, în calitate de elemente opționale, dar recomandabile, urmând tradiția cercetărilor terminografice, pot fi incluse **sinonimele terminologice** ale ULT, **antonimele terminologice** ale ULT. Ținând cont de specificul terminologiei tehnico-științifice, care se bazează, în mod special, pe semioza nominativă, antonimele vor fi mai puțin prezente, pe când sinonimele sunt suficient de prolifică, pentru a fi luate în considerație, la elaborarea fișelor terminologice.

Lucrul cu textele tehnico-științifice și dicționarele terminologice, ce acoperă diverse domenii referențiale, ne demonstrează că, în pofida eforturilor normalizatorilor terminologici, cerința de a exclude sinonimia este mereu încălcată în practica funcționării termenilor în limba franceză. În acest sens, vom evidenția faptul că anume noțiunile generice, de bază și obiectele acestor domenii referențiale capătă semnificații diverse. Astfel, în DR „Programare” și „Tehnica de calcul” noțiunea de *referat* este parafrazată prin sinonimele *abrégé* și *résumé*, noțiunea *dischetă* – are drept sinonime noțiunile *disquette* și *disque souple etc.* Terminologia militară este și ea caracterizată de fenomenul sinonimiei, de exemplu, noțiunea fundamentală *tanc* este redată de lexemele *char*,

char d'assaut, char de combat, tank. Sinonimia este pe larg răspândită și în terminologia automobilului, să comparăm seriile terminologice *carburateur – carburo*(carburator); *pont moteur avant, pont avant, pont AV, train moteur avant* (podul anterior); *TCD - tampon cylindrique double* (tampon cilindric dublu) ș.a.

Tehnica, precum se știe, este domeniul referențial cel mai „disciplinat”, deoarece opinia savanților referitor la monosemantism și lipsa sinonimelor în terminologii este pe larg răspândită și cunoscută. Totuși, am efectuat un studiu privind frecvența și relevanța fenomenului sinonimiei în dicționarul de internet, de informatică și telecomunicații. Acest studiu a demonstrat că, din totalitatea de 7000 de ULT (intrări lexicografiate), 3573 înregistrează sinonime, adică, ceva mai mult de jumătate din ULT figurează în dicționar. Numărul sinonimelor variază de la 1 la 7, de exemplu: pentru termenul francez al domeniului referențial „Informatica” *programme d'analyse* (programme d'ordinateur destiné à effectuer le contrôle d'un autre programme d'ordinateur, en surveillant la succession des instructions qui sont exécutées et en enregistrant les résultats de chacune de ces étapes) - sunt înregistrate 7 sinonime : *programme de traçage, programme de trace, programme d'impression de parcours, programme de jalonnement, programme pas à pas, analyseur, routine d'analyse*. Acest studiu ne-ar permite să afirmăm că terminologia domeniului referențial Internet, Informatică, Telecomunicații este una, în interiorul căreia sinonimia reprezintă un fenomen lexical bine elaborat (Guțu, 2006, p.68).

Așa dar, în pofida eforturilor teoreticienilor în domeniul terminologiei și activității de standardizare regulamentare, sinonimia se atestă în toate sferile terminologice. Observările asupra funcționării termenilor, atât tehnico-științifici, cât și ai DR al științelor umaniste ne permite să afirmăm că apariția echivalențelor, dubletelor sau sinonimelor se datorează, în principiu, următorilor factori:

- Uneori sinonimia termenilor servește drept mijloc de

augmentare a calității stilului expunerii materialului, asigurând varietatea arsenalului de exprimare. Această tendință poate fi ilustrată prin contextul următor (cu referire la DR „Tehnica de calcul”):

La nouvelle generation de Pentium III débarque dans les ordinateurs portatifs de Toshiba. Toshiba adopte le dernier raffinement technologique d'Intel: le nouvel processeur Pentium III avec la technologie Speed-step, capable de préserver l'autonomie de la batterie des notebooks. Lorsqu'ils sont branchés sur le secteur, les portables dotes de cette recente puce fonctionnent a pleine vitesse (L'ordinateur individuel N115, mars 2000: 56).

□ Economia lingvistică dictează înlocuirea ULT, exagerat de complexe, prin variantele existente. Această tendință este pe larg prezentată în metalimbajul „Telefoniei”, care se caracterizează prin abundența formanților polisintactici și abrevierii, atât în comunicarea profesională, cât și în documentele oficiale. De exemplu, termenul *réseau (m) numérique à intégration de services* înseamnă rețea telefonică digitală multifuncțională și are două variante *Numéris* și *RNIS*, obținute prin abreviere.

□ Dezvoltarea non-uniformă a terminologiilor, din diverse DR, în diferite limbi condiționează la prima etapă apariția termenilor împrumutați, iar mai apoi a celor în limba maternă pentru desemnarea uneia și aceleiași noțiuni. De exemplu, noțiunea „mijloace de programare” a fost desemnată la început de anglicismul *soft*, care treptat este eliminat de galicismul *logiciel* și franco-anglicismul *c/c équipement soft*.

□ Unii termeni sinonimici, la prima etapă, se mențin în limbă, grație faptului că fiecare conține nuanțe semantice adiționale. De exemplu, în trecut dubletele semantice *c/c réseau interrégional* și *réseau à grandes distances* - rețea telefonică de lungă comunicare - se menținea datorită diferențierii în practica profesională, în primul caz, făcându-se referință la comunicațiile inter-regionale și în cel de-al doilea - la distanță.

TERME	CAR. GR.	DOMAINE/ SOUSDO-MAINE	DEFINITION	SYNONYMES	ANTONYMES	POLYSEMIE / EXPRESSIONS FIGEES
Châssis	n.m.	Technique/ Construction automobile	Structure assurant la rigidité du véhicule			
Mécanique	adj. et subst.	Technique/ Construction automobile	Adj. Qui est mû par un moteur ; qui comporte un mécanisme Subst. : - science qui étudie les mouvements et les forces qui les produisent - Science de la construction et de l'entretien des machines - assemblage de pièces destinées à produire, à transformer un mouvement		Automatique	<i>Geste mécanique</i> = machinal
Automobile	n.f.	Technique/ Construction automobile	Véhicule à quatre roues muni d'un moteur qui assure sa propulsion	Voiture, Véhicule Auto (fam.), bagnole, tacot		Types de voitures : Cabriolet, limousine, berline, coach, roadster, break, coupé, décapotable, familiale, commerciale, ambulance, voiture de sport, voiture de course
Pilote	n.m.	Automobilisme	Personne qui conduit un véhicule, un avion, etc. - marin qui guide les navires dans les passages difficiles	Chauffeur, conducteur, automobiliste, machiniste, aviateur		
Marque	n.f.	Technique/ Construction automobile	Nom commercial d'une voiture ou d'un camion (p. ex., Chevrolet, Ford, Dodge, Honda).	Label		

Pentru a facilita gestionarea datelor terminografice, hponimele unuia și aceluiași hiperonim se vor include în fișe terminologice separate, cu structura de rigoare propusă mai sus. Această necesitate se impune în cazul elaborării Bazelor de Date Terminologice bilingve – poliglote (BDT), cu asistarea programelor computerizate.

Întru facilitarea întocmirii *glosarelor controlate - GC*, propunem acest termen pentru vocabularele terminografiate într-un anumit domeniu al cunoașterii. Recomandăm traducătorilor profesioniști utilizarea bazelor de date informatizate, adică stocarea, în variantă electronică, a informației ce ține de lexicul specializat. Această depozitare se efectuează în baza fișelor terminografice, care constituie un fel de „pașaport” al ULT, deoarece cuprinde toate descrierile unei unități lexicale menționate mai sus. Ținând cont de rolul noilor tehnologii, în exercitarea profesiei de traducător, considerăm că utilizarea BDT este indispensabilă și poate înlocui dicționarele bilingve sau poliglote, care, pe lângă faptul că sunt costisitoare, nu reușesc întotdeauna să țină pasul cu dezvoltarea inovațiilor tehnice. Elaborarea programei speciale ține de competența informaticienilor, sarcina terminologului rezumându-se la elaborarea caietului de sarcini - adică:

- gradul de complexitate a bazei
- numărul de opțiuni pentru exploatarea acesteia
- gradul de protecție
- posibilitatea extinderii capacității BDT
- posibilitatea integrării datelor introduse în bază de persoane diferite
- posibilitatea gestionării bazei prin internet
- posibilitatea comercializării produsului pe piață etc.

Utilizarea BDT este recomandată și în procesul de predare a traducerii specializate, studenții devenind potențiali autori ai glosarelor controlate (GC) în unele proiecte cu agenți economici sau în timpul cercetărilor științifice studențești.

Ne propunem să prezentăm o BDT cu un meniu accesibil, special elaborat, pentru a fi ușor de gestionat, atât la completare, cât și la exploatare. Meniul cuprinde opțiunile:

- trei limbi - româna, franceza, engleza*
- adaugă intrări*
- șterge intrări*
- caută intrări*

Articolul terminografic poate fi conceput, în funcție de opțiunile traducătorului, care, la rândul lor, sunt corelate cu specificul lucrului său. Dacă traducătorul-terminograf are nevoie de informație exhaustivă, pentru a gestiona întreg corpusul specializat de termeni utilizați într-un domeniu al cunoașterii, informația va fi cât mai amplă și va cuprinde toate secțiunile unei fișe termonografice complete. Dacă traducătorul are nevoie doar de o trecere în revistă bilingvă a ULT - baza va avea un aspect mai simplu și mai redus.

A EVALUA CALITATEA TRADUCERII – REPERE EPISTEMOLOGICE

„Cea mai bună traducere știe să evoce ceea ce nu este posibil de tradus. Căci a preface înseamnă să măsoari imperfecțiunea.”

François Rastier

Traducerile, în pofida intemperiilor sau binecuvântărilor în istorie, există de 5000 de ani și își continuă calea triumfală în beneficiul amestecului de culturi, continuând să fie un interes științific pentru cercetători, mijloc de câștig al pâinii cea de toate zilele pentru practicieni, un teren propice pentru metodologiile de formare a traducătorilor și interpreților. Pe lângă discuțiile tradiționale ce vizează importanța traducerii, problema calității traducerii preocupă de asemenea pe cercetători și practicieni.

„Chez Aristote, la qualité est une des catégories fondamentales de la pensée et du réel. Elle définit la substance intrinsèque d'un objet. Elle s'oppose à la relation et à la quantité. //La Aristotel, calitatea este una din categoriile fundamentale ale gândirii și realității. Ea definește substanța intrinsecă a obiectului. Ea este opusul relației și cantității.” (Didier, 1995 : p.234).

Poate că astăzi, excesul de zel în cercetarea calității (absolut în tot) atribuie conceptului o „conotație” economică, și într-o oarecare măsură aceasta este adevărat, căci navigând pe site-urile internetului cu ajutorul navigatorului web Google, veți găsi adesea site-uri de traducere, care încearcă să va convingă de „înalta calitate” a serviciilor prestate. În virtutea acestui fapt, voi spune că conceptul de calitate în traducere, implică o relație pragmatică-economică, care se stabilește între client (comanditar) și prestatorul serviciului (traducătorul). Voi merge mai departe și voi afirma că adesea această calitate, din perspectiva comanditarului, diferă de cea a percepției „universitare” a cuvântului. Mai întâi, cea de-a doua precede pe prima, în calitate de raport „existentțial”. Școlile de

formare a traducătorilor sunt preocupate de calitatea traducerilor care devine o cerință nelipsită în procesul de „*evaluare*” a traducerilor studenților. Articolul va fi consacrat acestor două perspective ale calității în traducere: *perspectiva universitară (academică) și cea economică*.

Taducătorul care adesea este *a) lingvist; b) traductolog-traducător; c) specialist*, va propune un text, ce va putea fi evaluat, ținând cont de orizontul său de competențe. Astfel, noi am putea să postulăm trei nivele de apreciere a calității, din perspectiva universitară:

- Nivel lingvistic (implicarea sub-nivelelor *gramatical, lexical, stilistic*)
- Nivel traductibil (implicarea metodologică cu analiza semantismului textual/discursiv)
- Nivel științific (*implicarea terminologiilor de specialitate*).

Idealul unei evaluări a calității unei traduceri rezidă în nivelul maxim de obiectivitate care poate fi atins datorită complexității. Sau ar fi ideal, ca universitarul care formează traducători, să fie un bun lingvist, traductolog/traducător și terminolog. Dar, desigur, rare sunt cazurile când o persoană întrunește toate calitățile, dar excepțiile sunt fericite.

Voi începe prin *nivelul lingvistic* al evaluării calității unei traduceri. Din perspectiva lingvistică, evaluatorul universitar (EU) va ține cont, în special, de faptul că textul/discursul să fie mai întâi *corect*, din punct de vedere ortografic, gramatical, lexical și stilistic. Adică, traducerea-produs a textului/discursului original trebuie să aibă un aspect lingvistic impecabil – fără limbaj de lemn, fără greșeli gramaticale sau ortografice, fără imperfecțiuni stilistice. Evaluatorul trebuie să dea dovadă de pedantism. Condiția *sine qua non* pentru un aspect corect al textului tradus este desigur cunoașterea celor două limbi de lucru – limba sursă și cea țintă. Umberto Eco notează în volumul său recent tradus în franceză „Să spui același lucru” ne demonstrează acest adevăr istoric în mod convingător:

„On connaît les embarras d'herméneutiques de Saint Augustin qui voulait parler des traductions correctes, mais avait une connaissance très limitée des langues étrangères (il ignorait l'anglais et savait très peu de grec). // Nu cunoaștem obstacolele hermeneutice ale Sfântului Augustin care voia să vorbească despre traduceri corecte, dar cunoștea puțin limbile străine (nu cunoștea engleza, dar știa un pic greaca). (Eco, 2007 : p.12).

O traducere realizată corect, din punct de vedere gramatical, stilistic, lexical poate fi considerată de calitate, dar să remarcăm că doar parțial. Convențional vorbind, este vorba despre nivelul următor care intervine, pentru a ajunge la profunzimile calității.

Nivelul traductibil nu poate fi separat complet de cel lingvistic. O fac mai degrabă din confortul analizei fenomenului pe care îl tratez. Cel de- al doilea nivel de evaluare a calității de un EU lansează trei alte provocări antinomice bine cunoscute în traducere: **fidelitate-libertate, formă-conținut, traducere orientată spre sursa - traducere adică spre țintă**. Relativismul antinomiilor tradiționale este adesea reluat în discuție de traductologi. Căci, de fapt, totul este traductibil, la nivelul textului sau discursului (după exemplul teoriei interpretative a lui Sleskovitch și Lederer). În timpul colocviului de omagiere a Danicăi Seleskovitch în 1990, cercetătoarea spaniolă Amparo Hurtado Albir menționa:

„Esta explicación del correcto ocurrir del proceso traductor plantea como falso problema la clásica dicotomía entre fidelidad a la forma o al contenido (relacionada con la oposición entre traducción literal y traducción libre), ya que el sentido es una síntesis.- Cette explication de la course correcte du processus traductif postule la fausseté de la dichotomie classique de la fidélité à la forme et au contenu (corrélé à l'opposition entre la traduction littérale et la traduction libre), car le sens est déjà une synthèse. // Această explicație a cursului corect al procesului de traducere postulează falsitatea dihotomiei clasice a fidelității formei și conținutului (corelat cu diferența dintre traducerea literală și cea liberă), căci sensul este deja o sinteză. (Hurtado-Albir, 1990: p.271 ; notre traduction).

Echilibrul ideal între pretensele antinomii ale traducerii, râvnit de un bun traducător, este adesea lunecos și oscilat. Acesta depinde de mulți factori importanți: genul textului (literar, filozofic, juridic, financiar, tehnic, publicitar, etc.), publicul vizat (micuți, adolescenți, tineri, femei, bărbați), combinarea de limbi (limba europeană - limba exotică). Adăugăm aici că, pe lângă faptul că traducătorul cunoaște două limbi, el mai are nevoie de competențe extralingvistice, pentru a vorbi despre traducere ca **erudiție enciclopedică**. Jean Delisle, expert în pedagogia traducerii, a descris judicios această oscilare:

„Le traducteur n'est ni l'esclave des parties du discours, ni un adepte de là peu près. Le processus cognitif de la traduction est une recherche de la coïncidence la plus parfaite possible entre une idée et sa formulation, entre le sens et sa formulation . // Traducătorul nu este nici sclavul părților de discurs, nici adeptul aproximativului. Procesul cognitiv al traducerii este o cercetare a coincidenței celei perfect posibilă. între idee și formularea ei, între sens și formularea lui. (Delisle, 1990 : p. 61).

Mesajul aproximativ, despre care vorbește Jean Delisle, este un defect al traducerii care se manifestă adesea prin:

- Cunoașterea proastă a uneia din cele două limbi de lucru (sau chiar a ambelor...);
- Exces de zel care conduce la proliferare;
- Cunoașterea insuficientă a domeniului științelor specifice.

Semantismul textului/discursului re-exprimat în limba țintă, despre care vorbeam ceva mai sus, trebuie să constituie grija principală, în ceea ce privește calitatea pentru traducător, dar și pentru EU. În ciuda importanței ipotetice a conceptului și a subiectivismului, în manifestarea percepției sale, riscul „mesajului aproximativ” provoacă trei tipuri de greșeli semantice: **greșeli (de imprecizie) de sens, de contrasens și de nonsens**. Dacă primul tip poate fi „iertat” de EU, micșorând nota studentului, cel de-al doilea și de-al treilea tip face, ca traducerea-copie să fie respinsă automat și studentul ar merita o notă negativă din partea EU.

Greșeala (de imprecizie) de sens ține de noțiunea de exactitate. A vorbi despre exactitate în materie de sens este, probabil, paradoxal, dar nu și absurd. Sau, „*moleculele semice – forme semantice*” sunt o realitate demonstrată de François Rastier (Rastier, 2006: p.10), și adesea sensul, la nivelul textului, îmbracă forme concrete susceptibile de a fi transmise fidel. Umberto Eco definește într-o anumită manieră noțiunea de exactitate în traducere, afirmând că:

«Le jugement d'exactitude peut être prononcé en assumant, par conjecture, que l'effet à produire était X_n , tandis que le texte de destination produit tout au plus l'effet X_{n-1} . » // Precizia poate fi pronunțată, asumând, prin presupunere, că produsul era X_n , în timp ce textul de destinație obținut are efectul de X_{n-1} . (Eco, 2007: p162).

Orice lipsă sau adăugire de moleculă semică în textul/discursul tradus trebuie să fie justificată, ca urmare a exploatării maxime de către traducător a mijloacelor de expresie a limbii țintă. Caracterul plauzibil al adăugirilor și al pierderilor va fi apreciat de EU. Va ține cont mai ales de genul textului literar – proză, poezie sau piesă de teatru, căci știm foarte bine că adăugirile și pierderile de ordin stilistic, nu sunt proprii textelor specializate.

Între timp, pierderile și adăugirile semantice sunt inevitabile când este vorba despre o traducere a unei civilizații spre o altă civilizație, a unei culturi spre o altă cultură, a unui sistem de valori spre un alt sistem de valori, a unui sistem de drept spre un alt sistem de drept. Astfel, semantismul textual/discursiv al textului țintă depinde el oare în totalitate de talentul traducătorului care se profilează prin nivelul de manifestare al enciclopedismului din textul sursă.

Studentul nu este un traducător experimentat. Încercările lui sunt marcate de lipsurile considerabile ale bagajului cognitiv. Iată de ce, EU trebuie să propună discipolilor săi texte diferite, din punct de vedere enciclopedic, în conformitate cu anul de studii, dar și conform caietului de sarcini de îndeplinit (de tradus la domiciliu, în clasă sau la examen). Acest

caiet de sarcini trebuie să conțină consemne bine conturate cu referință precisă la *publicul receptor, la timpul rezervat traducerii, la volumul textului*. Uneori, consemnul poate să conțină chiar provocări: acelea de a realiza o *traducere sursă, o traducere țintă sau traducere echilibrată*.

« *A ce sujet, des auteurs du XIX-e comme Humboldt et Schleiermacher (cf. aussi Berman 1984) ont déjà posé le problème : une traduction doit-elle amener le lecteur à comprendre l'univers linguistique et culturel du texte source, ou doit-elle transformer le texte original pour le rendre acceptable au lecteur de la langue et de la culture de destination ?* » // *La acest subiect, autori ai secolului XIX cum sunt Humboldt și Schleiermacher au lansat deja problema: o traducere, trebuie să îl facă pe cititor să înțeleagă universul lingvistic și cultural al textului sursă sau să transforme textul original, pentru a-l face acceptabil cititorului limbii și culturii țintă. (Eco, 2007 : p.2002).*

În ciuda oscilării constante care face loc doctrinelor traductologice (teoria skopos, teoria localizării), care se bazează pe consemne clar formulate, EU trebuie să elaboreze grile de evaluare, din care va deduce nota acordată studentului. Pe de altă parte, studentul, în calitate de începător, trebuie să obțină competențe metodologice bine definite:

Pour répondre aux attentes incertaines du XXIe siècle et aux besoins futurs, le traducteur devra avoir la tête bien pleine autant que bien faite. Aussi le rôle du formateur, devant sa responsabilité sociale, sera-t-il double. Il devra inculquer à ses étudiants d'abord un savoir-faire. Car la maîtrise des machines (à traduire et autres aides à la traduction) est d'une nécessité absolue. Mais ce savoir-faire devra reposer sur un savoir-être - soit la formation de l'esprit et du jugement d'une personne: son esprit critique. La manière de traduire le contenu du message autant que sa forme est porteuse d'enjeux linguistiques mais aussi culturels, sociaux et même politiques. Dans le contexte d'un monde en ébullition où les certitudes sont ébranlées et les convictions moins nettes, ces choix seront plus risqués, et donc critiques. // Pentru a face față așteptărilor nesigure ale secolu-

lui XXI și necesităților viitoare, traducătorul va trebui să aibă un spirit bine organizat și dotat. Iată de ce rolul de formator, privind responsabilitatea sa socială, va fi dublu. El va trebui să inculce mai întâi de toate studenților un *savoir*. Deoarece însușirea noilor tehnologii în domeniul traducerilor este o necesitate absolută. Dar acest *know-how* trebuie să posede și un *savoir-faire*. Și acest *savoir-faire* trebuie să aibă și un *savoir-être*, adică formarea spiritului și hotărârea unei persoane : spiritul său critic. Modul de a traduce conținutul mesajului, dar și forma sa comportă probleme lingvistice, culturale, sociale, și chiar politice. În contextul unei lumi în fierbere, în care certitudinile sunt zdruncinate și convingerile mai puțin sigure, aceste alegeri vor fi mai riscante, și prin urmare, mai critice. (Gémar, 2008 : p. 14).

Din experiența proprie, constat adesea că studenții au tendința de a ignora etapa de revizuire a traducerii – copii, ca text original. Este justă afirmația lui Jean-Rene Ladmiral referitor la această etapă, un fel de garanție a traducerii reușite:

« *Ainsi se trouve indirectement ce que nous appelons une stratégie de la quasi-perfection comme l'effort asymptotique d'une amélioration supposée toujours possible de « l'état » auquel est parvenue une traduction... Ce processus de relectures successives est une recette pédagogique bien venue et le procédé correspond effectivement à la pratique traduisante » //Astfel, în mod indirect ceea ce numim o strategie a perfecțiunii parțiale este, de fapt, efortul asimptomatic al unei presupuse ameliorări a „stării” unei traduceri. Acest proces de recitare succesivă este o rețetă pedagogică binevenită și procedeul corespunde în mod efectiv practicii de traducere. (Ladmiral, 2002 : p.75-76).*

Și anume „rețetele” pedagogice privind calitatea traducerii-copii, pot fi multiple. Aceste rețete nu pot constitui o alegere deliberată a profesorului, dar ele trebuie să corespundă finalităților oricărei sarcini date studentului și rigorilor curriculare.

Ce facem cu traducerea, în calitate de concept economic/ de piață? Noțiunea economică a calității a cunoscut o evoluție

istorică îndelungată, începând cu Codul lui Hammurabi (rege babilonian, sec. XVIII, îHr). Conform unei decizii acestea prevedea ca un perete rău construit să fie refăcut. Fenicienii (popor antic de navigatori supranumit „roșu”, din cauza culorii pielii, care locuia pe actualul teritoriu al Libiei în sec. XIV îHr) a pus în aplicare acțiuni corective brutale, prin tăierea mâinii celor care realizau de mai multe ori produse de o calitate nesatisfăcătoare. Jurământul lui Hipocrate este de asemenea un fel de lege a calității. Epoca medievală vine cu etaloane și măsuri. Are loc trecerea de la „calitatea calității” la „calitatea cantitativă” (Pelliser, 2007: p.8). Recunoașterea calității serviciilor devine necesară începând cu anii 90 ai secolului trecut. Norma ISO 8402 (versiunea 1994) stipulează: *Calitatea – ansamblul proprietăților și caracteristicilor unui produs sau serviciu care îi conferă aptitudinea de a satisface necesitățile exprimate sau implicite ale clientului.* (Pelliser, 2007: p.8)

În calitate de prestator de servicii, traducătorul intră în relații care diferă de cele stabilite între student și profesor. Nu va mai fi vorba despre o evaluare academică, dar despre una economică. Comanditarul nu este un profesor universitar. O simplă sarcină academică se transformă în *contract* – document de bază care trebuie semnat de traducător și de comanditar. Clauzele contractuale, ce țin de calitate, trebuie precizate:

a) Termenul de livrare a traducerii-produs:

Data

Force majeure

b) Prezentarea traducerii-produs:

Imprimată

Variantă electronică

c) Calitatea traducerii – produs:

Revizibilă

Difuzabilă

Înainte de a semna contractul, traducătorul trebuie să știe să își autoevalueze posibilitățile sale privind:

- *Competențele (cunoștințe lingvistice și extralingvistice)*
- *Eficacitatea (ceea ce traducătorul poate face și cum)*

Este important, ca ceea ce propune traducătorul să fie transparent, de exemplu, să aibă pagina web personală. Experiența intelectuală a traducătorului este de asemenea un atu, de care acesta trebuie să facă uz, pentru a rentabiliza munca sa și în scopul de a stabili un parteneriat de încredere cu ofertanții. Este adevărat că uneori este dificil de convenit asupra exigențelor comanditarului care trebuie convins de faptul că:

« *La traduction n'est pas une opération mathématique rendant un résultat unique qu'on peut qualifier de juste ou de faux.* » // *Traducerea nu este o operație matematică care dă un rezultat unic ce poate fi calificat ca adevărat sau fals.* (Cancio Carmelo, In: *Traduire 2007*: p. 16) .

Adesea comanditarul poate afirma că nivelul traducerii nu este în conformitate cu așteptările sale dintr-o simplă „percepție”. El invocă lipsa terminologiei de „acasă”, criticând traducerea-produs, ce poate fi considerată „falsă”, din propria sa percepție de imperfecțiune a traducerii - produs. În fața acestor provocări, traducătorul trebuie să se apere de astfel de inadvertențe. Comanditarul nu este un profesor universitar și el trebuie să îl convingă de corectitudinea metodei de traducere utilizate. Iată de ce este bine pentru un traducător liberal să prevadă totul într-un contract încheiat cu comanditarul. Birourile de traduceri s-au poziționat bine deja pe piață, unele din ele utilizează mărci de calitate care le certifică activitatea prin norme ISO ale managementului calității. Astfel, un traducător liberal se va strădui să își atragă clienți fideli și să acumuleze potențial intelectual prin perfecționare și învățare de-a lungul vieții sale. Din acest punct de vedere „*Calitatea traducerii este reflecția nivelului său de reușită.*” (Cancio Carmelo, In: *Traduire 2007*: p. 17). Mulțumirea clientului este direct proporțională cu o traducere reușită. Nu este exclus, ca acest raport să vină în contradicție cu principiile academice de evaluare a calității traducerii.

„Cine arvonește acela plătește”, sau „Ceea ce vrea Comanditarul, însuși Dumnezeu vrea”. Astfel am putea perefraza proverbul renumit. Îmi amintesc de experiențele mele din tinerețe, când am tradus din franceză în rusă un fragment din romanul „Angelica se revoltă” de Anne și Serge Golon. Am spus corect - un fragment, căci editorul dorea să facă un miniroman foarte scurt, cu un titlu specific, „captivant” – „Angelica și sultanul”. Nu era decât un capitol din romanul original, mai mult ca atât, editorul a dorit un final „tragic” pentru acest roman. Eu am rămas fidelă originalului, în ceea ce privește leitmotivul și am refuzat să modific conținutul romanului. Sau, calitatea traducerii ca noțiune economică confirmă, în mod inevitabil, propunerile lui Henri Meschonnic, filozof, traductolog și poet: *„...actul traducerii dezvăluie interacțiunea inseparabilă și concomitentă a limbii, poeziei, eticii și politicii.”* (Meschonnic, 2007: p. 101)

Reflecțiile asupra calității traducerii nu au elucidat exhaustiv problema, căci am lăsat de o parte interpretarea conferinței. Această „nedreptate” este, de fapt, justificată, deoarece este mai ușor să analizezi ceea ce este scris decât ceea ce este spus. Evanescența discursului oral constituie prima cauză fatală care ne face să cerem scuze pentru lipsa statisticilor, dar și a criteriilor scrise, stabilite de lege, în ceea ce privește calitatea lucrului interpreților (în afară de codurile profesionale sau contracte concrete).

Dacă e să vorbim din punct de vedere economic, se ne exprimăm părerea asupra calității a uneia sau a altei traduceri simultane, realizată de profesioniști. Este adevărat că exigențele privind calitatea interpretării sunt mari. Publicul „profan” se distinge de cel universitar. Noi, profesorii de traducere și interpretare, suntem mult mai indulgenți, pentru că știm bine subtilitățile profesiei. Desigur, nu voi face referință la interpreții organismelor europene, experimentați și siguri de sine în cabină.

Dar din punct de vedere academic, dificultățile de evaluare a calității interpretării unei conferințe cresc. Ca să ela-

borezi o grilă de evaluare a calității discursului realizate spre limbă țintă, înseamnă, de fapt, o adevărată provocare pentru un profesor universitar. În experiența mea, atunci când evaluez discursurile studenților în cabină (simularea interpretării conferinței), mă ghidez în mod special de prezența sau absența aceluiași greșeli semantice, evocate și în traducerea scrisă: **greșeli (de imprecizie) de sens, de contrasens și de nonsens**. La o etapă mai avansată a studiului, aproape de perioada examenelor finale, țin cont de asemenea de:

- *Fonetică/pronunțare*
- *Apanajul gramatical*
- *Debitul vorbirii*
- *Capacitatea de a transforma secvențele, pentru a valoriza geniul limbilor.*

Toți acești parametri mi-au permis să elaborez grile de evaluare academică ale calității traducerii scrise (literară și specializată) și a celei orale (în special, traducerea simultană). Vă prezint mai jos una dintre aceste grile, cu scara de notare de la 1 la 10. Trebuie să ținem cont că de la 1 la 4, notele sunt negative, în ceea ce privește promovarea.

Versiunea unui fragment de text literar:

Nota 10 – nicio greșeală de sens sau ortografică permisă

Nota 9 – nicio greșeală de sens, o greșeală ortografică permisă

Nota 8 – o greșeală de imprecizie de sens, 2 greșeli ortografice permise

Nota 7 – 2 greșeli de imprecizie de sens, 3 greșeli ortografice permise

Nota 6 – 3 greșeli de imprecizie de sens, 4 greșeli ortografice permise

Nota 5 – 4 greșeli de imprecizie de sens, 5 greșeli ortografice permise

Nota 4, 3, 2, 1 – mai mult de 6 greșeli de sens (inclusiv de contrasens și nonsens), mai mult de 10 greșeli ortografice permise.

În concluzie, menționăm că noțiunea de calitate în traducere este corelată de două direcții: evaluarea academică și evaluarea economică. Mai mulți factori care determină calitatea traducerii se regăsesc în aceste două direcții. Totuși, diferențele perceperii academice și a celei economice a calității traducerii nu sunt un obstacol pentru elaborarea parametrilor concreți, sub forma grilei, chiar și pentru clauze contractuale. De acești parametri trebuie să se țină cont în caietul de sarcini. Calitatea traducerii face conexiunea între direcția academică și cea economică, prin simularea situațiilor profesionale.

IDENTITATEA MULTIPLĂ A POLIGLOȚILOR

„Cu toții suntem poligloți... sau aproape suntem. Sau putem deveni cel puțin” (Walter, 1997, p.9). Într-o Europă, în care dezvoltarea progresează, bilingvismul pare să nu mai satisfacă necesitățile comunicării societale, atât la nivel oficial, cât și la nivel de conexiuni lingvistice cotidiene în spațiului comunitar. Niciodată spiritul babelian nu ar fi cunoscut o astfel de proliferare lingvistică și nu ar fi atins un grad atât de înalt al transversalității dialogului, dacă astăzi nu ar fi fost epoca marilor delocalizări culturale și, prin urmare a celor lingvistice.

Sloganul european „Unitate prin diversitate” se bazează pe diversitatea lingvistică și, în consecință, culturală a Europei. Istoria conceptului este mult mai veche decât pare la prima vedere.

În perioada, în care apar primele volume ale Enciclopediei, abatele Pluche, în „Mecanica limbilor și Arta de a le învăța” (1751), afirma că o primă diferențiere a limbilor începuse încă pe vremea lui Noe. Dacă nu în lexic, atunci, cel puțin, în varietatea de schimbări de la o familie de limbi la alta. Pluche continuă: multiplicarea (care nu este neapărat confuzia) limbilor apare, în același timp, ca un fenomen natural, dar și pozitiv, din punct de vedere social. „*La confusio linguarum devine condiția istorică a stabilizării unor valori ale statului. Parafrazând spusele lui Louis al XIV-lea, Pluche este pe cale de a afirma că statul este însăși limba*” (citată după Eco, 1997, p. 383; traducerea noastră).

Comparată cu închistarea medievală, elitismului renescentist, clasicismul riguros, cosmopolitismul conservator, explozia revoluționară a mobilităților umane transoceanice și transcontinentale dă naștere, chiar sub ochii noștri, unei noi societăți: atotștiutoare, interculturală, cosmopolită și poligloță. În căutarea unei teorii reconciliatoare, ce ar împăca structuralismul clasic teoretizat și pragmatismul langajier, savanții

continuă dezbaterele care țin de limbă, cuvânt, discurs, text, etc. O terminologie abundentă, uneori greu de repertoriat, din punct de vedere logic-ierarhic, circulă în interiorul diferitor școli doctrinologice. Subiectul abordat în acest articol va fi descrierea limbii și paradigma funcționării ei, din punctul de vedere al cadrului socioistoric într-un geospațiu concret.

Propunem o definiție generală a limbii și anume: *instrument al comunicării interumane este ceea ce elita științifică a unei societăți determinate la o epocă anumită consideră că e fenomen lingvistic*. În pofida atomizărilor conceptului (cum ar fi cele ale lui Saussure, Greimas, Peirce, Jakobson etc), limba nu poate să funcționeze decât pe segmente socio-istorice determinate, în strictă concordanță cu tradițiile, cultura și mentalitatea epocii. Pe lângă faptul că este un instrument al comunicării, limba este o putere, din punct de vedere politic și social „... raportul vis-a-vis de limbă este politic. Aceasta, însă, nu este propriu unei țări „înghesuite” din punct de vedere istoric și cultural cum e Franța: aici limba nu reprezintă un subiect politic; în țările mai puțin dezvoltate, atitudinea față de limbă este arzătoare.... Lipsește o teorie politică a limbajului, o metodologie care ar permite aplicarea proceselor de apropiere a limbii... ceva, cum ar fi „Capitalul” științei lingvistice, ... această teorie (politică) va trebui să decidă exact unde se oprește limba și dacă ea se oprește în genere undeva”. (Barthes, 2002, p.92).

Anume această lipsă a teoriei politice (a nu se confunda cu glotopolitica¹, politica lingvistică² și planificarea lingvistică³) referitor la limbă continuă să bulverseze societățile moderne, frontaliere, în care problemele identitare erijează paravane

- 1 “Glotopolitica se ocupă de fenomene micro și macro langajiere...începând cu acte minuscule..până la intervențiile puterii politice asupra limbii” (Laroussi, trad.noastră, citat după Gh. Moldovanu, Politică și planificare lingvistică. Chișinău, 2007, p.24).
- 2 Politica lingvistică - sistem de măsuri conștiente și integral dirijate, exercitate în cazul unor situații lingvistice concrete asupra domeniului funcțional al limbilor, alias, asupra relației între limbă și viața socială. (Moldovanu, 2007: p.27).
- 3 Planificarea lingvistică reprezintă totalitatea acțiunilor și mijloacelor necesare pentru aplicarea în practică a politicii lingvistice. (Moldovanu, 2007: p.27).

separatoare în mijlocul populației, pestriță din punct de vedere lingvistic și etnic. Or, în opinia noastră, un exercițiu bun al fenomenului lingvistic, atât în varianta scrisă, cât și cea orală (mai ales orală), proiectat pe larg la nivel pansocietal, conduce în mod inevitabil la **coerciția** limbii. Propunem acest termen juridic, pentru a justifica o serie de fenomene sociale de obediență lingvistică.

Istoria societăților moderne ne demonstrează pe larg manifestările coercitive ale științei lingvistice, care a fost pusă în serviciul puterilor politice. Progresul este asigurat de personalități, conform doctrinei filosofice a lui Voltaire. Și aceste personalități, deseori dotate, talentate, iluminate, în mare parte au fost oratori nemaipomeniți, dar, și excelenți manipulatori ai limbii: Cicerone, Louis al XIV-lea, Napoleon, Lenin, Hitler, Fidel Castro, Leopold Sedar Senghor etc. Coerciția limbii poate să urmeze una din două căi posibile: să contribuie la propagarea binelui sau la propagarea răului. Funcția manipulatorie a limbii oglindește cognoscibilitatea infinită a posibilităților sale combinatorii. Litera scrisă este manipulată foarte bine de jurnaliști și politicieni, iar rostirea - de oratori pentru a putea atinge scopurile de o manieră cât mai persuasivă. În virtutea faptului că limba este prin excelență mijlocul unic al expresiei clare și nete a gândirii (făcând abstracție de artele vizuale, din perspectiva semiotică modernă), **coerciția limbii constă în impunerea de atitudini și comportamente**. Iată unde apare inevitabila întrebare referitoare la identitate, în aventura babeliană. E posibil, ca apartenența la cutare sau cutare civilizație, națiune, cultură să influențeze coerciția limbii, la nivel macrosocietal? Răspunsul este afirmativ, urmărind experiența spațiului cultural în care trăim. Însă am pune în discuție o axiomă care este, de altfel, valabilă pentru fiecare societate și fiecare epocă: dacă o persoană cunoaște mai multe limbi, ea riscă mai puțin să suporte consecințele nefaste ale coerciției limbii, care face uz de funcția sa manipulatorie.

E timpul să susținem afirmațiile prin exemple concrete. Și desigur, vom face referință la trecutul apropiat, adică la exper-

riența Republicii Moldova în cadrul fostei URSS. Coerciția limbii ruse s-a manifestat în statutul său de limbă de comunicare într-o federație alcătuită din 15 republici, în centrul căreia limba rusă a devenit oficială în toată Uniunea, fără ca acest principiu să fi fost vreodată recunoscut în Constituția sovietică. Limba rusă a devenit un „*instrument perfect al imperiului*”¹ și era utilizată de 285 milioane de persoane, care vorbeau în peste 100 de limbi naționale. Timp de 70 de ani, adică într-un anumit segment al secolului XX, limba rusă a cultivat în cele 15 republici atitudini și comportamente, ideologie și reacții. Această răspândire coercitivă a limbii și a culturii sale continuă să fertilizeze florile răului, căci ea a dat naștere unui impresionant bruiaj de mutații mondovizionale referitor la esențele identitare.

Cine eram noi, locuitorii RSS Moldovenești în fosta URSS? A fost inventată noțiunea de „popor sovietic”, dar cu siguranță aceasta nu putea să ascundă din punct de vedere științific lapsusul de „limbă”, deoarece nu a existat niciodată o „limbă sovietică”. Puterea coercitivă a limbii ruse a venit prin mass-media, literatură și, ce poate fi mai rău și mai violent, prin alfabetul chirilic în care s-a înveșmântat limba noastră maternă – româna. Mama mea își amintește că după „eliberarea” din 1944, peste noapte, s-a trecut la liceu de la alfabetul latin la cel chirilic, fără nicio formă de recurs. Această coerciție excesivă, deformantă, abuzivă și completamente politizată a aruncat populația locală într-un abis profund, ale cărui tuneluri mai zăpăcesc și astăzi societatea noastră aflată în tranziție. Revenind la faptul că poligloții sunt cei mai rezistenți în fața coerciției limbii, să vedem atunci cum și cine a ținut piept abuzurilor acaparatoare ale limbii ruse?

1 Savantul Gh. Moldovanu consemnează că Antonio Nebrija, autorul primei gramatici a limbii spaniole a dedicat opera sa intitulată Gramatica Castellana de la Lengua Castellana (1492) reginei Isabella. Cu ocazia finalizării lucrării, Antonio Nebreja s-a înfățișat la curte, oferindu-i reginei opera sa. Confuză, regina a întrebat care este rostul acestei cărți, iar arhiepiscopul de Avila i-a răspuns: „Majestate, limba este un instrument perfect al Imperiului”. Vezi Moldovanu Gh. Politică și planificare lingvistică. Chișinău, 2007, p.33.

M-am născut în lunca Prutului, râul care separă Moldova de România. Încă din copilărie am avut nestingherita posibilitate de a asculta radioul și a urmări emisiuni la TVR în limba română fără probleme (vecinătatea de frontieră a antenelor permitea acest lucru). Bunicii mei scriau în română, *como Dios manda*, adică folosind alfabetul latin. Străbunica mea, împreună cu trei surori ale bunicii pleaseră la iarmaroc la Galați în iunie 1944 și nu s-au mai întors niciodată. Încă din fragedă copilărie aveam o întrebare ce mă frământa mereu – de ce să scrii în română folosind alfabetul chirilic? Atunci când i-am adresat această întrebare tatălui meu (aveam doar 8 ani), el m-a rugat să tac.

Or, fobia față de scrisul în limba română, în baza alfabetului chirilic, a dat naștere altui fenomen – celui de apropiere a unei limbi străine și a culturii pe care o aducea cu ea. În copilărie și adolescență am citit aproape toate capodoperele literaturii universale în limba rusă. Această ***literatură tradusă*** a lăsat o urmă adâncă în sufletul meu de viitor lingvist și poliglot. În acea perioadă, la fel ca și alți compatrioți de ai mei, cu preponderență stabiliți la oraș, am devenit o bilingvă convinsă, româna fiind limba maternă, iar rusa, o a doua limbă maternă, prin apropiere. Coerciția limbii ruse era concepută în mintea mea ca un fetiș pe atunci. Limba vazută ca un idol denotă un aspect identitar, care deseori este conceput ca „înnobilare” (să ne amintim de rolul limbii franceze în saloanele aristocrației ruse). În perioada sovietică era mult mai convenabil să fii rus decât de orice altă naționalitate. Moldovenii, georgienii, asiaticii, evident, erau considerați oameni de mâna a doua. În orașe, toți preferau să se dea drept ruși. Cred că aceeași situație persistă și la francofonii țărilor din Magreb.

„... *A trăi într-o țară, a cărei limbă nu o cunoști, să viețuiești în ea liber, în afara cantonamentelor turistice este cea mai periculoasă aventură... e mai periculos decât să înfrunți jungla, deoarece ești nevoit să enervezi limba, să te menții la periferia complementarității ei, adică să încerci să pătrunzi infinitul*

limbii, fără a ajunge în profunzime.” (Barthes, 2002, p.93, traducerea noastră).

Deci, a fi bi - sau multilingv, ce ar însemna ca atare? L. Bloomfield definește bilingvismul ca fiind „*însușirea a două limbi ca și cum ambele ar fi materne*”. Această poziție absolutistă are în vedere, de fapt, „*bilingviștii perfecti*”, „*bilingviștii nativi*” sau „*ambilingviștii*”. E. Weinreich definește bilingvismul într-o manieră mai puțin absolută: *Este bilingvist cel care posedă cel puțin una din cele patru calități (a vorbi, a înțelege, a citi, a scrie) într-o altă limbă decât cea maternă*. E. Haugen se situează decisiv în competențele de producere: *”E vorba de bilingvism atunci când individul poate să producă enunțuri cu sens în altă limbă decât cea maternă.”* Claude Hagège consideră că o persoană este bilingvă atunci când competențele lingvistice sunt comparabile în ambele limbi (citat după Claude Stoll, <http://averreman.free.fr/aplv/num54-bilinguisme.htm>). Georges Mounin consideră: *„bilingvismul este maniera unui individ de a vorbi cu ușurință în două limbi. De asemenea - coexistența a două limbi în aceeași comunitate, cu condiția că majoritatea locutorilor să fie realmente bilingvă: ca exemplu ne servește bilingvismul spaniol-catalan pentru Catalonia spaniolă. Unii sociolingviști americani păstrează termenul de bilingvism numai în primul caz, dar folosesc diglossia (diglosie) pentru bilingvismul colectivităților”* (Mounin, 2004: p. 54). Pentru a preciza ceea ce înseamnă diglosie, propunem să diferențiem diglosia *intrinsecă* de cea *extrinsecă*. Diglosia societală este extrinsecă, iar diglosia care exprimă capacitatea folosirii registrelor diferite ale uneia și aceleiași limbi ar fi cea intrinsecă. Drept exemplu, însă, nefolosind calificativul intrinsec, Mounin citează la acest capitol utilizarea limbii franceze normative și a celei familiare, vorbite de aceiași locuitori ai societății africane francofone (Mounin, 2004: p.108). Anume acest fenomen de diglosie intrinsecă a indus în eroare societatea Republicii Moldova cu privire la natura limbii vorbite – am spune că ar fi vorba de o *poliglosie* în Republica Moldova. După părerea noastră, poliglosia este folosirea lim-

bajului în mai multe registre ale aceleiași limbi, că ar fi vorba de registrul dialectic sau de cel social. Într-o familie unde soțul este din sudul, iar soția din nordul Moldovei, am asista la un registru combinat cu ortoepie, regionalisme din ambele zone. Vom menționa și limba normativă folosită în comunicarea oficială (la birou, școală, universitate) sau *sociolectele*, care sunt folosite în comunicarea zilnică la piață, în transport cu șoferii, cu persoanele de la țară, sau registrul impregnat de împrumuturi rusești în convorbirile cu persoanele din Transnistria (românizarea cuvintelor rusești). În acest sens vom cita opinia Sandei-Maria Ardeleanu: „*În interacțiunea verbală, locutorul, oricare ar fi originea sa socială, sexul, profesia, etc., va alege dintre toate registrele cel care îi este mai apropiat pentru a-și atinge scopurile în actul comunicării. De asemenea, situația comunicativă și contextul, în care acest schimb verbal are loc, determină alegerea dialectului folosit, iar dialogul la serviciu, în familie sau într-o ședință academică va fi diferit.*” (Ardeleanu, 2006, p. 82). Această poliglosie, barbară de altfel, este rezultatul unei izolări excesive de multe decenii pe care a cunoscut-o limba româna din Republica Moldova față de cea a României, țara-mamă. Româna din România a beneficiat între timp de „*patrimoniul distribuit*” (termen propus de Walter) al limbii franceze, în timp ce româna din Republica Moldova a suportat influența asupritoare a limbii ruse, care și-a impus valorile contra oricărei logici a utilizatorilor. Totuși poliglosia este îndreptățită, căci ea asigură ceea ce se numește „*cooperarea comunicativă între emițător și destinatar – condiție minimă a existenței dialogului sau atitudinii dialogice*” (Iordache, 2003: p. 18). Dimensiunea psihosocială a comunicării constituie o motivație serioasă pentru existența poliglosiei. Or, după cum afirmă Claude Hagège, „*conceptul enunțiativ prevede un ascultător și un locutor, al cărei disimetrie este recunoscută, fără ca de fiecare dată lingvistica unuia să coincidă cu cea a celuilalt... Acest concept psihosocial adună în el toate tipurile de întrebuințări ale limbii, în funcție de situație*” (Hagège, 2002: p. 317 – 318).

Considerăm că diminuarea acestei disimetrii comunicative este posibilă în cazul, în care locutorii sunt poligloți adevărați și, prin urmare, erudiți, aparținând categoriei de locutor model.

Tânăra generație din Moldova pare să fi depășit deja lipsa izolării, îndreptându-se încet- încet de la *poliglosie* spre *poligloție*.

Nu fac parte din tânăra generație a Moldovei, care vorbește trei sau patru limbi, fie prin nativitate, fie prin instruire. În cazul meu, româna este limba mea maternă, rusa am însușit-o de la 5 ani datorită comunicării zilnice la grădiniță. Franceza este prima limbă străină însușită la universitate, spaniola fiind a doua. Această formă de poligloție este răspândită printre colegii mei filologi, care diferă doar prin limba maternă, pentru unii dintre ei fiind rusa sau găgăuza.

Întrebarea care dintre limbi poate fi considerată drept maternă pentru o persoană („*limba mamei, prin exces de limbaj, prima limbă a unui subiect determinat, chiar dacă aceasta nu este limba mamei*” – Mounin, 2004: p.198) are mai multe răspunsuri, în urma studiilor sociolingvistice. Unii sunt de părerea că, odată ce o persoană gândește într-o limbă, aceasta poate fi considerată ca fiind maternă. Spre exemplu, de multe ori mă surprind că gândesc (în afară de română) în franceză, rusă sau spaniolă. Uneori îmi vin gânduri în engleză, limbă pe care nu am învățat-o, dar care mi se întipărește în minte datorită vehiculării ei prolifrice în comunicarea internațională. Din punct de vedere științific, am putea adăuga la această caracteristică a gândirii cele patru componente ale cunoașterii profesionale ale unei limbi – *exprimare scrisă, exprimare orală, comprehensiune scrisă, comprehensiune orală*. Consider că, pentru a completa componentele limbii materne, e necesar de adăugat încă una, foarte importantă: *creația poetică*. Cu alte cuvinte, dacă o persoană compune fără dificultăți versuri, scrie proză la nivel literar susținut într-o limbă, aceasta din urmă poate fi considerată maternă.

Fără îndoială, o persoană poliglotă este, în majoritatea cazurilor, erudită. Schleiermacher scria semnificativ cu referire la poligloți: *Pentru acești maeștri admirabili care se plimbă cu egală ușurință printre diverse graiuri, o limbă însușită devine mai apropiată decât cea maternă.*” (Schleiermacher, 1999: p.63) Cunoașterea limbilor implică indubitabil activarea mai multor centre neuronice care se referă la realități extralingvistice: a iubi în franceză, a gândi filosofic în română, a cânta în spaniolă, a înjura în rusă sau engleză. Această funcție civilizatoare a limbii face sau nu referință la identități multiple? Apartenența identitară ar fi oare o ficțiune opacă și evanescentă?

George Steiner, exponent al trilingvismului activ, este jenat să se autoidentifice englez, francez sau neamț, el fiind descendent dintr-o familie mixtă, toate trei limbi fiind însușite încă din fragedă copilărie. Steiner afirmă că-i este greu să precizeze, în ce limbă a început să vorbească: „*Nu-mi amintesc care a fost prima mea limbă. Și de-ar fi să mă gândesc, îmi vine la fel de ușor, atât în engleză, cât și în franceză sau germană. Alte limbi, pe care le cunosc, fie că le vorbesc, scriu sau citesc, le-am însușit datorită antrenării conștiente.*” (Steiner, 1998 :p.173). Cazul lui Steiner este unul fericit pentru un poliglot - a se autoidentifica într-o manieră multidimensională, care ajunge până la un cosmopolitism acceptabil, atât cât să permită îmbogățirea interculturală, toleranța și libera circulație de valori. Însă, cum să definim autoidentificarea poligloților nativi ai spațiului post-comunist? În Republica Moldova influența limbii ruse a generat un bi – sau multilingvism, obținut prin nativitate (în virtutea căsătoriilor mixte evreiești, românești, rusești, găgăuze sau bulgare) care se referă la o singură identitate - cea rusească. În multe cazuri părinții sunt de etnii diferite, iar copiii lor nu cunosc nici limba tatălui, nici cea a mamei, doar limba rusă, limba de formare la școală sau la universitate. Acest fenomen al **reducerii lingvistice** nu ar trebui să se răspândească în Europa, care are drept scop însușirea a cel puțin două limbi străine, în afara celei materne.

Identitatea *homo europeus* ar deveni în viitorul apropiat una redusă sau prolifică, din punct de vedere lingvistic-civilizator? Răspunsul va veni cu timpul. Un lucru este cert - poziția limbii ruse nu va mai putea niciodată să se compare, nici să ajungă la cea a limbii engleze, spre exemplu, sau franceze, care a ocupat solid al doilea loc în topul limbilor de comunicare europeană. Astăzi asistăm la o schimbare de generații, în care una este cel puțin bilingvă (română- engleză) sau tri-cvadrilingvă (română-engleză-franceză-rusă). Nu întâmplător am situat rusa pe a patra poziție. Interesul pentru această limbă s-a diminuat, din cauza schimbărilor socio-economice ale tranziției și emigrării în masă a cetățenilor Moldovei în străinătate. Facilitatea pentru însușirea limbilor este un atu incontestabil pentru cetățenii Republicii Moldova. Însă, tragedia compatrioților noștri, bilingvi sau poligloți, constă în eterna căutare a identității. Autoidentificarea ca moldovean sau român continuă să fie confuză, atât în abordările politicienilor, cât și în cele ale oamenilor simpli, care discută despre politică. Această confuzie are rădăcini lingvistice: limba română este numită „moldovenească” în articolul 13 al Constituției Republicii Moldova. Influența limbii ruse s-a răsfrânt asupra limbii române care și-a pierdut apanajul latin original și a suportat influențele parazitare, cum ar fi împrumuturile improprii, ortoepia palatalizată, străină auzului românesc.

Răul a fost făcut, grefa coerciției lingvistice a fost implantată și a dat germeni de sorginte socială: **diglosia intrinsecă**, care turmentează identitatea cetățenilor Republicii Moldova. Diglosia intrinsecă este un fenomen propriu oricărei limbi, dar în condițiile noastre, aceasta a obținut o conotație socio-politică, ce a divizat societatea în două părți care se opun. Soluția acceptată de cetățeni este cea a cosmopolitismului - toți vorbesc româna, însă unii o numesc română, alții, în mod eronat, - moldovenească. Această dedublare identitară - lingvistică trebuie depășită prin educație și cultivare, operă

ce revine cu preponderență intelectualilor și nicidecum politicienilor.

A dori integrarea europeană, fără puțința de a comunica în limbile cele mai răspândite, ar fi o dorință ciuntită. Viitorul lingvistic al Europei constă în extinderea comunicării interculturale, care la rândul său, este de neconceput în afara apanajului poliglot. Limbile deschid hotarele și orizonturile.

„*Limba este infinită (fără sfârșit), de aici trebuie să suportăm consecințele, limba începe, mai întâi de toate, cu limba*” (Barthes: p.93).

COMUNICAREA INTERCULTURALĂ ȘI CONTRIBUȚIA TRADUCĂTORILOR

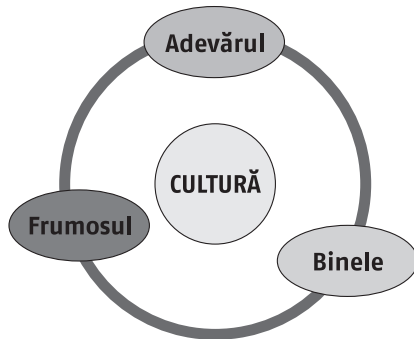
Traducătorul rămâne mijlocul de comunicare și de schimbări, prin excelență. Punând două limbi în contact, prin operațiunea traducătorului, se apropie două culturi, hic et nunc, ea induce, conștient sau nu, un joc de influențe reciproce și imprevizibile, traducătorul este ucenicul vrăjitor care se ignoră. Traducerea este o cheie ce permite accesul la o cultură străină, în ceea ce ea are mai intim: limba și valorile, pe care aceasta le exprimă. Traducerea pregătește dialogul, expunând o cultură și reprezentarea universului, în care trăiește Străinul. Ea pre-dispune spre diversificarea dialogului, reprezentând diferențele culturale și cele lingvistice. În sfârșit, contribuind la stabilirea egalității între limbi și culturi, traducerea este un vector al medierii interlingvistice și interculturale.

Jean-Claude G mar

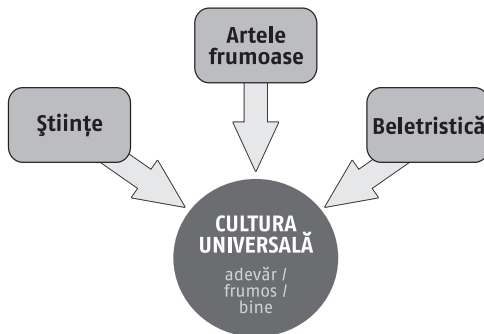
„Cultura” este, prin excelență, cuvântul cel mai vast din punct de vedere semantic, care există în orice limbă, fiind intens utilizat pentru înglobarea multitudinii de fenomene, evenimente, procese, realizări și proiecte geniale, pe care umanitatea a reușit să le creeze pe parcursul existenței sale. Cultura este definită de asemenea ca „o formă de civilizație”(Dictionar de filozofie, 1995, p. 53). Desigur, orice societate are propriile instituții care păstrează și/sau promovează patrimoniul spiritual, astfel cultura fiind asociată umanismului, cu valorile perene. În ceea ce privește valorile, acestea pot fi reliefate distinct în trei categorii: *adevărul, binele și frumosul. Valoarea* (ceea ce trebuie să fie) disjunge din *adevăr* (ceea ce este de facto), nefiind coroborată neapărat cu prețul exprimat în bani sau în expresie pecuniară. Suntem deseori tentați să acordăm plusvaloare noțiunilor imateriale, râvnite de om, apreciate la nivel mondial - e cazul virtuților: înțelepciunea, onestitatea, prietenia, sau capodoperele culturii universale, precum artele

frumoase, literaturile, etc. Valorile sunt deseori stigmatizate de o legitimitate fadă, fiind legate de educație, dar uneori își propun acceptarea întregii societăți, fiind din când în când considerate ca deviate și marginale la anumite etape de dezvoltare a civilizațiilor.

Cultura și valoarea: iată o diadă, pe care o vom trata ca un palimpsest, exprimare a *binelui*, *adevărului* și *frumosului*.

Tabel grafic 1. Triada valorilor culturii

Tabel grafic 2. Părțile componente ale culturii universale

Circulația transfrontalieră și transnațională a valorilor culturale asigură universalitatea și perenitatea lor. Aceasta se produce grație recunoașterii lor unanime sau quasi – unanime, la nivel național, pentru ca mai apoi să se eternizeze. Rezistența valorilor în timp se explică prin imaterialitate, în calitate de valori autentice, chiar dacă unele dintre ele (cum ar fi artele, pictura, sculptura, monumentele de arhitectură, creațiile muzicale, etc.) se regăsesc mai degrabă într-un am-

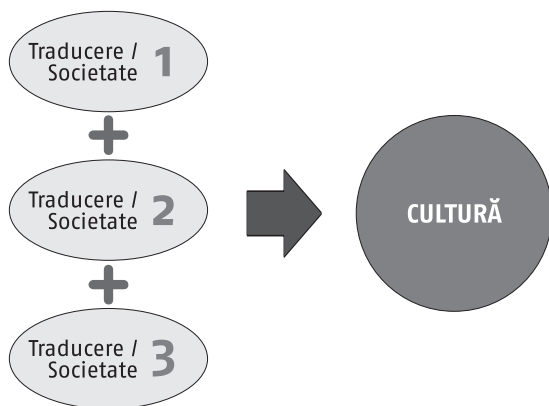
balaj material. Precizăm că varietatea și opulența patrimoniului cultural universal, care cuprinde *artele frumoase* pe de o parte, *beletristica*, pe de altă parte, este desigur, *știința*.

Trebuie să recunoaștem că circulația acestor valori culturale universale nu poate să se producă fără utilizarea limbii, prin excelență, cod al comunicării interumane. Raportul între limbă și cultură sau mai degrabă între două fenomene / procese/ produse ale umanității este de natură complexă, de parte de a fi elucidat doctrinar și stabilit cu precizie aritmetică, fapt ce arogă limbii dreptul la sacralitate biblică. „*Cultura este un loc comun, care, oricât de complex și diversificat ar fi, impune propriile sale criterii de relevanță, și prin corelație, rezistența și cenzura pentru tentativele interpretării sensurilor posibile, inclusiv celor explicite*”. / « *La culture est un lieu collectif qui, tout complexe et diversifié qu'il soit, impose ses propres critères de pertinence et, corrélativement, ses résistances et ses censures à l'interprétation des sens potentiels aussi bien qu'à l'interprétation des sens explicites.* » (Brisset, 2007, p. 37)

Pe de altă parte, nu poate fi concepută examinarea comunicării culturilor fără traducere. Evoluția activității de traducere, începând cu textele sacre, previziunile oracolului, continuând cu „frumoasele și necredincioasele” Renașterii până la scrierile postmoderniste, denotă că traducerea, adică procesul comunicativ multilingv facilitează contactul între civilizații, care asigură constituirea a ceea ce numim patrimoniul cultural universal. Prima întrebare care derivă din stabilirea triadei limbă - cultură - traducere este: cum să tratezi *limba și cultura*? Ladmiral nu pare atât de optimist: „*A-ți asuma sarcina de a traduce limba – cultură în totalitatea sa, pare o abordare teoretică, ce rămâne teoretică. Această sarcină este un pariu inalienabil în practica traducerii*”. Varianta franceză: « *S'assigner pour tâche de traduire la langue-culture dans sa totalité, ce peut être un mot d'ordre théorique, mais qui reste précisément théorique ; car c'est un pari inaliénable dans la pratique traduisante* » (Ladmiral, 2007, p. 25)

Aruncând o privire peste scrierile științifice în materie,

atestăm două abordări distincte: cea fundamentată de Jean-Rene Ladmiraal, precum că limba și cultura nu pot constitui un palimpsest : „În realitate, este vorba despre un tandem, ce articulează, pe de o parte, **un statut determinat al limbii** și, pe de altă parte – elementele pe care le-a sedimentat **socio-cultura**. [...] Prin termenul „socio-culturală” noi înțelegem ceea ce este vehiculat prin limbă, iar acest ceva se deplasează latent de la social la cultural, adică înglobează atât activitățile sociale mai mult sau mai puțin trecătoare, cât și cultura ce tinde a deveni tradiție.” /« En réalité, il s'agit d'un couple articulant d'une part un **état de la langue déterminé** et d'autre part des éléments qu'y a sédimentés la **socioculture**. [...] nous entendons ici le terme de «socioculture» au sens de ce que peut véhiculer la langue et qui va du social au culturel, c'est-à-dire autant les pratiques sociales plus ou moins passagères d'une époque que la culture qui tend à faire tradition ». (Ladmiraal, 2007, p. 25). Această precizare a lui Ladmiraal introduce cel de- al treilea element – componenta socială, care, la rândul său, este fixată în cronotop. Astfel, Ladmiraal individualizează prin cultură un ansamblu de tradiții, acceptate de societate, la etape diferite de evoluție istorică.

Tabel grafic 3. Constituirea culturii în societate

Conform opiniei lui Ladmiraal, ar fi imposibilă stabilirea unei coincidențe simptomatice între limbă și cultură, așa

cum o vede Henri Meschonnic. Acest filosof - traductolog pledează pentru o entitate globală: limbă – cultură sau cultură – limbă, el pledând, ca traducerea să fie „o producție și un produs al unui contact cultural, la nivel de structuri ale limbii”/ « la production et le produit d'un contact culturel au niveau des structures mêmes de la langue ».. (Citat după Ladmiral, p. 25)

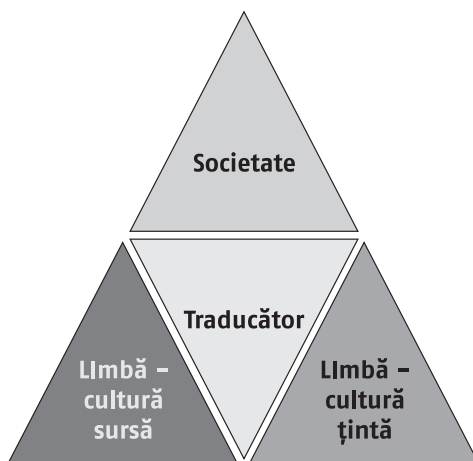

Tabel grafic 4. Conceptul Limbă – cultură, ca entitate indisolubilă

Cu siguranța, cazul cel mai dificil de transfer intercultural este traducerea unei opere literare cu prezență culturală dublă (de exemplu, operele lui Panait Istrati – română/franceză, sau cele ale lui Salman Rushdie urdu/engleză sau Free Life de Ha Jin – engleză /chineză) care implică „marcatori de grefare a realului din textul original – diglosie și biculturalism” (Isabelle Perrin, 2011, p. 221). În astfel de cazuri, operele menționate anterior vor fi traduse într-o limbă și cultură terță, fapt ce implică tehnici și procedee specifice și complexe: utilizarea italicului, pentru a reda prezența falsă a uneia din limbi/culturi ale originalului, reperarea și adoptarea unui cod fonetic artificial, pentru transliterarea accentului uneia din cele două limbi ale originalului, cu tentativă de a păstra jocul de cuvinte utilizat în operele originale.

Dar nu vom detalia aceste cazuri complicate și rare ale transferului cultural, care implică actualizarea a trei limbi/culturi odată. Un astfel de studiu ar necesita o abordare psihologică obligatorie. Vom examina problema într-un mod universal și general, aplicând o abordare sistemică, dialectică și diacronică în analiza fenomenului de transfer cultural, prin prisma traducerilor.

În acest scop vom adopta perspectiva și instrumentarul semioticii tridimensionale. Ținând cont de faptul că traducerea vizează mai multe sisteme și coduri de comunicare, propunem o reprezentare complexă a procesului de traducere, ca transfer intercultural, ce asigură comunicarea între vorbitori de limbi diferite/purtători de culturi diferite. Așadar, traducătorul este figura centrală a comunicării interculturale, iar conceptele evocate până acum sunt antrenate ca un totem indestructibil: limbă, cultură (valori, identități) și societate. Astfel, inițiem o metodă, pe care o vom numi în mod convențional *geometria gândirii*, metodă care sugerează un tabel, ce reprezintă un tetraedru segmentat, ce se pretează unei analize vizuale în trei dimensiuni, fiind pus în valoare volumul, ca obiect al realității.

Tabel grafic 5. Tetraedrul segmentat al traducerii culturilor

Acest tetraedru conține componentele esențiale ale traducerii, ca fenomen societal, care evidențiază, în funcție de etapa de dezvoltare a traducerii, una din componente. Astfel, obiectul în 3D al tetraedrului segmentat, poate fi plasat pe una din cele patru fațete ale sale, încât la bază să se plaseze, fie *traducătorul*, fie *societatea*, fie *limba/cultura sursă* sau *limba/cultura țintă*. Vom încerca să demonstrăm, prin exemple, că fiecare din cele 4 componente ale tetraedrului segmentat al

traducerii a servit drept prioritate, pentru a asigura progresul societății, națiunii sau imperiului.

Traducătorul – pilon al deșteptării civilizațiilor. Personalitățile marcante ale civilizației universale au fost poligloții și traducătorii, cei care au inventat alfabetele, care au tradus textele sacre. Wulifila a creștinat goții, traducând Evangheliile în sec. IV, Mesrop Mashtots (360-441), o figură dominantă a Armeniei, având o contribuție imensă la evoluția culturii armenesti, prin inventarea alfabetului armean – el vorbea deopotrivă greaca, persana și siriana. Cyrille și Methode au fost misionari la slavoni, inventând alfabetul „glagolitic” în 862, ducând la bun sfârșit opera lor de traducători, propagatori și diplomați. James Evan, emisar, poliglot, profesor, inventează scrisul pentru indienii Cris din Canada în 1840.

Traducătorii sunt de asemenea artizani de limbi și literaturi naționale. Să amintim exemplele traducerii textelor sacre în limbile naționale în Anglia de William Tyndale, spânzurat și ulterior ars pe 6 octombrie 1536. El a fost reabilitat prin lucrările cercetătorului englez, David Daniell, care a publicat Vechiul și Noul Testament între 1989 – 1992, dar și biografia completă a lui Tyndale, unde el compară contribuția lui Tyndale adusă limbii și literaturii engleze cu cel al lui Newton în fizică. În Franța, traducătorul Jacques Amiot (1513-1593) și-a propus să asaneze limba franceză, traducătorul Bibliiei Olivetain (...-1538), traducătorul erudit Etienne Dolet, cel care a introdus cuvântul „*traducere*” în franceză (1509-1546), Pierrot d’Ablancourt (1606-1664), fiind preocupat de asemenea de stilul și claritatea limbii franceze – toți au contribuit la constituirea și dezvoltarea limbii franceze moderne. În Germania, Martin Luther (1483-1546), traducătorul Bibliiei în germană, a fost catalizatorul limbii germane, iar traducerea sa a constituit drept sursă pentru primele gramatici ale limbii germane. Este foarte interesantă și istoria „reînvierii” limbii ebraice, ca limbă națională, a cărei revigorare a avut loc în secolul XIX, grație contribuției jurnalistului-lingvist Eliezer Ben-Yehuda (1858-1922), care a devenit un promotor

înveterat al ideii de propagare a ebraicii, ca limbă națională a statului evreiesc. Să transformi o limbă sacră, în care textele sfinte iudaice au fost unite în secolul IV, într-o limbă vie - a reprezentat o aventură temerară. Responsabilitatea principală a „reînvierii” limbii ebraice incumbă traducătorilor. (Delisle și Woodsworthm 2007, p. 21-54).

Un alt moment important, care reliefează rolul traducătorilor în istorie, este manifestarea lor, în calitate de factori de decizie. În general, traducătorii și interpreții sunt o emanare a puterii politice. Lor nu le revine rolul intrinsec de purtători de cuvânt în alte limbi. Dar există cazuri, în care traducătorii – poligloți s-au apropiat foarte mult de puterea politică: Saint-Jerôme a fost secretarul personal al papei Damasus Întâiul. După moartea protectorului său, Saint-Jerôme nu a reușit să devină papă, pierzând alegerile, iar noul papă ales, Siricius (334-399), i-a transformat viața într-un supliciu, fapt care l-a determinat pe Saint-Jerôme să se deplaseze la Bethleem, pentru a se îndeletnici cu traducerea. Leonardo Bruni (1374-1444) întruchipa în istoria orașului Florența, în Italia, expresia exercitării puterii economice-comerciale, fiind un influent membru al breslei florentine a importatorilor de postav și lână. El își permitea luxul, altfel zis, libertatea de a gândi cum îi convenea, în latină, decât să folosească servilitatea în traducere a textelor grecești. În Anglia, William Caxton (1442-1491) este cunoscut drept autor al traducerii în engleză a textelor franceze, dar și ca părinte al tiparului englezesc. Puterea lui se baza pe prosperitatea de ordin economic: el era un bogat și influent comerciant de lână. Prestigiul comercial i-a permis să devină consilierul financiar al ducesei Marguerite de Bourgogne.

Cucerirea Lumii Noi reprezintă un exemplu elocvent, care dezvăluie importanța interpreților, în procesul de colonizare. Numele Doña Marina Princesa Aztecă (1505-1550) este învăluit de un văl mistic. Interpretă personală a lui de Cortés, ea a contribuit plenar la cucerirea Mexicului, mai mult decât soldații și triburile aliate ale colonizatorilor.

Lista este prea lungă, ar mai fi de completat cu exemplele traducătorilor – interpreți deveniți celebri, grație talentului lor, care i-a ajutat să urmeze cariere militare și diplomatice strălucite. Un exemplu elocvent fiind cel al generalului Vernon A. Walters, născut în 1917 (limbi vorbite: franceza, spaniola, rusa, italiana, germana, engleza), director-adjunct al CIA, ambasador al ONU, Ambasador în Germania. (Delisle și Woodsworth, 2007, p. 139-162; 277-306).

Societatea – terra grata pentru activitățile de traducere.

Importanța dimensiunii societale în tot ce înseamnă civilizație, progres, politică, putere, democrație, etc. este incontestabilă. Și totuși, ce înțelegem noi prin termenul „societate”? De ce nu „țară”, „națiune” sau „imperiu”? Noi am ales acest termen, pentru a găsi un element dinamic, în scopul identificării unei necesități generalizate, care poate fi percepută, fie de „principiile” societăților, fie de „plebe”. Asta nu înseamnă sine-qua-non că rolul traducătorului nu este definitoriu. Dimpotrivă, traducătorul va continua să-și exercite misiunea, dar, în cea de a doua paradigmă, acesta va servi societății, căci îi va impune necesitățile și prioritățile sale. Din acest punct de vedere, Hatim și Mason au fost cei care au plasat pregnant accentul pe această dimensiune societală, definită drept motivație incitatoare la orice activitate de traducere:

„Motivațiile traducătorului sunt legate în mod inseparabil de contextul sociocultural, în care are loc actul traducerii. Iată de ce este eminamente important să considerăm mereu traducere, în context social. Înainte ca traducerea să fi existat, s-a anunțat necesitatea ei [...]. Poziția textului original, ca produs social, cititorii spre care va merge traducerea, circumstanțele socio-economice, receptarea versiunii de către cititori – sunt factorii relevanți în studierea procesului traducerii.”/“Las motivaciones del traductor están inseparablemente ligadas al contexto sociocultural en el que se produce el acto de traducir. Es de importancia, en consecuencia, considerar siempre la actividad traslaticia en un contexto social. Antes, por ejemplo, de que exista la traducción es necesario que haya habido una

necesidad de traducir [...] la posición del texto original en tanto que producto social, los lectores a quienes va dirigido, las circunstancias socioeconómicas de su producción, su traducción y recepción por los lectores de la versión, son todos factores relevantes al estudiar el proceso translaticio.” (Hatim & Mason, 1995, pp. 23-24)

Vom explica afirmațiile prin modele consacrate din istoria traducerilor. Cel mai pertinent, mai degrabă clasic, este fenomenul propagării religiilor. Și din punctul de vedere lingvistic al traducerii, toate religiile se împart în două categorii : religiile care elogiază sacralitatea unei singure limbi și religiile „liberale”, care susțin că mesajul textelor sacre poate fi explicat și diseminat în toate limbile. Ținând cont de această diviziune, pentru prima categorie de religii, reprezentate de iudaism și mahomedanism, traducerea respectivelor texte sacre nu ar reprezenta decât niște replici secundare, golite de componenta sacră. În timp ce pentru cea de a doua categorie de religii, și anume creștinismul și budismul, textele sacre sunt considerate drept gnostice, având aceeași valoare teologică precum originalele. Traducerea Torei a fost o necesitate a societăților, căci însuși Talmudul menționează dreptul de a legitima traducerea. Biblia evreiască conține 24 de cărți și redactarea lor s-a derulat în decurs de un mileniu. Versiunea greacă a Bibliei evreiești este cunoscută sub numele de Septuaginta, (308 - 246, î. Hr). După ani de utilizare a Septuagintei de către evrei în limba greacă, rabinii au fost nevoiți să revină la textele ebraice, dar ei nu condamnă traducerea Torei în greacă, deoarece conform legendei, cei 70 (chiar 72) de traducători angajați de regele Ptolemeu au „beneficiat” de revelație divină. Alte necesități ale societății, pentru a traduce Biblia iudaică au fost materializate, prin traducerea ei în iudeo-persană (1319), în iudeo-tătară (1836) și în limbile iudeo-romane, ca cea a celebrei Bibliei Ferrare (1553), versiunea arabă a Saadia ben Joseph de Favoum (892-942) și versiunea germană a lui Moses Mendelsohn (1729-1786). (Delisle și Woodsworth, 2007, p. 173-180).

Creștinismul a luat naștere pe terenul fertil al textelor ebraice. Unul din cele două texte fundamentale ale Bisericii creștine apărute, a fost Septuaginta, alias Vechiul Testament, deci, o traducere. Cel de- al doilea text a fost Noul Testament, elaborat în greacă. Ar fi dificil de identificat un alt exemplu de necesitate societală prin amplitudinea, perenitatea și circulația universală, decât traducerea Bibliei în limbile indo-europene. Mai mult decât atât, creștinismul a transformat actul traducerii într-un mijloc privilegiat de difuzare a textelor sfinte, respectiv religia creștină. Biblia a fost tradusă în totalitate sau parțial în aproximativ 2000 limbi, ea este de asemenea cartea cea mai tradusă și mai răspândită din lume. Saint-Jerôme (331-420) este fără îndoială unul din cei mai cunoscuți traducători ai Bibliei. Saint- Jerôme este modelul desăvârșit de umanist-traducător (cunoștea ebraica, greaca, latina), a fost canonizat în secolul VIII, chiar dacă el nu a fost predicator, nu a făcut minuni și nu a murit ca un martir. (Delisle și Woodsworth, 2007, p. 183).

Islamul, în comparație cu creștinismul, nu a folosit traducerea drept unic atu de răspândire a religiei musulmane. Unele versete din Coran menționează intenționat că limba arabă este singura, capabilă să transmită cuvântul divin. Totuși, în pofida acestei interdicții, societățile occidentale au manifestat întotdeauna un viu interes pentru islam. Mai multe traduceri ale Coranului fiind efectuate pe parcursul secolelor. Teologul și reformatorul indian Shal Wali Allah (1703-1762) a tradus Coranul în persană, limba literară a Indiei musulmane din secolul XVIII. Prima versiune engleză a Coranului a fost realizată de un musulman, remarcabilul specialist al islamului, Mohammed Ali Lahori (1874-1951), versiunea sa datând din 1917. Lista exemplelor de formulare a necesităților imperioase de traducere este mult mai vastă. Ca și în cazul răspândirii textelor sacre hinduse în sanscrită, limbă sfântă, Bhagavad Gita și Vedele sau al răspândirii budismului în Extremul Orient, în numeroasele limbi locale, chiar dacă în timp unele limbi, precum chineza clasică, limba pali și tibetana litera-

ră au devenit limbi sfinte ale budsimului. (Delisle și Woodsworth, 2007, p. 195-202).

În afară de răspândirea religiilor, care pare necesitatea cu cea mai impresionantă longevitate, revenim la alte cereri sociale, formulate prin prisma traducerii. Vom menționa expres necesitatea socială cea mai stringentă – exigența de a asigura circulația științelor. Aceasta a avut loc în toate societățile, în toate țările și în toate epocile. Traducerea apare drept un mijloc imperios de circulație și de transmitere a cunoștințelor și inovațiilor. Cercetarea originală, care reprezintă liantul apariției inovațiilor nu a fost acceptată, în egală măsură, de toate țările lumii. Inegalitățile, disproporționalitățile evidente în dezvoltare, „deficitul de talente” au determinat unele societăți să propage științele cu ajutorul traducerilor. Filosoful român Horia Roman Patapieviți menționează: „*Spiritul științific modern s-a născut în Europa Occidentală. El a fost importat din Europa de Est. În Occident a existat o reflecție epistemologică continuă și de durată [...] În Estul Europei această tradiție nu a existat.*” (Patapieviți, 2007, p. 87). E mai simplu să traduci, decât să te dedici unei cercetări autentice. Este mai interesant să traduci beletristică. Citind capodoperele literaturii universale, iei cunoștință de o cultură străină. Putem afirma fără echivoc că această necesitate reprezintă o cerere ascendentă a modernității. Circulația cunoștințelor pune în serviciul omului noile tehnologii și constituie o dominantă axiologică a traducerii, ca fenomen instrumentalizat al culturii informației. Este suficient să ne referim la utilizarea frecventă a *Google translation*, pentru a accesa informațiile, de care are nevoie o persoană, pentru a lăsa loc unei întrebări retorice: accesul multilingv la informații pe Internet, poate fi considerat un fel de circulație a valorilor culturale sau nu?

O altă necesitate a societății contemporane este traducerea și interpretarea de conferințe în instituțiile internaționale. Interpreții de conferințe sunt astăzi martori oculari, ba chiar artizani merituoși ai istoriei moderne. Invizibili, căci muncesc în cabinete izolate, dar absolut indispensabili, interpreții

de conferințe produc ore întregi de comunicare multilingvă. Colegii lor, traducătorii, reproduc volume imense de documente oficiale în diferite limbi. S-a gândit vreodată cineva la ceea ce s-ar întâmpla, în lipsa acestei „oștiri interculturale” a traducătorilor și interpreților, care servesc cu dăruire instituțiilor internaționale? În consecință, o altă întrebare logică: această comunicare poate fi oare purtătoare de culturi? Cu siguranță, e o întrebare retorică în plus, care necesită reflecții argumentate, pentru a găsi un răspuns pertinent.

Dezvoltarea limbii/culturii sursă – inspirație pentru progresul țărilor. Cea de-a treia fațetă a tetraedrului segmentat nu trebuie percepută ca una din antinomiile bine cunoscute ale traducerii: un traducător trebuie să țină cont mai mult de textul-sursă sau mai degrabă de cel țintă, dacă e să vorbim în termenii lui Jean-Rene Ladamiral. Mai ales că această problemă a fost tratată indefinit de multe ori, ca să urmărim citatul lui Umberto Eco: *„Humboldt și Schleiermasher au ridicat deja această problemă: o traducere trebuie să îl facă pe cititor să înțeleagă universul lingvistic și cultural al textului sursă sau ea trebuie să transforme textul original, pentru ca el să fie acceptat de cititorul limbii și culturii țintă? Cu alte cuvinte, de exemplu, în cazul traducerii unei opere a lui Homer, traducătorul trebuie să transforme publicul său în cititori greci ai epocii homerice sau să-l constrângă pe Homer, ca el să scrie ca un autor al timpurilor noastre?”* /« Humboldt et Schleiermasher ont déjà posé le problème : une traduction doit-elle amener le lecteur à comprendre l'univers linguistique et culturel du texte source, ou doit-elle transformer le texte original pour le rendre acceptable au lecteur de la langue et de la culture de destination ? En d'autres mots, étant donné une traduction d'Homère, le traducteur doit-il transformer son public en lecteurs grecs de l'époque homérique, ou bien contraindre Homère à écrire comme s'il était un auteur de notre temps ? »(Eco, 2006, p. 202)

Fațeta în discuție este mai degrabă aplicabilă segmentelor din istorie, atunci când traducerea a constituit drept mijloc eficace de îmbogățire pentru anumite limbi și culturi. Polurile

de apropiere a culturilor, prin intermediul traducerii, sunt diverse din punct de vedere geografic.

În primul rând, vom face referință la Imperiul Roman, când traducerile erau considerate apriori mijloace de îmbogățire a civilizației latine. Se traducea mult, pentru a îmbogăți, dar și pentru a înfrumuseța limba latină, literatura și civilizația imaterială. Această deschidere a Imperiului Roman spre alte culturi, spre alte sisteme de gândire, a contribuit decisiv la dezvoltarea vieții spirituale, apropierea sistemelor filozofice străine și la crearea propriilor sisteme de gândire. Cicerone a rămas în istoria traducerii, ca fiind primul cărturar, care a abordat problematica traducerii într-un mod antinomic: *să traduci textul sau spiritul* este un fel de obiecție prejudiciară care mai persistă și astăzi. Discuțiile continuă, iar penița continuă să aștearnă pe foi albe gândurile savanților traductologi din întreaga lume.

În al doilea rând, trebuie să menționăm ambițioasa încercare a Bagdadului de a traduce. În secolele IX și X își propuseseră să traducă scrierile științifice și filosofice grecești în arabă, limba noului imperiu musulman. E de specificat faptul că traducerile erau adesea secondate de exegeze și comentarii, care introduceau noi cunoștințe și generau noi dezbateri. Această particularitate a culturii grecești, începând cu greaca și continuând cu versiuni în siriană, a contribuit enorm la îmbogățirea civilizației musulmane; iată câteva nume de traducători de la Casa Înțelepciunii din Bagdad: Hunayn ibn Ishâq (809-875), Quate ibn Luqa (820-912), Thabit ibn Qurra (834-901, Ibn Na'ima al-Himsi (v. 835). Pe lângă însușirea patrimoniului cultural grec, traducătorii au contribuit la circulația patrimoniului cultural chinez, indian și persan. (Delisle și Woodsworth, 2007, p. 119-122).

Școala din Toledo nu a fost un edificiu fizic, ci a reprezentat totalitatea traducerilor făcute în Spania în regiunea Toledo, în Barcelona și Tarazona în secolele XII-XIII. De această dată, asimilarea patrimoniului cultural greco-arab a fost obiectul acestor activități de traducere. Textele traduse erau diverse ca

gen: scrieri filosofice și științifice, texte din medicină, matematică, astronomie și astrologie. Contribuția traducătorilor Școlii din Toledo este interesantă și originală, ca metodă. Colecțiile politice ale epocii impuneau traducătorilor să identifice ei înșiși manuscrisele, pe care intenționau să le traducă. Astfel, traducătorii deveneau la propriu pelerini, exploratori, implicit purtători de culturi – relevant fiind în acest context cazul lui Gérard de Crémone (1114-1187), Michael Scott (1175-1234), Adélarde de Bath (...-1130). Mai mult decât atât, operele de traducere se „metamorfozau” ele însele în creații științifice originale. A se vedea cazul tandemului Abraham Bar Hiyya și Platon de Tivoli, care au realizat traduceri arabolatine, de asemenea trecând prin „filiera” ebraică și ajungând la spaniola vulgară, toate acestea dând naștere unui tratat de geometrie, compus de Hiyya însăși. (Delisle și Woodsworth, 2007, p. 126-127). Astfel, apare fireasca întrebare: oare efortul sisific al traducătorilor din Toledo era mai degrabă o activitate de răspândire sau însușire a științelor străine, pentru îmbogățirea culturii latine? Răspunsul propus de cercetători asupra fenomenului Școlii din Toledo, și anume a lui Antoine Berman pare cel mai verosimil, deoarece pledează în favoarea celei de - a doua opțiuni. Miile de pagini ale manuscriselor din Toledo indică faptul că traducătorii nu se prea îngrijeau de claritatea traducerilor lor, utilizând multe cuvinte împrumutate și abrevieri, care nu ar fi facilitat deloc accesibilitatea acestor opere ale lumii. Călătoriile întreprinse și traducerile efectuate erau mai degrabă un mijloc de acumulare a cunoștințelor personale și de producție la comanda Bisericii a științelor în latină, care lipseau cu desăvârșire în acea epocă. Pe de altă parte, traducătorii din Toledo, ca și colegii lor din Bagdad, au îmbogățit textele traduse prin propriile contribuții, ceea ce a condus la influențarea cunoștințelor. Limba/cultura receptoare sau țintă s-a îmbogățit la rândul său cu un vocabular inteligent, constituit sub influența traducerilor medievale: „ *Având de a face cu aceste valori culturale, alias discursuri mai mult sau mai puțin canonice, într-o societate*

diferită de a sa și mai mult sau mai puțin îndepărtată în timp și spațiu, traducătorul nu este doar un explorator al diferențelor și teritoriilor culturale necunoscute. El este de asemenea cel care, în goana cunoașterii de altceva, schimbă perspectivele comunității sale. Descoperirile sale nu sunt transferuri unilaterale de limbă/cultură zisă sursă spre limbă/cultură zisă țintă. El pune în circulație, el pune la îndoială: munca sa suferă manipulări și transformări inevitabile. Dincolo de factorii de decizie (sponsori, editori), dincolo de materialitatea textului, dincolo de costurile muncii sale, el amestecă toate cărțile, altfel spus, toate culturile, valorile existente, le consideră ale sale, le vrea delimitate, în timp ce ele sunt fluide, schimbătoare”. / « Aux prises avec ces valeurs culturelles, c'est-à-dire avec des discours plus ou moins canoniques dans une société différente de la sienne et plus ou moins éloignée dans le temps ou l'espace, le traducteur n'est pas uniquement un prospecteur des différences, un explorateur de territoires culturels inconnus. Il est aussi celui qui, dans sa reconnaissance de l'autre, change les perspectives de sa communauté. Ses importations ne sont pas des transferts unilatéraux de la langue/culture dite de départ vers sa langue/culture dite d'arrivée. Il met en circulation, il met en doute : son travail comporte d'inévitables transformations et manipulations. Par-delà les décideurs (commanditaires, éditeurs, etc.), par-delà la matérialité des textes, par-delà les coûts de son labeur, il brouille les cartes, en l'occurrence ces cultures, ces valeurs, celles de l'autre comme les siennes propres qu'on voudrait délimitées, alors qu'elles sont fluides, mouvantes. » (Delisle și Woodsworth, 2007, p. 207-208).

India a stabilit încă în secolul VI legături culturale cu lumea mediteraneană, traducând în limba sanscrită din arabă, chineză, greacă texte din medicină, filozofie și astronomie. Dar perioada Evului mediu a beneficiat de puține traduceri peste tot, cu unele excepții. Însă odată cu începutul secolului XVI, când schimburile comerciale și ulterior cele politice s-au intensificat, a apărut necesitatea de a traduce din sanscrită spre limbile occidentale. Studii enciclopedice au fost elabora-

te datorită traducerilor, ca de exemplu, cazul juristului traducător Williams Jones (1746-1794) care a realizat o compilație exhaustivă a istoriei literaturii, științei și religiilor indiene. Acest traducător a fondat de asemenea o Societate asiatică (1784) și a inițiat studii orientale, începând cu studierea sanscritei. Există puține documente ce ar atesta traducerile din limbile occidentale spre sanscrită până la secolul XIX. Secolul XIX a fost unul al deschiderii științelor indiene spre patrimoniul științific occidental. Exemplul Indiei conține două fațete integratoare ale tetraedrului segmentat: pe de o parte, India a fost teatrul traducerilor culturii/limbii sursă spre alte culturi și limbi și, pe de altă parte, a consimțit să accepte patrimoniul occidental, pentru a se îmbogăți.

Primordialitatea limbii/culturii țintă – instrument puternic de consolidare a imperiilor și monarhiilor

Pentru a ilustra ultima fațetă a tetraedrului segmentat, și anume, importanța limbii / culturii țintă, vom prezenta exemplul pilduitor al Greciei antice. Supremația limbii și culturii elene este faimoasă. Toate traducerile făcute în Grecia antică erau spre greacă. Filosofia greacă poate fi considerată, indubitabil, matricea tuturor sistemelor de gândire filozofică, fapt, care i-a determinat pe unii savanți doar să reitereze controversele existențiale ale omului pe acest pământ și doar să activeze consistența dezbaterilor filosofilor greci. Mai mult, legenda Septuagintei statuează sacralitatea demersului centrifugal de a privilegia traducerea spre limba și cultura țintă, pentru a glorifica cultura respectivă. Este adevărat că gloria culturii elene ne fascinează până în prezent, fără a deprecia strălucirea sa de la începutul secolului XXI. E destul să amintim rolul și importanța teatrelor grecești, când miile de cetățeni umpleau arenele, pentru a vedea tragediile grecești, un fenomen cultural fără precedent în istoria civilizațiilor.

Un caz aparte îl reprezintă imperiile recente, în special, cel sovietic, care, conform datelor statistice UNESCO, a fost cel mai prolific în materie de traducere. „URSS a fost o federație de 15 republici, în sânul căreia rusa a devenit limbă oficială a

Uniunii, chiar dacă acest principiu nu a fost niciodată recunoscut în Constituția URSS. Rusa a devenit limba de comunicare a acestui imperiu imens de 258 milioane, cu aproximativ 130 de popoare și etnii. Timp de 70 de ani, adică o anumită perioadă a secolului XX, limba rusă a exportat în cele 15 republici atitudini și comportamente, ideologii și reacții”. /« *L'URSS était une fédération de 15 républiques au sein de laquelle le russe est devenu la langue officielle de l'Union, sans que ce principe n'ait jamais été reconnu dans la Constitution soviétique. Le russe est devenu la langue des communications de cet immense empire de 285 millions de personnes, comprenant quelque 130 langues nationales. Durant 70 ans, c'est-à-dire à une époque donnée du XXe siècle, la langue russe a exporté dans les 15 républiques attitudes et comportements, idéologie et réactions.* » (Gutu, 2011, p. 18). Mai mult decât atât, limba rusă devenise de conexiune pentru toate traducerile, care se făceau în URSS. Capodoperele literaturii universale, traduse spre limbile naționale, altele decât rusa, erau mai întâi minuțios cenzurate în procesul traducerii spre rusă. Acest lucru era valabil pentru cele 15 republici sovietice socialiste, dar nu și pentru țările Tratatului de la Varșovia, care au beneficiat de un regim mai relaxat decât cel din interiorul URSS. Traducătorii de opere literare franceze Alexandru Gromov, Vasile Vasilache, Argentina Cupcea - Josu îți aduceau aminte cu mult sarcasm de această aventură, care s-a numit traducerea dintr-o limbă română spre o altă limbă română, prin intermediul unei limbi slave! Mai rău decât atât, spre o limbă română care utiliza alfabetul chirilic. Dar din păcate, acestea sunt vicistitudinile istoriei care nu doar că au marcat prin torpilare progresul, ci au și instaurat regresul sistemului de gândire, favorizând supremația ideologiei construite pe minciuna organizată „intelectual”.

Acest mod fad de traducere a depreciat, într-o anumită măsură, valoarea limbii române în Republica Moldova. Astăzi avem posibilitatea de a compara traducerile operelor franceze în română, realizate în timpul imperiului sovietic și cele apărute în România în aceeași perioadă. Descoperim că

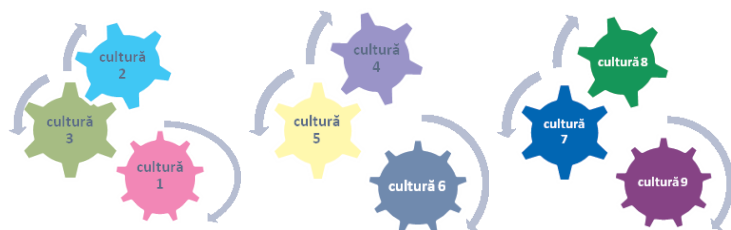
limba română a traducerilor literare din Basarabia era arhaică, deseori primitivă, rudimentară și traducerile în română ale epocii sovietice sunt de o calitate dubioasă, net inferioară. În timp ce traducerile literare din franceză în română din România, adesea realizate de diplomați și poligloți nativi, sunt de o calitate excepțională și nu au nevoie să fie retraduse. Să nu uităm că “[...] *sarcina traducătorului este de a arăta autorul, așa cum este el și de a instrui cititorul, relevând fenomenul cultural al celuilalt, care face parte din text [...]* Anume atunci când oferă posibilitatea de a-l vedea pe străin, pe celălalt, cu toate diferențele sale, traducerea este o sursă de îmbogățire”. / « [...] *le devoir du traducteur est de montrer son auteur tel qu’il est et d’instruire le lecteur, en lui apportant le fait culturel qui est le propre de l’autre et qui fait partie intégrante du texte [...]* C’est en donnant à voir l’autre, l’étranger, dans sa différence, que la traduction est source d’enrichissement » (Elisabeth Durot-Bouce, 2009, p. 113)

Vom nota de asemenea că rolul traducătorilor - poligloți, care au muncit în perioada imperiului sovietic, a fost unul eminent subversiv. Un poet sau un scriitor, care cunoaște mai multe limbi este prin esență un erudit, un purtător de cultură. Spiritul liber, deschis, specific traducătorilor - scriitori, nu putea accepta perversiunile ideologice, cărora erau expuse mințile creatoare. Iată de ce, istoria oferă mărturii dramatice, precum că poeții-traducători foloseau traducerea de capodopere universale, pentru completări, un fel de “supra-traduceri”, prin intermediul cărora puteau să-și exprime camuflat revolta și să ascundă de cenzori aspirația lor de libertate. Între anii 1934 și 1956, poeții ruși autentici aveau unica posibilitate de a ține legătura cu cititorul și acest subterfugiu îl reprezenta traducerea operelor lui Goethe, Shakespeare, Orbeliani și Hugo. (Etkind, 1977, p. 50)

Concluzii. E dificil și, în același timp, periculos să plasezi un semn de egalitate între limbă și cultură, căci fenomenele de instrumentalizare a limbilor au loc peste tot în lume. Și aceasta se întâmplă datorită mondializării și melanjului de

culturi fără precedent: “Problema nu constă în faptul cărei limbi aparții, ci care cultură o deții, iar problematica pierderii culturii fără abandon lingistic se manifestă peste tot în lumea occidentală. În special, în Europa, a cărei unificare se face, nu în baza culturilor naționale împărtășite, ci în baza unei culturi comune globalizate” /« La question n'est pas d'être de telle ou telle langue, mais de telle ou telle culture, et la problématique de la perte de la culture sans abandon linguistique se pose aujourd'hui un peu partout dans le monde occidental. C'est en particulier le cas de l'Europe, dont l'unification se fait non pas sur la base de cultures nationales partagées, mais sur celle d'une culture commune mondialisée » (Morel, 2008, p. 26)

Însă, în problematica circulației valorilor culturale, prin intermediul traducerii, este oportun să interpretăm limba și cultura ca pe o monadă, în accepțiunea pe care o oferă B. Spinoza. Și ca pe o entitate, în armonie desăvârșită cu ea însăși, pentru a facilita procesul de analiză științifică a fenomenului în discuție. O viziune retrospectivă asupra istoriei civilizației permite constatarea că traduceri în diferite epoci, în diferite colțuri ale lumii, au exercitat un rol nodal în transmiterea valorilor culturale, a științelor, a cunoașterii, în general. Am propus tabelul grafic al tetraedrului segmentat cu patru fațete, care, contemplat tridimensional, permite utilizarea needulcorată a imaginarului istoric, stabilirea în mod convențional a tipologiei priorităților ce derivă din logica evoluției geografice, economice, politice și sociale a diferitelor regiuni ale lumii: **traducătorul (rii)**, **societatea**, **limba/cultura sursă**, **limba/cultura țintă**. Nu există simetrie temporală sau geografică în succesiunea fațetelor tetraedrului. Doar abordarea sistemică și dialectică permite fundamentarea ideii studiului nostru. Dacă ar fi să tatonăm această geometrie a gândirii, vom putea afirma că procesul comunicării interculturale este infinit, deoarece el pune într-un circuit distinct valorile culturale prin traducere, și în consecință, poate fi reprezentat astfel:

Tabel grafic 4. Dialogurile între limbi/culturi prin traducere

Comunicarea interculturală este opera capitală, pe care traducătorii erudiți au realizat-o pe parcursul secolelor și a succesiunii civilizațiilor. Cercetătorii istorici au misiunea de a valorifica totalizator imensa și inepuizabila contribuție a traducătorilor, în context societal și civilizațional.

SURSE BIBLIOGRAFICE:

Texte științifice:

1. Ardeleanu S.-M. Imaginaire linguistique francophone. Iași, Demiurg, 2006.
2. Balliu Ch. Les traducteurs: ces médecins légistes du texte. In: Meta, 46/1, 2001, p. 92-102.
3. Bantoș A., Croitoru E., Didactica traducerii, București, 1999.
4. Barthes R. (2002): Le bruissement de la langue. Essais critiques IV. Paris, Editions du Seuil.
5. Bédart C. La traduction technique - principes et pratique. Montréal, Linguetech,
6. Bishop, Tom: Beckett bilingue <[http://www.ccicce-risy.asso.fr/beckett05.html#Tom BISHOP](http://www.ccicce-risy.asso.fr/beckett05.html#Tom_BISHOP)>. Consulté le 05.05.2014.
7. Brisset, Annie. L'identité culturelle de la traduction. In : Palimpsestes. Traduire la culture. Paris, Presses de la Sorbonne Nouvelle, N° 11, juillet 2007. Pp.31-51
8. Cancio, Carmelo. La qualité faite vendre. Mais comment vendre la qualité ? In : Traduire, Qualité en perspective, No 215, décembre 2007, 88 p.
9. Cary E. Etienne Dolet, 1509-1546, Babel, vol.1, No 1, 1955.
10. Chalupt R. Chronique: La musique. In: Les Écrits nouveaux, tome IX, no 6, juin 1922, pp. 75-77 <[http://agora.qc.ca/mot.nsf/Dossiers/Camille Saint-Saens](http://agora.qc.ca/mot.nsf/Dossiers/Camille_Saint-Saens)>, consulté le 07.09.2014
11. Clas A. Traduire, c'est tailler un diamant à multiples facettes! In: Pour dissiper le flou. Traduction – Traductologie. Réflexion plurielle. Collection „Sources-Cibles”. Ecole de Traducteurs et d'Interprètes de Beyrouth, Université Saint-Joseph, 2005, pp.49-54.

12. Cristov P. Le vers couronne l'oeuvre. In: Atelier de traduction, No3, 2005, Université de Suceava „Stefan cel Mare”, pp. 71-79.
13. Delisle J. Le froment du sens. La paille des mots. In : Etudes traductologiques. En hommage à Danica Seleskovitch. Paris, Minard, 1990. 280 p.
14. Derrida J. Théologie de la traduction. In: Du droit à la philosophie.
15. Desmet I. Terminographie d'apprentissage et apprentissage de la terminographie 6 le dictionnaire électronique bilingue des contrats du commerce international (portugais -français et français – portugais. In : Etudes de linguistique appliquée, No135, Paris, didier Erudition – Klincksieck, 2004, pp.285 -298.
16. Dictionnaire d'internet, de l'informatique et des télécommunications, Québec, 2001.
17. Dictionnaire de la philosophie. Larousse. Didier Julia, Paris, Larousse, 1995. 302 p.
18. Didier J. Dictionnaire de la philosophie. Paris, Larousse, 1995, 304 p.
19. Durot-Boucé, Elisabeth. Traducteurs et traductrices d'Ann Radcliffe, où la fidélité est-elle une question de sexe ? In : Palimpsestes. Traduire le genre : femmes en traduction. Paris, Presses Sorbonne Nouvelles, N° 22, octobre 2009. Pp.101-115.
20. Eco U. La recherche de la langue parfaite dans la culture européenne. Traduit de l'italien par J.-P.Manganaro. Paris, 1997, Editions du Seuil.
21. Eco U. *Lector in fabula*. Traduction en français de l'italien par Myriem Bouzaher. Imprimé à Barcelone, Espagne, 2004, 316 p.

22. Eco, Umberto. *Dire presque la même chose*, traduit de l'italien par Myrien Bouzaher, Paris, Bernard Grasset, 2006, 460 P.
23. Etiemble R. *La traduction est-elle un art ou une science ?* Paris, 1968.
24. Etkind, Efim. *Dissident malgré lui*. Trad. Par M. Slodzian, Paris, Albin Michel, 1977. 315 p.
25. Gémar J.-C. *Traduire ou l'art d'interpréter*, Ottawa, 1995.
26. Gémar J.-C. *Langue, traduction et culture paneuropéenne*. In : *La francopolyphonie : les valeurs de la francophonie*, Colloque international, Chisinau, ULIM, 21-28 mars 2008. pp. 14-15.
27. Genette G. *Palimpsestes. La littérature au second degré*. Paris, 1982.
28. Greimas A.J. *Essais de sémiotique poétique*. Paris, 1972.
29. Guillaume G. *Langage et science du langage*. Paris-Québec. Nizet-Presses de l'Université de Laval, 1969, 2-e édition.
30. Gunnesson A.-M. *Ecrire à deux voix*. Eric de Kuyper, auto-traducteur. Erscheinungsjahr, Bruxelles, Bern, Berlin, Frankfurt am Main, New York, Oxford, Wien. 2005.
31. Gutu A. *Confusio identitarum*. Chişinău, ULIM, 2011, 150 p.
32. Gutu, Ana. *Confusio identitarum*. Chisinau, ULIM, 2011.142 p.
33. Guţu A. *Axa normatemică și pragmatemică în traducere//Unele probleme de teorie, empirism și didactică a limbilor*, Chişinău, 2004.
34. Guţu A. *Introduction à la traductologie française*. Chişinău, ULIM, 2008, 350 p.

35. Guțu A. La complexité des rapports sémantiques dans la terminologie technico-
36. scientifique française. Atelier de traduction No4. Revue semestrielle, Editura
37. Universității Suceava, 2005, pp. 25-35.
38. Guțu A. Sinonimia în terminologia tehnico-științifică franceză. // Symposia professorum. Seria filologie, ULIM, 2006, pp. 65-75).
39. Guțu A. Filosofemele antitetice – expresie a dualității mondovizionale în operele lui Voltaire. In: Analele științifice, seria Filologie, ULIM, 2005, pp.96-102.
40. Guțu A. Guțu I. Simbolul cromatic în textul poetic și funcțiile sale textuale. In: analele științifice ULIM, seria Filologie, Chișinău, 2003, pp.7-24.
41. Guțu I. Semnul estetic și dimensiunea nivelurilor sale de interpretare. Chișinău, USM, 2002, 197 p.
42. Hagège C. L'homme de paroles. Contributions linguistiques aux sciences humaines. Paris, Fayard. 2002.
43. Hatim B. & Mason I. Teoria de la traducción. Barcelona, Editorial Ariel, 1995, 332 p.
44. Hurtado Albir A. Libertad o servidumbre ? Traducir el sentido, esa es la question. In : La liberté en traduction. Actes du Colloque International tenu à l'E.S.I.T., juin, 1990, 312 p.
45. Iordache E. (2003): Semiotica traducerii poetice. Iași, Junimea.
46. Israël F. Traduction littéraire et théorie du sens, Paris, 1990.
47. Jakobson R. Essais de linguistique générale. Paris, 1963.
48. L'Ordinateur individuel. Mensuel. Octobre 2000. N 121. Paris. 315 p.

49. Ladmiral J.-R. Sourciers et ciblistes. In: *Lecturi filologice*, Chișinău, ULIM, 2003.
50. Ladmiral J.-R. *Traduire : théorèmes pour la traduction*. Paris, Gallimard, 2002, 273 p.
51. Ladmiral J.-R. *Le prisme interculturel de la traduction*. In : *Palimpsestes. Traduire la culture*. Paris, Presses de la Sorbonne Nouvelle, N° 11, juillet 2007, pp. 15-30.
52. Larbaud V. *Sous l'invocation de Saint-Jérôme*, Paris, 1946, 6-e édition.
53. Lederer M., Israël F. *La liberté en traduction*. P., 1991.
54. *Les traducteurs dans l'histoire*, sous la direction de Jean Delisle et Judith Woodsworth, Ottawa, Presses de l'Université d'Ottawa, 2007, 393 p.
55. Meschonnic H. *Ethique et politique du traduire*. Paris, Verdier, 2007, 185 p.
56. Mihalache I. Les modèles traductifs dans «*La traduction et le „champ des Ecritures”* » de Julien Green. In: *Meta*, XLVII, 3, 2002, pp. 359-369.
57. Miller G. *The Author as Translator*. ATA Spanish Language Division: Selected Spanish-Related Presentations, St. Louis, Missouri, ATA 40th Annual Conference, 1999, p. 11-17.
58. Moldovanu Gh. *Politică și planificare lingvistică*. Chișinău, ASEM. 2007.
59. Morel P. *Pour une francophonie réaliste*. Chisinau, ULIM, 2008. 107 p.
60. Mounin G. *Dictionnaire de la linguistique*. Paris, Quadrige/Puf. 2004. 346 p.
61. Oseki-Dépré I. *Théories et pratiques de la traduction littéraire*, Paris, 1999.
62. Patapievici, Horia Roman. *Discernământul modernizării*. București, Humanitas, 2009. 227 p.

63. Pelliser E. Le management de la qualité, facteur et vecteur de confiance. In : Traduire, Qualité en perspective, No 215, décembre 2007, 88 p.
64. Perrin I. Diglossie et biculturalisme littéraires : le cas de A Free Life de Ha Jin. In : Palimpsestes. Le réel en traduction : greffage, traces, mémoire. N024, Paris, Presses Sorbonne Nouvelle, septembre 2011. Pp. 205-222.
65. Pierce Ch. Ecrits sur le signe. Peirce Ch. Écrits sur le signe. Paris, G. Deledalle. 1978
66. Popovic A. Dictionary for the Analysis of Literary Translation, Edmonton, Department of Comparative Literature, The University of Alberta. 1976
67. Rastier F. Textualité et linguistique de la traduction. In : Lecturi Filologice, ULIM, 2006, No2, p. 7-13.
68. Reiss K. La critique des traductions, ses possibilités et ses limites, trad. de l'Allemand par C. Bocquet, Artois Presses Université, 2002.
69. René P. Voltaire par lui-même, Paris, 1955.
70. Riffaterre M. Essais de stylistique structurale, Paris, 1971.
71. Rommeru C. De la nature à l'Histoire, P., 1987.
72. Sager J. Pour une approche fonctionnelle de la terminologie. In : Le sens en terminologie, Lyon, Presses universitaires de Lyon, 2000, pp.40-60.
73. Santoyo J. C. Autotraducciones: Una perspectiva histórica. In: Meta, No3, 2005.
74. Sardin-Damestoy P. Samuel Beckett auto-traducteur ou l'art de " l'empêchement ". Lecture bilingue et génétique des textes courts auto-traduits (1946-1980), coll. " Traductologie ", Artois Presses Université. 2002.
75. Schleiermacher F. Des différentes méthodes du traduire. Paris, Editions du Seuil. Traduit par Antoine Berman. 1999.

76. Seleskovitch, D., Lederer, M. *Interpréter pour traduire*, Paris, 1984.
77. Steiner, George (1998) : *Après Babel*. Paris, Albin Michel.
78. Toury, G. *Descriptive translation*, London, Routledge, 1995.
79. *Trésor de la Langue Française*, ATIL-TLF, version électronique, 2005.
80. Universităţii Suceava, 2005, pp. 25-35.
81. Valéry P. *Variation sur les Bucoliques*. Préface à la traduction en vers des Bucoliques de Virgile. Paris, 1994.
82. Van den Heuvel. *Voltaire dans ses contes*. Paris, Colin, 1967.
83. Van Hoff H. *L'histoire de la traduction en Occident*, Paris, 1995.
84. Vinay J.-P. et Darbelnet J. *Stylistique comparée du français et de l'anglais*. Paris, 1958.
85. Walter (1997): H. *L'aventure des mots français venus d'ailleurs*. Paris, Laffont.
86. Zuber R. *Les Belles infidèles et la Formation du goût classique*, Albin Michel, 1-e éd., 1968.

Texte literare:

1. Eminescu M. *Dorința*. Echivalențe eminesciene în limbile engleză, franceză, germană, rusă și spaniolă. București, Editura Albatros, 1976. 180 p.
2. Guțu A. *Dulce lacrimă de dor*. Chișinău. 2000.
3. Guțu A. *Poezii pentru copii/Poésies pour les petits*. Chișinău. 2003.
4. Voltaire, *Candide ou l'optimisme*, Notes, Paris, Hachette, 1976.

5. Voltaire. *Candid sau Optimistul*. Dialoguri și anecdote filosofice, Chișinău, 1993.
6. Voltaire. *Romans et contes*, M., 1985.